

THE
EMPIRE
OF
KOSALA

☞ **OR** ☞

SRI RAMA, THE EMPEROR

B. V. SUBBA RAU, B.A., B.L.,

Vakil.

AUTHOR OF MANIHARAM

COCANADA.

కృతి సమర్పణము.

నాచేయివట్టు చందమున దవ్వులనుండి

యేనడపించు నదృష్టరేఖ, !

పావన రసరాగ భావములందెల్ల

నానందిరూపనా ననురగీత, !

పారిజాతామల ప్రసవసందీప్తి

యిహాపరంబులను జూపించుతార, !

యిదిరూప మిదిహేయ మనుభేద మెడలించి,

యన్నిటనందమై యలరుదేవి, !

చేకొనుము, — ప్రేమ జీవాభిషేచనంబు,

త్యాగభోగప్రఫుల్ల హృదంబుజంబు,

మహిత రాజయోగానంద మధురఫలము,

కావ్యలోక కళ్యాణమంగళము, — దీని! #

విజ్ఞప్తి.

ఇదివరలోనే వ్రాసిన “మణిహారము” అనునవలనుజదివి సహృదయులగు పండితులు తమ యామోదమును నాకెఱిగించి కలిగించిన ప్రోత్సాహమే నేనీ నాటకముఁ బ్రచురించుటకుఁ గారణమయినది.

మహామహోపాధ్యాయ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రిగారికి నేను మిక్కిలి కృతజ్ఞుఁడను. వారు తెనిగించిన యుత్తర రామచరిత్ర నాటకమును మిక్కిలి శ్రద్ధగఁ బలుమారు చదివితని. ఆ నాటి భవభూతియె వచ్చినాచెంతఁ గూర్చుండి సంస్కృతభాషాజ్ఞానము చాలని నాకుఁ దెలియులాగునఁ దన నాటకమును వినిపించుచుండెనా యనిపించినది. ఆ యానందోత్సాహమున మనోహృదయములు వికసింప వస్తువు నా మూలాగ్రముగఁ దిలకించి, ధ్యానించి, ప్రస్తుతించి భవభూతికిని, వేంకటరాయశాస్త్రిగారికిని నమస్కరించి సాహసించి యీ నాటకమును వ్రాసితని.

ప్రథమాంకమున మూఁడురంగములలోఁ గాఁబోలు నక్కడక్కడ (భవభూతి కథను నేననుసరించినంతవఱకు) గురువందన మాచరించి వేంకటరాయశాస్త్రిగారి యనువాదమునకు సాధ్యమగువఱకు చాయగ వ్రాసకొనుచుఁ బోతిని.

భవభూతియొక్క నాటకము తెనిగించుట నా యుద్దేశ్యము కాదు. అది నాబోటి వానిచేత నగునదియునుఁ గాదు. నా నాటకమును జూచి యా మహాకవి యాత్మ కంటఁ దడివెట్టుకుండుగాకయని మాత్రమే నా యాశయము.

అందెంతవఱకుఁ గృతకృత్యుఁడ నైతి నో చెప్పఁజాలను. రసజ్ఞులగు పెద్దలు నాయందు దయయుంచి నా ప్రార్థన మన్నించి గుణదోషముల విమర్శించి నాకెఱిగించుచో నట్టి విమర్శనముల నెల్ల శిష్యభావముతో గ్రహించి యట్టి దోషములు ముందు లేకుండు లాగున సేవరించకొందునని మనవిచేయుచున్నాను.

కాకినాడ

8-6-32.

}

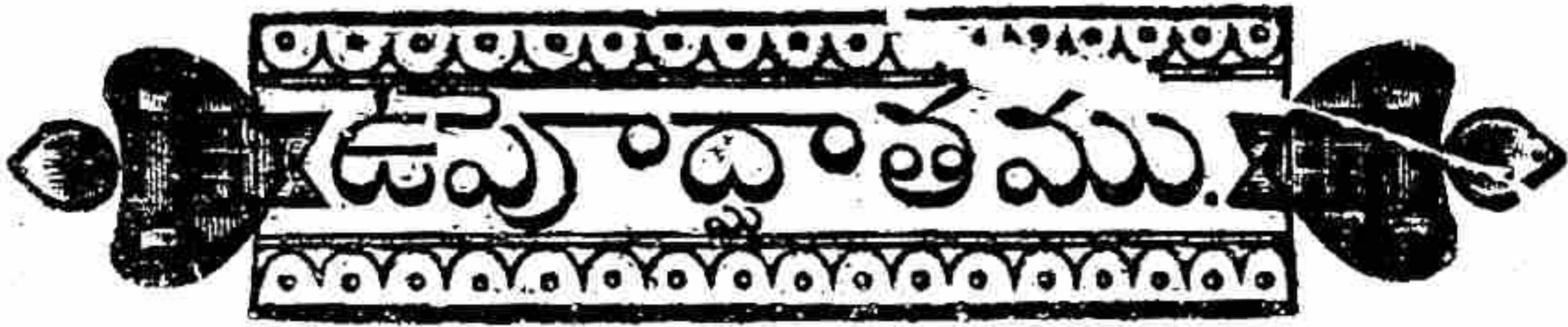
సుజనబుధ విధేయుఁడు,

బులును - వేంకటసుబ్బారావు.

మదరాసు విశ్వవిద్యాలయాంధ్ర పండితపరిషదధ్యక్షులైన

శ్రీయుతులు

వేమవరపు రామదాసుపంతులుగారు వ్యాసిన

శ్రీబులుసు సుబ్బారావుగారు తమచే రచింపఁబడిన 'కోసల సామ్రాజ్యము' అను నాటకమున కుపాధ్యాయమును వ్రాసి యద్దానిని బాఠశాలలోకమునకుఁ బరిచితముఁ జేయుమని నన్నుఁగోరి యున్నారు. కావ్యకళావిలాసై కలాలసులై యాంధ్రభాషామతల్లికి భక్తిపూర్వకముగఁ గావ్యరూపములయిన కాన్కలర్పించు యువజనులగు కవికుమారుల మాతృభాషాపూజనమునఁ బాఠోహిత్యమును వహించుటకంటె నానందజనకమగు విషయము వేఱొండు లేదని వారికోరిక నంగీకరించితిని. అంతియగాక మదరాసు విశ్వవిద్యాలయాంధ్ర పండితపరిషత్తుయొక్క యాధిపత్యమును జాలఁగాలము వహించి యుండుట ననేకములగు ప్రాచీననవీనకావ్యరత్నములఁ బండితపరీక్షకులఁగలసి యొరసిచూచు చుండుటయు సంభవించుటఁ బట్టి యిక్కావ్యమును దక్కిన కావ్యములఁ బోల్చి చూచు

టయుఁ గల్గినది. ఈ కావ్యమందలిగుణమే నే నీ' పని కంగీకరించుటకు ముఖ్యకారణ మయ్యెను.

ఈ కావ్యమునందలి కథ యుత్తరరామచరిత్రము. సర్వశాస్త్ర విశారదుండయి కవిశేఖరులయందు మేటియనందగు భవభూతి కాలము మొదలీనాటివఱ కెందఱో యిక్కఱాన కంబును దృశ్య ప్రబంధంబుగ వెలయించిరి. భవభూతి గ్రంథము ననేకులు భాషాంతరీకరించిరి. రామకథా సుధారసంబును మహాకవి కృత కావ్యచషకంబునఁగ్రోలు నిచ్చయే విబుధుల నీకార్యంబునకుఁ బురికొల్పియుండును. ఇప్పటికున్న యుత్తర రామచరిత్రపు దృశ్యప్రబంధములలో భవభూతి కృతం బుత్తమోత్తమంబనుటలో విప్రతిపత్తిలేదు. కాని యెట్టికథా రత్నమైనను సమర్థులగు కళావిదుల నిరంతర పరిశ్రమంబున సానపెట్టఁబడి నూతనములగు ధారలఁ గలిగి ప్రకాశమానంబయి సారస్వతైకదృక్కుల హృదయంబుల వెలుంగఁజేయును. అట్లే యుత్తమోత్తమంబయి మహాకవి విరచితంబైన యుత్తర రామచరిత్ర కథావిధానంబుగూడ నిప్పుడీ కవి కల్పనచే నీ గ్రంథంబున మెఱుఁగెక్కినది.

సీతా విషయకమగు నపవాదంబునకు హేతువు భవభూతికృత గ్రంథంబున సుదృఢంబుగాదు. అద్దానికేఁ బ్రస్తుత గ్రంథమున సహేతుకంబగుస్థితి చక్కఁగఁ గల్పింపఁబడినది. విష్ణుశర్మ కొమారుఁడగు బాలుని మృతికిని శంబూకుని శిక్షకును, సీతయపవాదంబునకును నేకీకరణంబగు నొక్క కల్పనమిందుఁ బొందుపఱుపఁబడియుండుట వస్తురచన మిక్కిలి

నై పుణ్యంబున నెఱవేర్పఁబడి యున్నదని చెప్పవచ్చును. భవ
 భూతి గ్రంథమున రాముఁడశ్వమేధమును సంకల్పించుట కనివా
 ర్యంబగు నావశ్యకత గన్పించదు. ఇందలి శ్రీరామ చక్రవర్తి
 ప్రజారక్షణార్థ మశ్వమేధముచేయక తప్పదాయెను. అద్దాన
 నిందుఁ దక్కిన కథయంతయు స్వాభావికమయి విషయమునుండి
 విషయము చక్కఁగ వెలువడుచున్నది. కుశలవుల యుద్ధమును
 నిరూపించు పట్లఁ గవి యనేకవిధముల భవభూతి కల్పనకు
 మొఱుఁగు వెట్టియున్నాఁడు. శంబూకుని వధకయి కవి కల్పిం
చిన హేతువు సార్వజనీ నాంగీకారమును బడయఁగలదు. ఇంత
 యేల కథా శరీరమునందలి ప్రత్యవయవమును జక్కగా నొక
 దానితోనొకటి సంబంధించి సమమైన పుష్టి నొసంగి రామ
 ణీయకము గొల్పుచున్నది.

పాత్ర పోషణమునందును గవి మిక్కిలి చక్కఁగఁ జమత్క
రించియున్నాఁడు. ప్రాచీన రోమక సామ్రాజ్యమువంటి మహా
 విశాల సామ్రాజ్యమును బరిపాలించుచు సర్వ స్వతంత్రుఁడయ్యు
 ధర్మపాశ బద్ధుఁడై ప్రజారంజన మే దీక్షగాఁగల్గి కరుణా వీర్య
 ములు రెండును మూర్తీభవించిన పురుషోత్తమ స్వరూపమే
 యిందలి శ్రీరాముఁడు. నిశ్చయముగ ధీరోదాత్తుఁడే. లవణ
పాత్రయు శూర్పణఖా పాత్రమును దుర్జనుల తాత్కాలిక
స్వార్థపర స్నేహము లెట్లు తుదిఁ దీఱని ద్వేషమున కాలవాల
ములగునో కవి చక్కఁగ నిరూపించి యున్నాఁడు. వీ రిరువురి
 యందలి మనఃపరిణామమువలనఁ గవి ధర్మప్రధానమగు కరుణా
 సారము అతి లోకవ్యక్తినుండి వెల్వడి శత్రు జయము నాయుధ
 ముల జోక్యము లేకయే యెట్లు నిర్వహింపఁ గలదో నిరూపించి

యున్నాఁడు. వేయేల యిందలి రాముఁడు నిశ్చయముగ నాదర్శ ప్రాయుఁడగు సప్రమాట్టు.

శైలియు మృదుమధురమయి క్లిష్టకల్పనము లేక ధ్వన్యాదులకుఁ బొదయి పాఠకుల హృదయములకు మిక్కిలియు నానందదాయకమై యున్నది. పద్యములు లేని కొఱంత చదువరులకుఁ గన్పట్టదు.

ఇట్టి గ్రంథమును వ్రాసిన వీరి నభినందించుచు నిద్దానిఁ జదివి సహృదయు లానందింతురు గాక యని యింతటితో విరమించుచున్నాను.

మ ద రా సు,
29-11-32.

బుధవిధేయుఁడు,
వే. రామదాసుపంతులు.

ప్రథమాంకము.

మొదటిరంగము.

ప్రదేశము. వింధ్యపాదమందలి యొక గ్రామమున పంచాయితీ న్యాయ
స్థానము.

ప్రవేశము. పంచాయితీ దారులు, ఇందిర, విష్ణుశర్మ, కొందఱు గ్రామస్థు
లును. చితియొకటి మండుచుండును.

ఇందిర:—[మండుచున్న చితికి ముమ్మాఱు ప్రదక్షిణముచేసి
విష్ణుశర్మకును సూర్య భగవానునకును నమస్కరించి.]

ఓ పావనమూర్తి! లోకాధారభూత! తేజస్వరూప! విష్ణుశర్మ
గారి నేపతిగా నమ్మియున్న దాననని త్రికరణశుద్ధిగా
సత్యము నేవచించుచు, ఓదేవా! నన్ను నేన నీకుఁ బూర్ణా
హుతిగ నొసంగి కొనుచుంటిని. ఎటుల నాదరించి
ప్రోతువ్రా లోకమెఱుంగుగాక! జీవ మరణములు
రెండును నాకు సమానములె. రెండును మిథ్యలె,
ధర్మమే సత్యము. శాశ్వతము. అదియే లోకమున
కిప్పుడు ప్రకటితమగుగాక!

[అనుచు నిందిర మంటలో ప్రవేశించును. అందఱును హాహా
కారముచేయుదురు. మంట లారిపోవును. ఇందిర
యెప్పటివలెనుండును. కల్లోలము. కలకలము.]

పంచాయితీ పెద్ద:—అమ్మా! ఇందిరా! నీవు పావనచరితవు.
అజ్ఞానంబున నీకు శ్రమ కూర్చి నందులకు మన్నింప
వేడుచున్నాము.

(విష్ణు శర్మను ద్వేషించుచు) నీవు మిక్కిలియు నదృష్టనంతుఁ
డవు; పుణ్యశాలివి. కావుననే యిట్టి మహాసతి నీకిల్లా
లైనది. ఇదివఱకు లోకజనని సీతామహాలక్ష్మీ యగ్నిఁ
జొచ్చి తనపాతివ్రత్య మహిమంబు ముల్లోకములకుఁ
జాటి యుండ లేదా! మనమానాఁడా మహాదృశ్యమును
లంకలోనగుట, దర్శించు భాగ్యము లేక పోయినది.
కాని యీ నాఁడట్టి మహిమయే మనకుఁ బ్రత్యక్షమై
నది. కావున నోభూసురాగ్రణి! నీమనంబున శంకల
వీడుము. నీ భార్య పవిత్రురాలు. ఆశంబూకునియెడ
దోసమెంచకుము.

[హర్ష ధ్వనులు-తెరపడును.]

తెండువరంగము.

ప్రదేశము. ఆ గ్రామమందె యొకవీధి-భద్రుఁడు, భీముఁడు ప్రవేశింతురు.

భద్రు:—ఎన్నఁడుఁ గని విని యెఱుఁగని మాట! అకాల మర
ణమా? అపసవ్య మరణమా? పురిటింటిలోని శిశువు
మరణించెనా? ఏమి! ఇది శ్రీరామ రాజ్యమున కేదో
గొప్ప దుశ్శకునమె! ఉల్కా పాతము వంటిది.

భీ:—పాప మా విష్ణుశర్మ చచ్చిన బిడ్డను భుజమున వైచి కొని
యయోధ్యకుఁ బోవుచుండెను.

భద్రు:—ఎందులకు ?

భీ:—శిశుక శేబరమును జక్రవర్తి పాదపీఠము కడఁ బడవైచి
యేమొ మొఱవెట్టుకొనునట !

భద్రు:—అయ్యయో ! వానికి నిజముగఁ బిచ్చియెత్తినదే !

భీ:—ఎవ రెన్నివిధములఁ జెప్పినను మానక పోవుచున్నాఁడు.

భద్రు:—జీవ మొక్క లేశమైన నున్నయెడల రాజు వైద్యు
లచే మందు మాకు లిప్పించి బ్రతికించును గాని
లేనిచోఁ జక్రవర్తి

భీ:—మందు మాకులా ! - మొదట, సంతానము కొఱకని
భార్యకు మందు లిప్పించియేకదా ఇంత తెచ్చుకొనెను !

భద్రు:—అన్నా ! అదేమి ? - ఎవరిచే మందిప్పించెను ?

భీ:—ఎఱుఁగుదువు గదా ! యీదండక వనము చెంగటనే
శంబూకుండను యోగి యొకఁడున్నాఁడు.

భద్రు:—అతని నెఱుఁగనివారీ ప్రాంతమునఁగలరా ? అతఁడ
న్నము తినఁడఁట-బంగారము చేయునఁట-దూరదృష్టి-
దూరశ్రవణము - ఆకాశగమనము - పరకాయ
ప్రవేశము - వెయ్యేల ? అతఁడు కురియుమన్న వాన
కురియవలె ! మండు మనిన సిప్పు మండవలె ! మాను
మనిన మానవలె !-జీవమారణ యంత్రము లెన్నియో
కనివెట్టెనట. “ నేన యీ ప్రకృతి కధినాథుండ ! నా
కంటె నీభూతశ్రేణికి రాజు వేఱొకఁడు లేడు ” అని
పలుకుచుండు నట-వాని నెఱుఁగని వారుందురా ?

భీ:—పాపము ! వాఁడెన్ని జీవులనైన ఖణములోఁ జంపఁ గలు
గునుగాని యొక్కబొందిలో తిరిగి ప్రాణము పోయు

సూక్ష్మము తెలియఁడాయె. అది యొక్కటియె లోటు.
దానికొక వేయి విధములఁ దలక్రిందుగఁ దపము
చేయుచున్నాఁడట.

భద్రుః—అది తెలిసినయెడ దేవుఁడే. పాపమాతఁడు బ్రాహ్మణ
బాల శవము నయోధ్యకు మోసికొని పో నక్కఱయే
లేక పోవును.

భీః—ఇదిగో! ఆయోగివుంగవుని శిష్యులు వచ్చు చున్నారు.

(ఇద్దరు శిష్యులు ప్రవేశింతురు.)

భద్రుః—అహో! మీగురు బ్రహ్మము కుశలమా?

1. శిః—ఏమి చెప్పుదుము ! పాపమాయందిరబిడ్డ పురిటింటి
లోనె జారిపోయెనని వినినప్పటినుండియు వారి చింత
యినుమడించినది.

భీః—కన్న తండ్రికి - మందిచ్చిన వైద్యునకు, ఫలము విఫల
మైనచో నట్టి చింత సహజమె గద!

2. శిః—మందులన్న మందులా!- రేయనక పవలనక యామె
గర్భకోశములో నేక ధారగఁ గురిపించి నారు.

1. శిః—నాఁడు, అగ్ని పరీక్షయిచ్చునాఁడు తెప్పించిన ఆయా
కులు-తీయించిన పసరులు లెక్కలేదు. మారెక్కలు
ముక్కలై చేతులు పడి పోయినవి.

2. శిః—కోయునప్పుడు విరిగిన ముల్లిదిగో, సెలవేసి యింక
నిప్పటికిని బాధించుచున్నది.

భీః—నాటికి వైద్యము పూర్తియై - మూఁడవమాసము కా
వచ్చినదే.

భీ:—అప్పుడు తిరిగి పసరు లెందులకు ?

1. శి:—మా కేమి తెలియును ? - పసరు తీయించి వారె
స్వయముగ నామె కాపాదమ స్తకమును మంత్ర పుర
స్సరముగఁ బూసియుండిరి.

2. శి:—ఆ పసరు మహిమ యదేమియోగాని మూఁడు నాళ్ల
వఱకు మాయరచేతులకు స్పర్శజ్ఞానమేలేదు. నీటముం
చిన చలువ తెలియదు. నిప్పు సోకిన సెగ తెలియదు.
ఆనాటిరాత్రి తామ్రపుటము తీయవలసి వచ్చినది.
చెంత నుపకరణము లందుపాటులో లేక పోయినవి.
కానిముచ్చూతమని తామ్రమనుకొని తటుకున కణ
కణలాడుచున్న నిప్పును తీసి యీవలఁబెట్టెతిని. అదేమి
చిత్రమొకాని చేతికి వేడి తెలియదు, బొబ్బలేవదు.
మీదు మిక్కిలి ఆనిప్పారిపోయినది.

భద్రు:—అగును, దేనియందేమి మహిమలున్నవ్రా మన కేమి
తెలియును ?

భీ:—ఇప్పుడు వచ్చిన కారణము.

1. శి:—ఆయన బిడ్డ నయోధ్యకుఁ గొనిపోవునని విని కొని
పోయెనో లేదో చూచి రమ్మనిపంపిరి. ఉన్నచో -
శిశువును పునర్జీవితునిఁ జేయు సాధనముల నరయవచ్చు
నని చెప్పి తల్లిని బిడ్డను దమయొద్దకుఁ దీసికొనిరమ్మనిరి.

భీ:—అయోధ్యకు వెళ్లిపోయిరని చెప్పఁడు.

శిష్యులు:—మంచిది (అని శిష్యులు నిష్క్రమింతురు).

భీ:—అన్నా ! చూచితివా ?

భద్రు:— బాగుగనే యున్నది. శ్రీరామరాజ్యమందేనా-యిట్టి
ఘోరపాపములు.

భీ:— ఏమని చెప్పదును ? - నీకు ప్రత్యక్షముగఁ దెలియుటకని
నేనడిగితినిగాని యిది యందఱెఱిగినపరమరహస్యమే:-
లోకమును మూయఁ మూకుడున్నదా ? - న్యాయ
స్థానములు ! - ధర్మములు ! - అగ్నిపరీక్షలు! అన్నియు
నింతలోనివెగద ! ఏవ్రా నాలుగు తుద్రమంత్రముల
నేర్చిన శూద్రుఁడు ! వీనికే యింత ప్రజ్ఞకుదురఁగ -
బ్రాహ్మణుఁడు, మహోపాసకుఁడు, సర్వలోకముల
జయించినవాఁడు, రావణున కెంత లేసి ప్రజ్ఞలుండి
యుండునో !

భద్రు:— (చెవులు మూసికొని) హర! హర!-పాపము శాంతిం
చుగాక ! ఏమి విపరీతకాలము వచ్చినది ! సర్వలోక
జనని, భూపుత్రి జానకి, శ్రీరాముని సతి - సీత -
ఆ పట్టపుదేవినిగూర్చి. అన్నా ! యిటులఁ దలఁపఁ
దగునె ?

భీ:— నే దలఁచుటలేదు - ఇందిరా శంబూకుల వృత్తాంతమును
గన్నులారఁగాంచి, విని, లోకమటుల తర్కించి సంకో
చించు చున్నది. అది సహేతుకమా? నిర్హేతుకమా? -
ధర్మమా ? - అను విషయము నే నిర్ణయింపఁజాల.
మనము నిర్ణయించియు లాభములేదు.

భద్రు:— కట్టా ! లోకాభిప్రాయమెంత చంచలము ! - లాఘు
వము ! - అది యొక వెల్లమబ్బవంటిది. దాని రూప
గతులకు స్థిరతలేదు. ఒక్కధర్మము లేదుగదా ! -

హా!—తండ్రీ! రామచంద్ర! - తల్లి, సీతమ్మ! ఏదండ
కాటవియందు పతి మేనిచ్చాయవలె సంచరించి
పాతివ్రత్యోత్కృష్టతను లోకమున కెఱింగించితివ్రా,
ఆదండకాటవి మొగాళంబుననే; ఏమి దుర్యోగముచేత
నమ్మా? ప్రజలిట్టి తలఁపరాని తలపులఁ దలంచి
తమ్ము తామె నిర్భాగ్యులుగఁ గలుషనంతులునుగఁ
జేసికొనుచుండిరి!

(తె ర ప డు ను).

మొ ద టి యం క ము.

మూఁడవ రంగము.

శ్రీ:—దేవీ! ఊఱడిల్లుము. బేలపడకుము. మనలను విడిచి
చనుటకు వారి కోరికయా కారణము. వైదిక కర్మ
నిష్ఠా పరతంత్రులుగదా.

సీ:—ఎఱుఁగుదును. నాథా! కాని బంధులు, ఆత్మబంధులు
చెంతనుండి యరుగుచుండ ఆస్నేహపాశము. బిగిసి
పోయి యనివార్యమగు హృదయ సంతాపముఁ గలి
గించుచుండెను.

శ్రీ:—ఈ సంసారభోగములు - కావుననే క్షణికములు. నవ
రసములు రూపఱి కలసి యింకిపోవ హృదయ సాత్తి
కను దహియించుటకే యీ సౌఖ్యములు అని తెలిసి

కొనియే తత్త్వజ్ఞ లీతాత్కాలిక సౌఖ్యములకురోసి
తపోవనముల నాశ్రయింతురు.

వృద్ధకంచుకి ప్రవేశము.

కం:—రామభద్రా! (ఆగి తెల్లబోయి) మహారాజ!

శ్రీ:—(చిఱునగవుతో) తండ్రిగారి నాటివాడవు. నేడు నీయ
లవాటునేల మానుకొనవలయును. మీబోంట్ల మును
పటిచొప్పనఁ బిలుచుటయే బాగుండును.

కం:—దేవా! అష్టావక్రమహాముని తమ దర్శనార్థమై ద్వారము
కడవేచియున్నారు. ఋష్యశృంగాశ్రమము నుండి
వచ్చితిమని సెలవిచ్చుచున్నారు (రాముఁడు సీతదిక్కు
చూచును).

సీ:—ఆలస్యమేల?

శ్రీ:—నగౌరవముగ ప్రవేశ వెట్టుము. (కంచుకి వెడలిపోవును.
అష్టావక్రకుఁడు వచ్చును).

శ్రీ:—(ననుస్కరించి) ఇటు విచ్చేయుఁడు.

సీ:—(ననుస్కరించి) కుశలమా! మా అత్తలకును, శాంతల
కును గుశలమా?

శ్రీ:—మా బావయాగము నిర్విఘ్నముగ సాగుచున్నదా?

సీ:—మమ్ముల నెన్నఁడై నఁ దలఁతురా?

అ:—అటుల నడుగవలయునాతల్లీ! గురువులగు వసిష్ఠులవారు
మీకిటుల చెప్పమని సెలవిచ్చిరి. నిన్ను గనిన తల్లి
రత్నగర్భయాయెను - ఆకర్కయోగి నిన్ను వెనిచిన
జనకుఁడాయెను. పరమ పావనుఁడాదిత్యుఁడును, మేమును

కులగురువులమగు . రఘువంశమువారికి నీవు కోడల
వైతివి. అటువైని నిన్నేమని యాశీర్వదింపవలయును?
జగదేక వీరులగు పుత్రులనుగనుము.

శ్రీ:— మహా ప్రసాదము! దేవీ మనకిది వరప్రసాదము.

అ:— అరుంధతీ దేవియును, షూతలులును, సోదరి శాంతయుఁ
గూడ - రామచంద్రా! నీతో ప్రత్యేకము చెప్పు
మనిరి. సీత యే కోరిక కోరినను వెంటనే తీర్చు
చుండుమని.

శ్రీ:— (గూఢ మందహాసముతో) నాతో చెప్పెనుగదా!

అ:— అమ్మా! పూర్ణగర్భవు గాన నీ యాగమునకుఁ
దోడ్కొనపోవ వీలైనదికాదు. కావుననే సీకొఱకు
శ్రీరామునిగూడ నీయొద్దనే యుంచి వచ్చితిని. కాని
యచిర కాలముననే పుత్ర పూర్ణోత్సంగవగు నిన్నుఁ
గాంచెదము," అని ఋష్యశృంగులు చెప్పమనిరి.

శ్రీ:— మిక్కిలి యానందము. లోకములో జనులవాక్యము
లర్థమును వెదకికొనుచుపోయి చేర ప్రయత్నించును.
కాని వాక్కుద్ధిగల మహర్షులపట్ల తదర్థములే తమంత
వచ్చి వారుచ్చరించిన వాక్యములను చేరుచుండును -
మా గురువులగు పసిష్ఠులును నాకేమియు నాజ్ఞాపింప
లేదా?

అ:— నీవు తరుణవయస్కుఁడవు. నూతన పట్టాభిషిక్తుఁడవు.
రాజ్యమా! విశాలమైనది. ప్రజారంజనము, యశో
పార్జనము మాత్రమే నుమా రాఘవుల సంపద. ఆ
మర్యాదల నెఱింగి ప్రజల పాలించుచుండుము. అల్లుని

యజ్ఞమున చిక్కుపడియుంటిని. త్వరలోనేవచ్చి నిన్ను కలిసికొనఁగలను. అని మా రామచంద్రునితో మఱవక చెప్పమాయని నాకాజ్ఞాపించియే యుండిరి.

శ్రీ:—భగవానుల యాదేశానుసారముగనే ప్రయత్నింతును. ప్రజారంజనమేనాకు విధి. ప్రజలను రంజించుటకై నా ధనమునుగాని, సుఖమునుగాని, ప్రాణమునుగాని వేయేల నా ప్రాణేశ్వరిని జానకినిగాని త్యజింపవలసి యున్నను నా మనస్సునకు భేదము కలుగఁజాలదు.

సీ:—కనుకనే ఆర్యపుత్రుఁడు రఘువంశధురంధరుఁడు. ఆ బిరుదము సార్థకమైనది.

శ్రీ:—కంచుకి ! వీరికి సవినయముగ త్రోవఁజూపుచు విశ్రామ మందిరము కనపఱచుము.

(కంచుకి ప్రవేశము).

ల:—అదిగో మీ సోదరుఁడు లక్ష్మణుఁడు వచ్చుచున్నాఁడు.

(కంచుకి - అష్టావక్రుఁడు - వెళ్లఁబోవుదురు. లక్ష్మణుఁడు ప్రవేశించును).

ల:—ఆ

శ్రీ:—నీ వదినెను వినోదపఱచు నుపాయము బాగుగా నెఱుంగుదువు. ఎంతవఱకై నది ?

ల:—అగ్ని శుద్ధివఱకు.

శ్రీ:—హా సీత! పుట్టుక చేతనే పవిత్రురాలవగు నీకన్యపదార్థముల విశుద్ధియేల? అగ్నిహోత్రమును బుణ్యతీర్థమును, బావన మొనరించు పదార్థముగలదా! కాని నీ యపయశము నీ కామరణము నిలిచిపోయెగదా!

సీ:—ఆర్యపుత్రుని చారిత్రమును చూతము. (మువ్వురును ముందునకు వత్తురు. తెఱదిగును. వరుసగా చిత్రములు గోడవై వ్రాయఁబడియుండుట గనఁబడును.)

సీ:—గంభీరాకృతులుదాల్చి, యించుక భీతావహములై కాననయ్యెడి - ఈ చూర్తులేమి?

ల:—అవియే జృంభకాస్త్రములు. దేవతలెల్ల నిజాంశములఁ జేర్చి యీరూపంబగు నస్త్రంబుల నిర్ణయించిరి.

సీ:—ఆర్యపుత్రుని స్తోత్రము చేయుచున్నటులున్నవి!

ల:—అగును. అప్పుడు విశ్వామిత్రుని వలన నన్నయ్య వశము గావింపఁబడినవి.

శ్రీ:—దేవి! ఆయస్త్రరాజములకు నమస్కరింపుము.
(సీత నమస్కరించును.)

శ్రీ:—అవితప్పక నీగర్భమందలి శిశువునుజేరి సేవింపఁగలవు.

సీ:—మహాప్రసాదము.

ల:—ఇదిగో మిథిల-

సీ:—త్రిజగన్సోహనమగు నీయిం దీవరదళశ్యామ దివ్యసుందర మంగళ విగ్రహమును నాతండ్రికూడ - ఎటులనక్కజపడి చూచుచుండెను! రెప్పవాల్చుట లేదు.

శ్రీ:—జనకులకును రాఘవులకును వియ్యము మిక్కిలి శోభ స్కరమై యొప్పుచుండును.

సీ:—సోదరులు నలుగురు మధు పర్కముల ధరించి కంకణ
ములఁ గట్టికొని యుండిరి. ఆసమయమున ఆ తావున
నున్నటులనేయున్నది.

శ్రీ:—నిజము, ఆనంద వీచికల నన్నోల లాడించిన పాణిగ్రహణ
మహోత్సవ సమయంబదియే యను నట్లున్నది.
(సీత కరము పట్టును.)

ల:—ఇదిగో ఈమెవదినె - చిన్నవదినె మాండవి - మరదలు
శృతకీర్తి.

సీ:—మఱి యీమె యెవతె? మధ్యనున్నది?

ల:—(స్వగతము) ఊర్మిళను చెప్పలేదని (ప్రకాశముగ)
యిది చూడఁదగినది.

ఈయన పరశురామమూర్తి.

సీ:—(భయము ప్రదర్శించును)

శ్రీ:—భగవానునికి నమస్కారము.

ల:—భయమేల వదినె? చూడు మిదిగో ధనుస్సు.

శ్రీ:—ఇంకను ముందు చాల చిత్రములున్నవి.

సీ:—ఈవినయ మార్య పుత్తుని సహజ భూషణము.

ల:—ఇది యయోధ్య!

శ్రీ:—ఆహా! గతించెనుగదా - ఆదినములు నాయనగారుం
డఁగా - వివాహములైన వెంటనే ప్రియలతో మిథిల
నుండి వచ్చిన యాక్రొత్త దినములలో, తల్లులు మనలను
మిక్కిలి మక్కువతో చూచుచు వలసిన వెల్ల మనము
కోరకయే మున్న సమ కూర్చుచుండెడు ఆ కాలము -

ఆనుఖము - గతించెనుగదా ! ఆదినము లిక రావు
గదా సోదరా ?

ల:—ఇదిగో మంధర.

శ్రీ:—దేవీ ! ఈగార తరువు జ్ఞాపకమున్నదా ! శృంగిబేరమున
దీని క్రిందనేగదా గుహుని సఖ్యము మనకుఁ గలిగినది.

ల:—కైకమ్మ గాధ యెల్లవిడిచి వెట్టఁబడినది.

సీ:—ఇచ్చటనే నారబట్టలఁచాల్చుట.

ల:—రాజ్యము పుత్తునకు పట్టముగట్టి యిక్ష్వాకు లింతదను
కవార్థకమున దాల్చిన జటల నన్నగారు నేఁడు లేబ్రా
యమందు దాల్చి కఠోరమగు వనవాస దీక్షఁబూనిరి.

సీ:—ఇదిగో మాయమ్మ భాగీరథి !

శ్రీ:—మాకుల దేవతకు నమస్కారము.

ల:—ఇది భరద్వాజులు చూపిన శ్యామమను మట్టిచెట్టు.

సీ:—ఆర్యపు త్త్ర! యీప్రదేశమును మఱచితిరా?

శ్రీ:—సీతను రాముఁడెన్నఁడైన మఱవ గల్గినయెడల.

సీ:—ఆహా ! భూలోకమును తరింపఁజేయ నవతరించిన యీ
భాగీరథి - తపోవనములు.

బ్రహ్మసాక్షాత్కారము వడసిన మునీశ్వరులు - మునిప
త్నులు - వారి వెంపుడులేళ్లు - పూలమొక్కలు - చిగురు
టాకునగలు - నివ్వెరధాన్యంపు టోగిరములు - ఆనిశ్చలత -
నిర్మలత - పవిత్రత - ఆనందము - ఆహా - ఈనగరములలో -
రాజమందిరములలో - వడ్రసోపేత పంచభక్త్య పరమాన్న
ములు - ఈమానవ నిర్మితో ద్యానములు - కన్నులు మిఱు
మిట్లు గొలుపు నీమాణిక్య కాంతులు - చలువరాతి తిన్నెలు -

రెంటికి నెంత వ్యత్యాసమున్నది - తిరిగి యొక్కసారి పోయి
యా శోభననుభవించి రావలెనని కోరిక పొడము చున్నది.

శ్రీ:—తమ్ముడా ! కుదుపులేని పూలతేరి నొక దాని నా
యత్త పఱపుము.

సీ:—(రానుని హస్తముపట్టుకొని) మొగము చూచుచు -
యించుక ఆగి) నీవును రావలయును సుమా !

శ్రీ:—ఎంతకఠిన హృదయము. అటుల వేఱ తెలుపవలయునని
యే తలచితివికదా !

లక్ష్మణా! తిరిగి యొకసారి వన విహారమునకు పోయివత్తము.

ల:—మంచిది అటులనే - రథము సిద్ధము చేయించెదను.

(లక్ష్మణుడు వెడలి పోవును.)

శ్రీ:—ప్రేయసీ! యిటురమ్ము. ఈకిటికీ క్రిందఁ గూర్చుండుము.
సరయు విదిగోచూడు మెంత ప్రశాంతముగ నున్నదో

సీ:—నాథా ! నిదుర నన్నావహించుచున్నది.

శ్రీ:—అట్లులైనరమ్ము. నీబాహులత నాకంఠమున గీలించి
రమ్ము. [అటచేయి చుట్టుకొని.] ఏమిది సుఖసాగరమా?
దుఃఖ తరంగమా! మెలకువగలిగి తేలుచుంటినా?
నిద్రలో మునుఁగుచుంటినా? విషము వ్యాపించు
చున్నదా? అమృతము ఉత్కంఠితము? ఉక్కిరిబిక్కిరి
యగుచున్నదా? యీస్పర్శ మాత్రంబుననే యింద్రియ
విమోహితుఁడ నగుచుంటిని.

సీ:—తమ యనురాగము స్థిరము. అంతకంటె వేఱేమున్నది.

శ్రీ:—హృదయేశ్వరీ ! నీమాటలు మోడువడిన జీవిని చిగు
రింపఁజేయును. ప్రేమ తృప్త్యావేడితుని సంతృప్తుని గావిం

చును. శ్రవణామృతంబులై హృదయోత్తేజకములగు
చుండును.

సీ:—ఆర్యపుత్రా ! చక్కని మాట నేర్పరివి. పరుండెదను.
(అని నలువంకలఁగలయఁ జూచును.)

శ్రీ:—ఏమి కావలయును? వెండ్లి నాటినుండియు నగరమందును
నరణ్యమందును ; నుఖమందును దుఃఖమందును ;
సదా నీకే యర్పితంబును. అన్యచే ననుపాశ్రితంబును
నగు రాముని భుజమిదిగో. ఏల వెదకెదవు కై కొనుము.
ఏల వేఱ తలగడలు నీకు.

(సీత అటులనే ఆనుకొని నిద్రించును.)

శ్రీ:—ఈసఖి ! యెంతలో నిదుర చెందినది. నాగృహాలక్ష్మి -
గేహదీపిక - నేత్ర పర్వమీరూపము. చందనద్రవమీ
స్పర్శ, మాక్తికసరళ యీ బాహువల్లిక - యీసఖి
యెందు ప్రియహేతువుగాదు. ఒక్క వియోగమందు
దక్క - అచింత్యము; ఆసంభవమగు నీమాట యేల
రావలయు నానోట ? నుఖపుంజమందును గష్ట
రేఖ యే మూలనో కంటకమువలె నంటియుండును
గాబోలు !

(సీతాంతః పురపరిచారికా వేషమున శూర్పణఖ చిత్రపట
మును దాచి తెచ్చుట నభినయించుచు ప్రవేశించును.)

శ్రీ:—మాలినీ ! ఏమి యటుల దాచుచుంటివి ?

సీ:—(నిద్రలో) హా ! ఆర్యపుత్రా ! ఎటనున్నావు? ఎటనున్నావు?

శ్రీ:—అర్థాంగి కలువరించుచున్నది - చిత్ర సందర్శనంబునఁ
బూర్వగాఢస్మృతిపటమునకు వచ్చి యుండనోవు.

శూ:—వమున్నది - చిత్రము.

శ్రీ:—వమిచిత్రము? - చూపుము.

శూ:—నూతనముగ నభ్యసించు కళ గావున దేవి యెవ్వరికిని
చూప వలదన్నది.

శ్రీ:—పోనిమ్ము - పేరేమి?

శూ:—గ్రుచ్చియడుగనేల? రా - వణ - పటము.

శ్రీ:—రావణుఁడా! రాక్షసుఁడా!

(నేపథ్యమున - “అబ్రహ్మాణ్యం! అబ్రహ్మాణ్యం! రామ
చంద్రప్రభూ! అబ్రహ్మాణ్యం”-అని ఘోష-శ్రీరాముఁడు
విని తటాలున వెడలి పోవును.)

శూ:—భళి! భళి! అటశంబూకుని కుపదేశించిన మంత్ర
తంత్రములు - ఇటరావణ చిత్రపట ప్రసంగము దివ్య
తమముగ మేళవించినవి. నాకార్యమనుకూలించును.
సీతా! నీవు మిక్కిలి చక్కని చుక్కవట! నీ కున్న
చక్కదనము నాకు లేక పోవచ్చును, అయిననేమి?
పూర్ణచంద్రు ననుభవించుట కేవల సురూపల హక్కు
మాత్రమే కానేరదు. కురూపలకా హక్కు లేక
పోలేదు. నేనును రామచంద్రునిఁ బ్రేమించుచుంటిని.
నీవు లేక పోయిననేమి? నేనాస్థానము నాక్రమించి
నా రామచంద్రునకెట్టి కొఱంతయుఁ గలుగనీయను.
పోమ్ము! అడవులపాలై పోమ్ము! విధికాదు - శూర్ప
ణఖయాజ్ఞయైనది! పోమ్ము! శ్రీరాముని నాకు విడిచి
నీ వడవుల పాలై పోమ్ము! నీ మూలమున నాఁడు
నాకు ముక్కును చెవులును పోలేదా! - మూలంక

ధ్వంసముకాలేదా ! - నీయెడ నాకుఁ గరుణలేదు.
 పొమ్ము ! అడవులపాలై పొమ్ము ! నేను రామునిచెట్ట
 పట్టి సుఖంపవలయు ! అయోధ్యకు రాణినై యేల
 వలయు ! - నాజీవితము ధన్యమగుకాలము, ఇదిగో
 దాపునకు వచ్చియున్నది !
 (సీతయింకను నిద్రించుచున్నది. తెరపడును.)

నాలుగవరంగము.

శ్రీరాముని దర్బారు—(సభయెల్లనిండి యుండును. విష్ణుశర్మ శిశు కళేబ
 రమును జక్రవర్తి పాదపీఠముకడఁ బడవేయును. అందఱును
 విభ్రాంతులై చూచుచుండురు.)

శ్రీ:—ఏమిది? విప్రోత్తమా !

వి:—ఏమియును లేదు రాజోత్తమా ! శిశుకళేబరము అప
 సవ్యమృత్యు ప్రదర్శనము ! దేవరధర్మ పరిపాలన
 ఫలము !

సుమంతుఁడు } :—ఏమను చుంటిరి ?
 సైన్యాధ్యక్షుఁడు }

వి:—హా ! పుత్రకా ! ఆదశరథ మహారాజు గతించిన వెనుక
 నింకను ; ఈపాపిష్ఠ పరిపాలన మందుండుటచేత గదా
 తండ్రీ ! నీకీ యకాల మరణమును, నాకీ పుత్రశోక
 మును, గలుగుట ! ఇక్ష్వాకుల పరిపాలన మందలి
 సౌఖ్యము ప్రజలకా దశరథునితోడనే చెల్లినది.
 ఇదియా రాఘవరాజ్యము ? రాక్షసరాజ్యము !

భర:—(చెవులు మూసికొని) శ్రీహరీ !

ల:—ఆర్యవర్య ! శ్రీరామచంద్రుని రాజసభా మంటపమున నిలిచియుంటివి. ఔచిత్యమెఱిగి మాటలాడవలదా ?

ను:—రాజనిందయా ? విప్రో త్తముడవు.

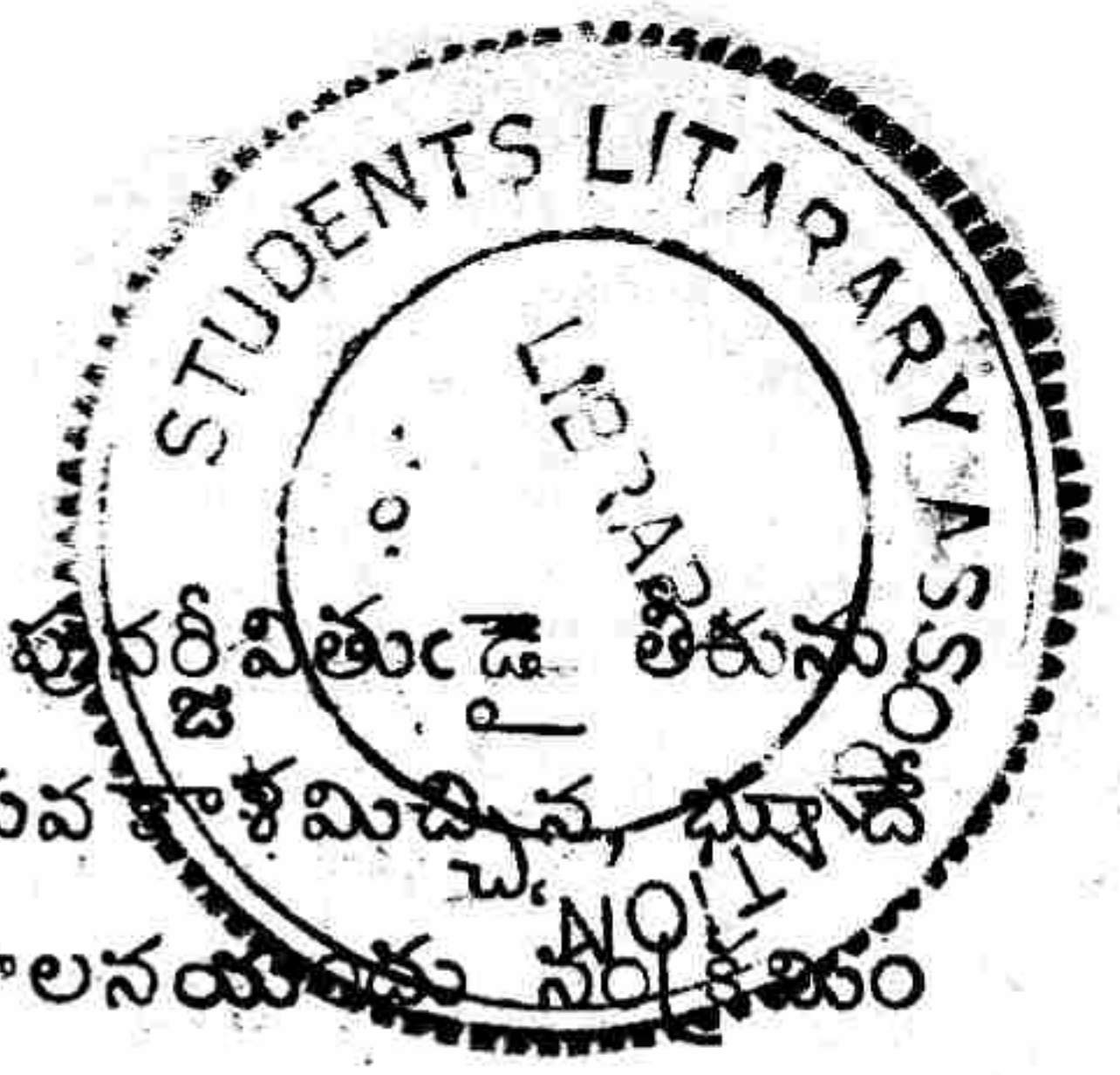
సై. అ:—నుమంతా ! కావుననే యింకను సజీవుఁడు !

(శ్రీరాముఁడు లేచిచేయెత్తి వారించి)

శ్రీ:—భావ్యముకాదు. రాజధర్మముకాదు. నారాజ్యమందలి ప్రతిజీవియు నిరంతర సౌఖ్య మనుభవించుటకు హక్కు గలిగియున్నది. అద్దాని కెట్టి భంగము వాటిల్లినను రాఘవ కిరీటముఁ దలఁదాల్చిన యీ రాముఁడే బాధ్యుఁడు.

(విష్ణుశర్మను సమీపించి)

భూసురాగ్రణీ ! క్షమింపుము, వేఁడుచుంటిని. పుత్రశోకము తల్లి తండ్రులకు మాటలవలననుపశమిల్లెడిది కాదు. పుత్ర్య వియోగమొకదా మజ్జనకుని ప్రాణముల హరించినది. అపసవ్య మైన యీ యకాల మరణమునకుఁ గారణము - నేబుద్ధి పూర్వ కముగ నొనరించిన దోషము కానరాదు - ధర్మపాలనమునం దెద్దియేని ప్రమాదము - అజ్ఞానకృతము వాటిల్లి యుండ వలయు. భుగోళమున నసంఖ్యాకములగు గ్రహనక్షత్రకొటులు, నిరంతరము మహా వేగమున సంచరించుచు, నిజధర్మ బద్ధమై యుండుటచేతనే నిరపాయముగ సురక్షితముగ విలసిల్లుచున్నవి. అందొక చిన్న నక్షత్రము కట్టుతప్పి యీ వలకించుక వచ్చెనేని సర్వనాశము మహా ప్రళయము సంభవించును. భుగోళ మందలి యీ జీవకోటియునట్టిదే. ఏ వ్యక్తి నిజధర్మమతిక్రమించినందున విలయమిటుల సూచింపఁబడుచున్నదో కనుఁగొన

వలయు. అద్దానిఁ జక్కఁ జేసిన నీశిశువు భ్రష్టవితుఁడై తిరుగు
కావున నించుక సైరించి యొక్కింత యవకాశమిచ్చిన భూదే
వ్రాతమ! ఈ రాముఁడు తన పరిపాలనయందు సంకల్పించు
చిన దోషములఁ దొలఁగించి దిద్దుకొనును.

(చారుఁడగు భద్రుఁడు ప్రవేశము)

భద్రుః—జయము ! మహారాజ ! జయము !

శ్రీః—(స్వగతము) సత్య స్వరూపిణి యాకాశవాణి యీ
నెపమున నిటువచ్చెనని తలఁచెదను. తలఁపులోన సమ
యమునకు వచ్చితివి) శుభమగుగాక ! ఏమి విశేష
ములు ?

భద్రుః—(స్వగతము, [అధోముఖుఁడై - మెల్లఁగ] మహా
పాపిని !— ఘోర కర్ముఁడను!—దురదృష్టవంతుఁడను !
(ఒకజాబు శ్రీరామునిచేతి కందిచ్చును)
(శ్రీరాముఁడు చదువుచు మూర్ఛపోవును, సోదరు
లుపచారముచేయ సగము సగము తెలివిలో).

శ్రీః—హా ! అమ్మా!—అరుంధతీ ! హా ! భగవంతులారా !
వసిష్ఠ విశ్వామిత్రులార ! హా ! దేవీ ! భూతధాత్రీ ! హా
మామా ! జనక ! హా నాయన ! హా ! తల్లులార ! హా
పరమోపకారీ ! లంకాపతీ ! హావిభీషణా ! హా ! ప్రియ
సఖా ! సుగ్రీవ ! హా సౌమ్య ! ఆంజనేయ ! హా సఖి !
త్రిజటా !— మోసపోయితిరి ! అవమానితులగుచుంటిరి
రామహతకునిచేత ! - అటుల కాదేని నేనెవఁడ
నిప్పుడు వారలఁ బేర్కొనుటకు? - (బాగుగా తెలివంది

ధ్యానించి లేచి నిలిచి) దివ్యవిమానరాజా ! ఒక్కసారి
విచ్చేయుము.

(పుష్పకమువచ్చి యెదుట వ్రాలును - సభ్యులు
బొమ్మలవలె చూపట్టుదురు.)

శ్రీ:—సోదర ! శత్రుఘ్న ! లెమ్ము ! దక్షిణ దిక్పాలుడగు
రాజు సన్నిధికరుగుము, ఆ మహనీయునితో నావాక్య
ముగఁ జెప్పము. “రాముని ప్రథమ దోషమును
మన్నింపుఁడు. విప్రబాలుని ప్రాణముల విడిచివెట్టుఁడు.
రామరాజ్యమున వర్ణాశ్రమ ధర్మము లుచితరీతిని నెల
కొల్పఁబడనున్నవి. అది మన యుభయులకు శ్రేయ
స్కరము.” (శత్రుఘ్నుఁ డతివేగముగ వెడలిపోవును.)

శ్రీ:—భరతా !

భర:—(తటాలున లేచినిల్చి) ఆజ్ఞాపింపుఁడు !

శ్రీ:—శంబూకుఁడను వాఁడొకఁడు వింధ్యారణ్య ప్రాంతమున
నీచకాంక్షలతో ఘోరతపము చేయుచున్నాఁడట.
వాని వధింపనే నరుగవలయు. నే దిరిగివచ్చువఱకు
నీవు నా స్థానమునందుండి యీ రాజ్యమును బరిపాలిం
చుచుండుము.

(శ్రీరాముఁడు సభ్యులవంకఁజూచును. అందఱును
నంగీకారమును సూచింతురు.)

భర:—అన్నగారి యాజ్ఞ శిరసావహింపఁదగినది.

శ్రీ:—బ్రాహ్మణోత్తమ ! శిశు సహితంబుగ నీ విమాన
మొక్కుఁడు. (విష్ణుశర్మ యట్లుచేయును. శ్రీరాముఁడు
కూడ విమానమెక్కి.)

శ్రీ:—తమ్ముడా ! లక్ష్మణా !

(లక్ష్మణుడతివేగమువచ్చి ప్రక్కను నిలుచును.)

శ్రీ:—నా యర్థాంగిని - పరమపావనియగు సీతను, దండకాట వికిఁ గొనిపోయి, ఏముని యాశ్రమ ప్రాంతమునందె న విడిచిరమ్ము. ఇది ధర్మపరిపాలన పాశబద్ధుండగు నీ చక్రవర్తి కఠోర శాసనము. (విమాన మంతరిక్షమున కెగిరిపోవును. లక్ష్మణుడు దుఃఖభరమున నేలఁగూలును. భరతుఁ డుపచారముచేయును. సభ్యులు విచారించు చుందురు.)

ల:—హా చక్రవర్తి కఠోర శాసనము! కఠోరము! కర్ణ కఠోరము హృదయకఠోరము! “ లక్ష్మణా ! నీవిప్పుడేపోయి యాత్మ హత్య గావించుకొనుము ” - అని యాజ్ఞాపించినచో నా శ్రీరామ చక్రవర్తి యానతి నెంత యానందముతో నెఱవేర్చియుండును! “ పరమపావని యగుసీతను ” నీవ చెప్పుచుంటివికదా ! - “ దండకాటవిని దిగవిడిచి ” హా ! ఎంత ఘోరము ! ఎంత ఘోరము ! ఈ లక్ష్మణుఁ డందులకుఁ దగఁడు - ఆ పనిచేయఁజాలఁడు ! - నీమాట జనదాటను నేరఁడు ! ఏమిగతి ?

భర:—అదియా ! అందులకా ? - హా జానకీ ! హా ! తల్లీ ! జానకీ ! జానకీ ! జానకీ ! - ఓ సోదరా ! రామచంద్ర ! - ఎక్కడ రాముఁడు ? విమానమువై వెడలిపోయెను.

సు:—ఊరడిల్లుఁడు. ఊరడిల్లుఁడు - రాకొమారులు వా పోవుట తగదు. అయిననేమి విధికృతమిది ! - శ్రీరామునికి

మతి చెడనాయేమి ? అరే ! భద్రా ! తుచ్చా ! రాక్ష
సాధమా ! ఏమికల్లలు కూర్చివ్రాసికొని వచ్చితివిగా ?

భద్రుః—ఎట్టి నిందకునైనా బాతుడను. ఎట్టి శిక్షకునైనా
నర్హుడను. శ్రీరామ సాగ్వభామ ! ఈ నీచుడు,
క్రూరుడు, భద్రుడు, వీడు కేవల మసత్యముల
వ్రాసినాడు. నమ్ముడు. వీనికి దండనము విధింపుడు.
మీరు సుఖంబుండుడు. మీరు లోకములకు దల్లి
దండ్రులు. ఎవ్వరైన నీమాట నా యేలిక చెవినివేసి
పుణ్యము కట్టుకొనువారు లేరా ! (అని వాపోవును.)

భరః—(భద్రుడిచ్చిన కాకితము నింతలో చదివి. ముగించి)
భద్రా ! నీవేమి చేయుదువు ! నిన్ననవలసిన దేమి ? నీవు
మాతండ్రిగారి కాలమునుండియు భక్తి విశ్వాసము
లతోఁ గొలుచుచున్నాడవు - మొదట సత్యము రచిం
చియు పిదప నిప్పుడసత్యమని యన్యత మాడనేల ?
నీవు నీవిధి నిర్వర్తించితివి. భద్రా ! పొమ్ము. ఇంకను
చిరకాలము సుఖవై జీవింపుము.

భద్రుః—ఇది నాపాలిటి కాశీర్వచనముకాదు. శాపవచనము.
నాకిక సుఖములేదు. హా ! తండ్రి ! రామచంద్ర ! హా !
తల్లి ! సీతమ్మ ! మీ పవిత్రనామములతో పాటు ఈ
దుర్మార్గుని పేరుకూడఁ గల్పాంతమీ భువివై నిలిచి
యుండును గాఁబోలు !

(అని విచారించుచు వెడలిపోవును.)

భరః—బాలునివలె రోదనముచేయుచు వెడలిపోయెనే.

ల:—భద్రుడన నేమి? ఈ చతుర్దశభువనములు కూడ రోదనము చేయుచున్నవి. హా! రామ: - హా! సీత! నిరుపమాన సౌఖ్య! రామైకజీవిత! పరమపావని! లోకమాత! ఏమి సోదరా? - కారణమేమి సోదర? హా! రామ!

ను:—ఈ ప్రశ్నము సహింపజాలకయె విమానమువై నధి వసించి యీ పిడుగువంటి వాక్యమును జారవిడిచి యంతరిక్ష మార్గమున వెడలిపోయెను.

భర:—ఇందు నాకొక్క కారణము పొడకట్టుచున్నది. ఈవిష్ణు శర్మ భార్య యిందిరయను నామె జారిణియయ్యుండన యుపపతీయగు శంబూకుని తంత్రమువలన నిరపాయ ముగ నగ్నిజొచ్చెను. న్యాయమూర్తులు సీతా మహా దేవి చారిత్రము నుదాహరణముగఁ గైకొని ఇందిర దోషరహితయని స్థిరపఱచిరి. కాని సత్యముదాగ దాయె. ఏతత్ఫలితముగ జనులు రావణుడీ శంబూకుని మాత్రమెఱుఁగఁడాయని శంకింపఁ జొచ్చిరట. ఇంది రాగ్ని ప్రవేశమువలె సీతాగ్ని ప్రవేశము-అక్షరములు కాలివి, సర్వలోక సంహారకంబులగు ప్రళయాగ్ని కీలలు గాని! (కాగితము నలిపి నేలవైఁ బారవైచి నింగి దిక్కు మొగంబై).

హా రామచంద్ర! ఈ దురదృష్టముఁగాంచి దురపిల్లుదుమా! సీత్యాగ స్వరూపమునుగాంచి కొనియాడుదుమా?

ను:—సీతండ్రి సత్య పరిపాలనముకొఱకు పుత్రునిఁ గారడ వులకంపెను! నీవు, అసిధారా వ్రతంబుగ ధర్మము పరి పాలించు నవసరంబునఁ బ్రజల మనములందెట్టి సంశ

యములకుఁ దావీయ రాదని నిశ్చయించి నీ యర్థాం
గిని బరిత్యజించుచుంటివి !

ల:—“రాజ” శబ్దమునకు ఇది యర్థము - కాని నాహృదయ
దౌర్బల్యము. నే నెటుల నీయాజ్ఞ ననుసరించి పూజ్య
రాలగు వదినెగారిని సమీపించి “అమ్మా ! ఆజ్ఞయై
నది. మిమ్మునట్టడవిని దిగవిడిచి వత్తును. లెండు, నా
వెంటరండు !” అని కోరుదును? అంతకంటె మోస
పుచ్చి తత్పాపమునే యొడిగట్టుకొనెద. “అమ్మా !
రథము సిద్ధముగ నున్నది” అని చెప్పెదను. పుణ్య
గంగోదకంబుల జలకమాడను ఋషివాటికల దిరిగి
యొకసారి సందర్శింపను ఇది వఱకే శ్రీరాముని యను
మతి వడసియున్నదిగద ! - ఈ మోసగానికి నెలవిప్పిం
పుఁడు. క్షణమొక్కొక్క వ్రజసాతమువలె నాహృదయ
మును వ్రక్కలుచేయుచున్నది.

(లక్ష్మణుఁడు వెడలిపోవును.)

భర:—(తలయెత్తి) సీతా రామలక్ష్మణులు వల్కలంబుల
ధరించి వనవాసముచేయుచుండ నే నంది గ్రామము
నందున్నపుడే యింతకంటె నాహృదయమునకు శాంతి
యు సౌఖ్యమును గలిగెను.

సు:—ఇట్టి సమయములందె యుత్తమవీరులు ధైర్యము వహిం
తురు.

భర:—అట్టివాఁడు హిమాలయసదృశుఁడు శ్రీరామచంద్రుం
డొక్కఁడే ! - తలంచుకొన్న కొలదియు నా కన్నులఁ
జీకటులు క్రమ్ముచున్నవి. తలతిరుగుచున్నది. హృదయ

వేదనము మిక్కుట మగుచున్నది. ఈ ధారుణి రజమై
 మహావాయుపథంబునఁ జెల్లాచెదరగు చున్నటులున్నది.
 (భరతుఁడు లేచును - సుమంత్రుఁడు పట్టుకొని వానిని
 లోనికిఁగొని పోవుచుండును - తెరపడును.)

అయిదవ రంగము.

నీత ఉద్యానవనము (నీతయు చెలికత్తె వేసముననున్న కూర్పణఖయు
 సొగటాలాడుచుంఁగిరి).

శూ:—పోయినది ! నా పందెము నెగ్గినది ! - ఇదిగో పటము
 సరిగదిద్ది వెట్టుము. మొన్నవిభీషణునిఁ జూచి వానియన్న
 యిటులుండునని యూహించి వ్రాసితిని. - ఏమి ? ధ్యానిం
 చుచుంటివి ? నిద్రలేచినప్పటినుండియు ఏలొకో అది
 యొక లాగున నుంటివి.

నీ:—ఏమియును లేదు.

శూ:—రావణ పటమని మొదటనే యెరిగినచో పందెమే
 వేయకపోదువు కాఁబోలు.

నీ:—ఎంతటి విరోధమైనను ఆమరణాంతమే. కాని యటు
 పిమ్మటఁ గూడ నిలుపఁదగదు. పుష్పము కంటకము,
 వెలుగు క్రీనీడ, ఒండొంటిఁ గలసియే యుండును.
 అమృతమును గాలకూటమును ఆపాల సముద్రమందె
 యుద్భవించును. ఈ పరస్పర విరుద్ధ ద్వంద్వ సమీకర
 ణమే ప్రకృతి వైచిత్ర్యము ! - ఉందురు సృష్టిలో
 నట్టివారును నుందురు. వానియందే ఆమహాపాతక

బుద్ధియు సర్వోత్కృష్టంబగు పరమేశ్వర భక్తియు కూడ
కాన నయ్యెడి! - కాని చెలీ! నేను వానిని గన్నెత్తి
చూడలేదు. దోసిట ఫలములఁ బట్టుకొని పర్ణశాల
ముంగిటకు వచ్చితిని. భిక్షుకుని జోలెలో వేయఁబోవు
చుంటిని-ఇన్నితలలు! ఇన్నిచేతులు! పదివేల మెరుపు
లోక్కమారు మెఱసెను! పిడుగులవలె నేమియో
వినఁబడఁజొచ్చెను. మఱి నేనెఱుఁగ. నేఁగన్నులవిప్పి
చూచుసరికి మా పర్ణశాల కానరాదు. మొదటిసా
రియుఁ గడసారియుఁ జూచినదా యొక్కక్షణమునందె.
ఇప్పుడు నన్నీ పటము దిద్దుమనిన నేమి దిద్దఁగలను?

శూ:—పోనిమ్ము! ఆయపూర్వ వికృత రూపంబున కెట్లు లైన
సహజకళ వచ్చెనో లేదో పరీక్షింపుము.

సీ:—(పటము వంకఁజూచి) హా! చెలీ! నాకు వీనిఁజూడ నిప్పుడు
నిజముగ జాలి గల్గుచున్నది. ఎంతటి వాఁడొక్కతుచ్చ
కాంక్షచే నెట్లులై పోయెనో! (కుంచె నా పటము
క్రిందమోపి యేమోవ్రాయును) - నాకొక్క సంది
యము కలుగుచున్నదే!

శూ:—ఏమని?

సీ:—స్త్రీలకు స్వప్నమందైనను గలుగని యా నీచపు కోరిక
పురుషులకేల గలుగుచుండవలె? దురదృష్టవంతుల
కైన మాత్రము! (కన్నీరు కార్చుచు) ఒకనాఁడు నే
నొక మహా పరాధము గావించితిని. అందుకుఁ దగిన
ఫలము వెంటనే యనుభవించితిని. కాని యాప్రాయ
శ్చిత్తమింకను చాలదు కాబోలు! ఇప్పుడు నిద్రలో

నాకదే తిరిగి స్వప్నమయ్యెను. మేలుకొనిన పిదపగూడ నేలకో నామనమును విచారమును భయమును వీడకున్నవి. (శూర్పణఖచేయి తన వక్షమునఁ బెట్టుకొని) చూడుము ! నాహృదయ మింకను నూరట చెందక కొట్టుకొనుచున్నది.

శూ:—అగును నిద్రలేచి నప్పటినుండియు, నేదో యొకలాగున నుంటివని మొదటనే చెప్పలేదా ! కావుననే వినోదమునకై సొగటాలఁ దీసికొని వచ్చి యాటపెట్టితిని. చిత్రపటములఁ దెచ్చితిని, నీకా యాందోళనము విచారము తగ్గుచున్నటులే లేదు. ఆ స్వప్న వృత్తాంతము చెప్పరాదా? తరచియడిగిన నేమియును లేదందువు. ఎంతగుట్టుగల దానవమ్మా !

సీ:—మేము పర్ణశాలయందు కాపురముంటిమట. ఆమాయ లేడి వెంట నార్యపుత్రుఁడు కడుదవ్వరిగెను. నన్నును దమ్మునిని గొంతెత్తి పిలుచుచున్నటుల దూరము నుండి వినఁబడియెను. అంతట మఱదితో లక్షణా ! చూచెదవేమి ? పరుగిడిపోమ్ము. ఏదో యాపదకలిగినట్లున్నదా కంఠము” అని పల్కితిని.

శూ:—అవును. అప్పుడు వెంటనే లక్షణాస్వామి పయనమై యన్నగారికి సాయపడుటకుఁ జనెను. ఈ వృత్తాంతము నేనును వింటిని.

సీ:—అటులైనకానిదేమి ? నేను మిక్కిలి పాపాత్మురాలను. అనరాని మాటలని మఱఁది మనసు నొప్పించి పంపితిని. “ఆర్య పుత్రునికాపదలు గలుగనేరవు” అని యాతఁ

డెన్నివిధములనచ్చుఁ జెప్పినను వినక మనస్సున సమా
ధానపడక “లక్ష్మణా! నీవు నాకు మఱదివికావా?
వదినెను మోహించి అన్నమరణించిన పిదప”
ఛీ ఛీ పాపాత్మురాల! అప్పుడే నీనాలుక వ్రక్కలు
కాదాయె! లక్ష్మణుఁడు ఖిన్నుఁడై తలవంచుకొని
కన్నీరు కార్చుచుఁ జనియె. ఇంకను నాకాదీనవదనము
కన్నులకుఁ గట్టినట్లగపడుచున్నది. ఏమిచేతును?

శూ:—అర్జునుఁడు వ్రాసిన చిత్తరువులఁ జూచిన పిదప నిద్రిం
చుటచే పూర్వగాథ తిరిగి స్వప్నమయ్యెను. అంతకంటె
వేతేమున్నది! అమ్మా! అందులకై యింతగ విచా
రించుట తగదు.

సీ:—దీనవదనుఁడై యెవరావచ్చుచున్నది. లక్ష్మణుఁడుకాఁడా!
(అనియొక దిక్కునకు చూపును.)

శూ:—కాడు లక్ష్మణుఁడెక్కడ?

(ప్రయాణవేషము దాల్చి లక్ష్మణుఁడు దీన వదనుఁడై
రెండవ దిక్కునుండి వచ్చును).

ల:—అమ్మా! మఱది లక్ష్మణుఁడు నమస్కరించుచున్నాఁడు.

సీ:—వత్సా! చిరంజీవివికమ్ము!-నీమూలముననే మేమిదివఱకె
న్నియో యిక్కట్టుల దాటితిమి. ఇకముందును నీవు
మహారాజునకుఁ గుడిభుజమవై యాతని యాజ్ఞ నె
పాలించుచుండుము. మీయన్నగా రెందరిగిరి? ఏమి
విశేషములు?

ల:—శంబూకుఁడను శూద్రుఁ డొకఁడు ధర్మ విరుద్ధముగఁ
దప మాచరించుచుండెనట. తన్నూలమున నొక పసి

బాలుడు తండ్రి బ్రతికియుండఁగనే పురిటింట మరణించెనట. శ్రీరామచంద్రుఁ డా శంబూకుని వధించి బ్రాహ్మణ బాలుని బ్రతికిప నుద్యుక్తుడై చనెను. - కాని ; అమ్మా ! మీకొక రథము సిద్ధముగ నున్నది. వెంటనే బయలుదేరువము. (లక్ష్మణుఁడు నిట్టూర్పు విడుచును. శూర్పణఖ మార్కొగము పెట్టి యానందము వెలిపుచ్చును.)

సీ:— ఏమొ యంటిని గాని ఇప్పుడు నా కావనములకు రావలెనని లేదు.

ల:— అమ్మ ! ఏల !

సీ:— (మందహాసముతో) పదునాలు గేండ్లు వనవిహారము సల్పితిమి ! చాలదా ?

ల:— “నీ వదినె కోర్కెను వెంటనే తీర్పవలయును. తల్లులుఁ గూడ సందేశ మంపియుండిరి.” అని యన్నగారు సెలవిచ్చిరే !

సీ:— ఇప్పుడు నా కాకోరిక యున్నఁ గదా వేఁడుక తీర్పవలసినది. - ఆర్యపుత్రుఁడు లేక యొంటరినై యావనములఁ జొచ్చుట నాకు మనస్కరించుటలేదు. ఇప్పుడు మించిన దేమి? సారథి రథమును దిరిగి శాలలోనికిఁ గొనిపోవును. (శూర్పణఖ యాలోచించుచుండును.)

ల:— అక్కటా ! నాయూహయు ఫలింపదాయె ! లక్ష్మణుఁ డిక నేమియు చేయఁజాలఁడు. (స్వగతము) రామ ! నీ యాజ్ఞను నీవె నెఱవేర్చుకొనుము.

శూ:— అమ్మా! నీతోఁ జెప్ప మఱచితిని. నీకు నిద్రాభంగము చేయనొల్లక మహారాజుగారు నాతో “దేవిని వనమందు నేను పుష్పకమువై వచ్చి కలసికొందును” అని చెప్పమని యానతిచ్చి కార్యవసరమున మిక్కిలి వేగముగఁ జనిరి. అనుకూల దాంపత్యమందలి ప్రేమా తిశయమట్టిదియ! మహారాజుగారు నీకొఱకు వనము లలో వెదకుచుందు రేమొ కద నీ విప్పు డరుగకుండిన!

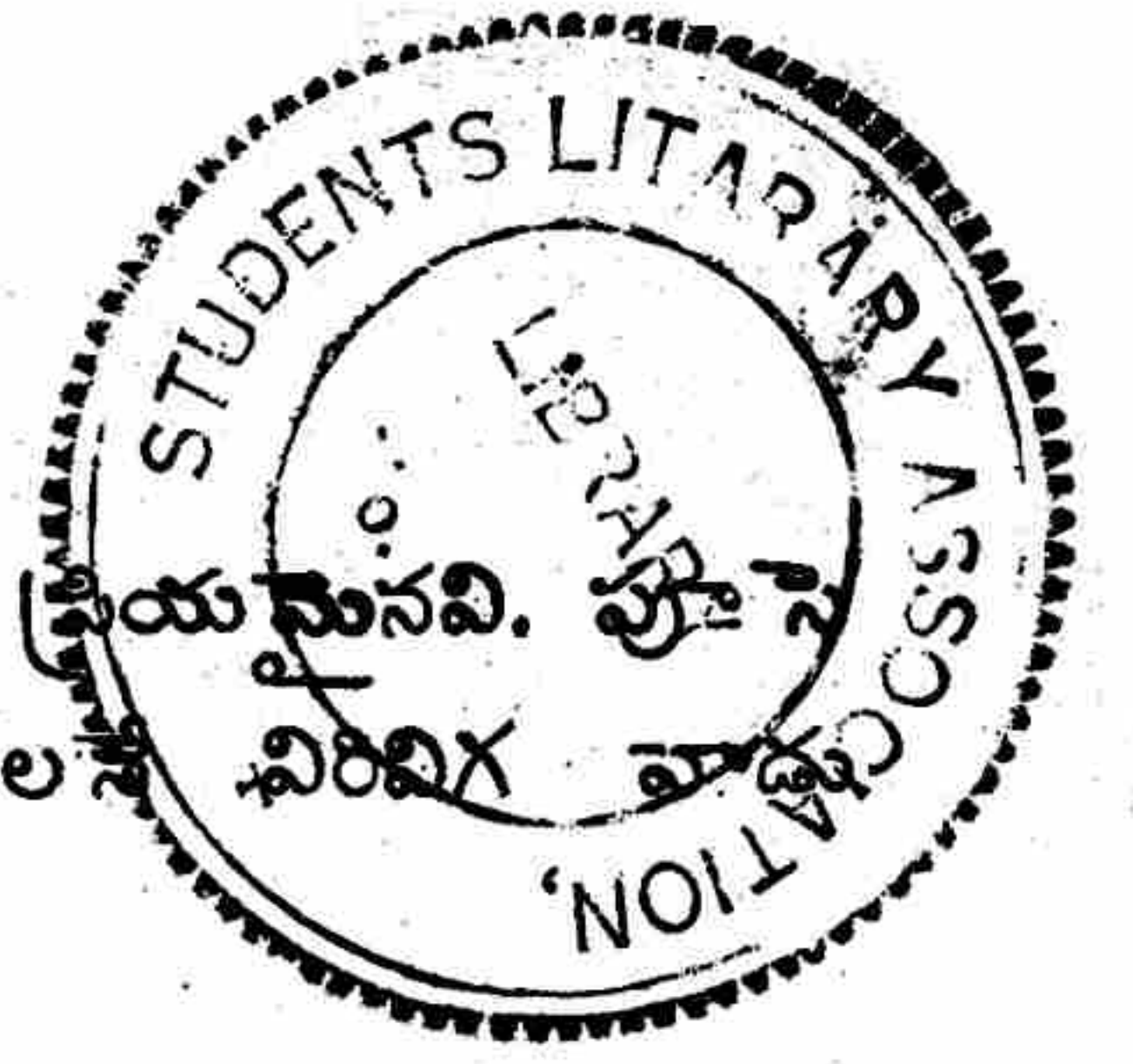
ల:—(స్వగతము) ఋజువర్తనులను సత్యము కాపాడునటు లనే కపటులను మోసగాండ్రును ససత్యమే కాపాడు చుండును. ఈ పాపి లక్ష్మణుఁడు నీకు మిక్కిలి కృత జ్ఞుఁడు. కాని మాలినీ! నా మోస మెఱిఁగి యుండిన నీవామోసము చేయవు గద! (శూర్పణఖను మెప్పుతోఁ జూచును.)

నీ:— అటులనా? అయినచో లక్ష్మణా! వెంటనే బయలు దేగుదము. (లేచును. లక్ష్మణుఁడు తలవంచుకొని ముందు నడచును. సీత యనుసరించును. శూర్పణఖ సీతవెనుక వచ్చును.) సఖి! మాలినీ!

శూ:— అమ్మా!

నీ:— వనంబులఁ దడవునేయము. మేము తిరిగి వచ్చు లోపల నీవు నా చిలుకకు “రామగీతిక” పూర్తిగఁ జెప్పవల యును సుమా!

శూ:— అటులనే.

సీ:—సన్న జాజు లార్యపుత్రు నకు మిక్కిలి ప్రేమనునవి. పూసె
జ రచించుచో నా కుసుమంబుల నే విరివిX వాడుక
మనుము.

శూ:—మంచిది.

సీ:—ఈ పొదరిండ్లు చూచితీవా అడవి దుబ్బులవలె నెటుల
దిద్దుబాటులేక యున్నవ్రా! వీనినెల్లఁ జక్కఁ జేయిం
పుము.

శూ:—మంచిది.

సీ:—ఇక నీవాగుము. పోయివచ్చెదను.

ల:—అమ్మా ఇటు-ఇటు.

(సీతాలక్ష్మణులు వెడలి పోదురు.)

శూ:— మంచిది (కలయఁజూచి).

శూ:—ఆటంకము తొలఁగి పోయినది. నా భావిమార్గము
నిష్కంటకమైయున్నది. నాప్రయత్నములు ఫలించినవి.
నా కోరికలీ డేరనున్నవి. ఆహా! ఏమి నాయదృష్టము!
నేనే యదృష్టవంతురాలను. రాముఁడు, ఇందీవరదళశ్యా
ముఁడు, నవమన్మథసుందరా కారుఁడు, మునిజననమో
హిత మోహనాంగుఁడు; నా మనోహరుఁడు, నాఁడెవ్వ
తె తనపజ్జనుంటచే నన్ను తిరస్కరించెనో ఆపె నేఁడు
లేమి-నన్నుకు-నఁజేర్చి గౌరవించును ఈ సుందరమగు
పొదరిండ్లలో; ఆ సన్నజాజులపూసెజ్జవై, ఆ చిలుక
రామగీతిక గానముచేయుచుండ, నాప్రియుని ప్రియము
లెఱింగించినందులకు, సీతా! నీకు పదివేలవందములు -

నా రామునితో రతి కేళిందేలి నుఖంతును ! ధన్యతఁ
గాంతును !

హాయి యశా రాత్రి !

చల్లని రాత్రి !

చుక్కలఁ దాలిచి

రావె యో రాత్రి !

చక్కని చంద్ర !

మక్కువ చంద్రిక

కొగిటఁ జొక్కుచు

వలపులఁ జిమ్ముచు

వెంటనె రార !

కమ్మని చల్లని

మెల్లని గాలులు !

అరవిరి మొగ్గల

యందున నాడుచు,

అందము చందము

ప్రేమ యానందము.

ప్రకటిత మానటు

విడువగఁ జేయుచు,

వేడుక మీరఁగ

సెలయేరులతో

నాడుచు పాడుచు

సరసకు రండీ !

రారా రామ !

రంజిలఁ జేయఁగ

జగదభి రామా !

రావే రామా !

రామా ! రామా !

(అని యానందాతిశయమునఁ బొడుచుండును.)

(తెరపడును.)

ఆ అ వ ర ం గ ము.

అరణ్యమందలి శంబూకుని యాశ్రమము. (శంబూకుఁడు ధ్యాన నిశ్చలుఁడై యుండును.)

శం:—నమస్తే ! శూర్పణఖే

నమస్తే ! రావణసోదరీ

నమస్తే ! మహామాయిని

నమస్తే ! కామరూపిణీ

నమస్తే ! మహా యంత్ర తంత్ర మంత్ర ప్రాగల్భ్యవతీ

నమస్తే ! ప్రకృతి రహస్య సంవేదిని

నమస్తే ! మద్గుర్వీ ! - నమస్తే ! నమోనమః.

ఇక నొక్కటియే మిగిలియున్నది. అది పంచప్రాణ సంపుటీకరణము - భూచర జలచర ఫేచరంబులగు ప్రాణుల నెన్నిటికో యధాశాస్త్రముగ బాహ్యంత రింద్రియముల విభజించి చూచి తిని. అన్నకోశముకలదు. హృదయకోశము కలదు. శబ్ద, స్పర్శ, రూప, రస, గంధానుభవంబులఁ గొనివచ్చు నాడి మండలము కలదు. మనస్సు ఫలితముగాఁగల మెదడుకలదు. ఎచ్చటను

ప్రాణముగాని, అదివిడిచి లేచిపోయిన యాతావుగాని ప్రత్యక్షము కాదాయె - అయినను ప్రాణమునుగూర్చి యిట్లు వినఁ బడుచున్నది.

“హృదయకోశముకడనుండి యేగుతెంచు
నన్నకోశము వఱకును నాక్రమించుఁ
బద్ధకోశము భాతిని బరిఢవిల్లు
మెఱపు తీగను మించుచు మెఱయుచుండు
నన్నమాటను వరిముల్లు సాటియగుచు
నిదియె ప్రాణంబు ! నాత్మయు ! నీశ్వరుండు !
కారణంబులకెల్ల నదె కారణంబు
అద్దానిచేతనే నఖిలలోకములు
సృష్టిసీతలయంబుఁజెందుచునుండు.”

అయినచో. ప్రాణము భౌతికము గాదు. కావున భౌతికశక్తిచే నది నిర్మింపఁ బడనేరదు. మానసికశక్తి ప్రేరణంబుననే యది యుత్పత్తి కావలయు. కావుననే యామానసిక శక్తులఁ బడయవలయు. అప్పుడే సృష్టికి ప్రతిసృష్టి సేయఁగలను. అప్పుడే నా యీప్సితములెల్ల నీడేరఁగలవు. పిదప వేఱె యీశ్వరుఁడు లేడనియు, నేన యీ యీశ్వరుఁడననియుఁ బ్రకటింపఁ గలను - ముందు చిత్తమున కేకాగ్రత నలవఱచుకొనెద.

(పద్మాసనాసీనుఁడై నాసికాగ్రమున దృష్టినిలిపియుండును.
తిరిగి)

నాతపము సిద్ధించెనా పాపమా యిందిరబాలుఁడు బ్రతుకు గాక !— మనసు నిజముగఁ బాదరసమువంటిది. ఈ కోతిని

బంధించి నిశ్చలముగ నిలుపుట బహుకష్టసాధ్యము. అయినను దృఢ సంకల్పమున కిల నసాధ్యమైదియు నుండఁ గూడదు.

(తిరిగి నిశ్చలుఁడై కూరుచుండెను. శ్రీరాముఁడు ప్రవేశము)

శ్రీ:—శంబూక !

శం:—(తటాలున లేచి నమస్కరించి) ఆహా! నేఁడు కడునుది నము. సార్వభౌముఁడె మా పర్ణకుటీరమునకు విచ్చేసెను. సార్వభౌమా, ఈ కృష్ణాజినము నలంకరింపుఁడు. ఇవి నర్మదా జలంబులు-పాద్యంబుల ననుగ్రహింపుఁడు. (జలకలశము తెచ్చును, శ్రీరాముఁడు కూర్చుండక జలకలశము ముట్టక నల్దిక్కులఁ గలయఁజూచుచు శంబూకునిఁ బరీక్షించుచుండును.)

శం:—(రెండు పల్లెరముల మాణిక్యములును ముత్యములును బోసికొనివచ్చి) మహారాజ ! నాభక్తి పూర్వకంబగు నీకానుక ననుగ్రహింపుఁడు. మదపుటేనుఁగుల కుంభస్థలమందలి తులలేనిముత్యములివి. కృష్ణ సర్పముల శిరోమాణిక్యము లివి. అమూల్యములు. స్వప్రకాశములు.

శ్రీ:—అక్కటా! ఎన్నిజీవులు బలవన్మరణ మందెను. P

శం:—ఎఱ్ఱని చక్కని పట్టుతేనె - పచ్చని తియ్యని తేనె తొనలు ; మృదువగు పనసతొనలు - కుందనమువంటి కొమ్మరఁటిపండ్లు - ఘును ఘును లాడుచుండు తీయమామిడిపండ్లు - (అని కొన్నిఫలములఁ దెచ్చి-యటఁ బెట్టును.) ఒక్కటియైన స్వీకరింపుఁడు. నేధన్యుఁడ నగు

దును. మహారాజ! నన్ననుగ్రహింపుడు. నాయాశ్రమమునకు వచ్చితిరని యెంతయో సంతసించితిని.

శ్రీ:—నీప్రాణములు దక్క నీవిచ్చునవి నేనన్యంబు స్వీకరింపను. (ఖడ్గము తీయుచున్నాడు)

శం:—అటులనే చేయవచ్చును. తమ మనోనిశ్చయంబునకుఁ గల కారణము నేనెఱుంగవచ్చునేని తెలిసికొనఁ గోరుచున్నాను.

శ్రీ:—నీ కట్టి సందియమేల? రాముఁ డెన్నఁడును దోషము తెలుపకయె శిక్షించు వాఁడు కాఁడు. - శూద్రుఁడవగు నీవుతపమిటు లాచరించుచుండుటయే కారణము.

శం:—బ్రాహ్మణుఁడే మానవుఁడా?

శ్రీ:—కాదు. శూద్రుఁడును మానవుఁడే కాని విదియ తదియలనాఁటి చంద్రరేఖవలె నసంపూర్ణుఁడు.

శం:—అయినచో శూద్రుఁడనగుట నాదోషమా? తపమాచరించుట నాదోషమా?

శ్రీ:—తామ పాత్రయు దూషితముకాదు. గోక్షీరమును దూషితముగాదు. కాని తామపాత్ర మందలి గోక్షీరము విషతుల్యము.

శం:—వాల్మీకి మహర్షిని తమరేమందులు?

శ్రీ:—శూద్రుఁడనను. నినుబోలు వారు మాత్రమే శూద్రులనఁ బడుదురు.

శం:—నిర్భాగ్యులు - శూద్రులేల సృజింపఁబడవలయునో భూభారమునకు!

శ్రీ:—సంఘమునకు శూద్రుఁడు కూకటివేరు. కాని అవేరు
పత్రపుష్ప ఫలాదులవలె సూర్యరశ్మి నాశించి భూతల
మునకు వచ్చెనా వేరును వృక్షమునుఁగూడఁ నశిం
చును.

శం:—ఈ ప్రకృతి రహస్యజ్ఞానము నార్జించు నభిలాషయం
దును దద్విషయమై కృషిసల్పుటయందును గలదోష
మెట్టిదియో నాబుద్ధికి పొడకట్టకున్నది.

శ్రీ:—విప్పి చెప్పెద - చూడుము - అట్టి జ్ఞానమనునది యగ్ని
వంటిది. వజ్రాయుధమువంటిది. పసిబిడ్డచేతికిఁ గత్తి
నీయవచ్చునా? చిత్త పరిపక్వతనంది ముముక్షువు
లగువారల వశమై యున్నచో నీజ్ఞానము సూర్యుని
యందున్న తేజస్సువలె లోకమున కెంతయు శుభో
దర్కమై సంపూర్ణ వికాసము నొడగూర్చును. అది
యే చిత్తశుద్ధి లేక యింద్రియలోలురై కామ క్రోధ
లోభ మోహ మద మాత్సర్యంబులకు బానిసలై
యుండు నరుల పరమయ్యెనేని యధర్మంబును నాస్తి
కత్వంబును బెంపొందించి, సుందరమగు నీవిశ్వసౌధ
మును రూపులేకుండఁ గూలఁద్రోయును. సవ్యాప
సవ్యంబులు లేక కాలాకాలంబులు లేక జీవలోకమెల్ల
నొక్కమారు మరణాచ్ఛాదితమైపోవును. అగ్ని నీ
వశమగుటనేగదా వ్యభిచారదోషమును మఱగుపఱచు
కొని, యసత్యమును సత్యముగాఁ బ్రకటితముచేసి,
లోకుల విభ్రాంతులఁ గావించి ధర్మాశయుల సంశ
యాత్తులఁజేసి, యెంతటి హాని యొడగూర్చితివో

యిప్పుడై నఁ దెలిసికొనుము. తెలిసికొని పశ్చాత్తాప
పడుము. ఇకముందైన నుత్తమ గతుల కర్ముడవగు
దువు. ఏల సంశయించెదవ్రా దక్షిణహస్తమాసి
దుర్భరగర్భ ఖన్న సీతనరణ్యముల పాలుచేసిన రాముని
గాత్రమునకుఁ జెందిన దానవుగావా? నీకేటి కరుణా?
నీవిట్టి కృత్యములకే తగుదువుగాక! (అని ఖడ్గము
నెత్తును).

శం:—సత్యము-హా రామచంద్ర! (అని నేలవైఁబడిపోవును)
(నేపథ్యమున).

“కడలుచుంటివే, బ్రతికితివిరా! బిడ్డా
హా రామచంద్ర! మహా ప్రభూ! మహానుభావ”
(వెనుకనుండి శత్రుఘ్నుఁడు కత్తిపట్టుకొని)

శత్రు:—ఆగుము. అన్నా! శవమును నఱకనేల? నీయానతి
చొప్పున నావిప్రబాలుని ప్రాణములవదలి ధర్మరా
జీపాపి ప్రాణముల లాగికొని పోవుచున్నాఁడు.

శ్రీ:—మేలు! ధర్మరాజ! మేలు! సార్థక నామధేయుడవు.
నాకోరికి మన్నించి యీడేర్చిన నీకెంతయుఁ గృతజ్ఞతా
పూర్వకంబును భక్తిపుర స్కృతంబును నగు వంద
నంబులు. నీవిచ్చటి కెటులవచ్చితివి?

శత్రు:—ఆదిక్పాలుఁడె “నీయన్న గారి కడ దిగ విడుతురమ్మ”ని
కనుమూసి తెరచునంతలోఁ దన మహిమాతిశయంబు
బయల్పడ నీ సన్నిధిం జేర్చెను. శ్రీరామనామమును
దిక్పాలురుగూడ నెంతయు గౌరవింతురుకడ!

(నేపథ్యమున).

“దిక్కాలు రొక్కరెయననేల ? యీ సృష్టికెల్ల నాధార భూతంబులగు పంచ మహాభూతంబులుకూడ గౌరవించుచున్నవి. కొనియాడుచున్నవి. నీ మూలమున నేడు మాకు మాతొల్లిటి స్వేచ్ఛకలిగినది. ఈశంబూ కునివలని బానిసతనము తొలగినది. వాని యాజ్ఞాచొప్పున నధర్తమునకు సేవచేయు చౌర్యాగ్యము వదలినది. శ్రీరామచంద్ర! సార్వభౌమ ! నీవు సామాన్యఁడవు కావు. పరాత్పరుఁడవు!”

శ్రీ:—రాముఁడు తన విధిని మాత్రమే నిర్వర్తించుచుండెను. తమ్ముఁడా! వీని యాశ్రమమును బాగుగ పరిశోధించి రమ్ము. (శత్రుఘ్నుఁడు వెడలిపోవును. పునర్జీవితుఁడైన బాలునితో విష్ణుశర్మ ప్రవేశము).

విష్ణు:—మహారాజ! బాలుఁడు పునర్జీవితుఁడాయెను.

శ్రీ:—ధన్యోస్మి! ధన్యోస్మి!

విష్ణు:—మహానుభావ ! మరణించినవానినిఁ బ్రతికించితిరి. మిమ్మేమని కొనియాడుటకును నా వాక్యము లల్పములు. తెలియక మూర్ఖుఁడనై యెన్నియో కారులఱచితిని. అదియెల్ల నాపుత్ర శోకవికారమని యనుగ్రహించి నన్ను రక్షింపుఁడు. అజ్ఞుఁడను. అల్పుఁడను మహానుభావ! కృపానిధి! వేడుకొనుచుంటిని. క్షమింపుఁడు. (శ్రీరాముని పాదములపైఁ బడఁబోవును).

శ్రీ:—(విష్ణుశర్మను లేవనెత్తి) అయ్యా! వలదు. కూడదు. ఇదియేమి ? తమరు పండితులు. ఈ రాముఁడు తమ యనురాగమునకు మాత్రమే పాత్రుఁడు. రాజ్య

మందుఁగల లోపములనెల్ల రాజున కెత్తిచూపుట
ప్రజలకు ధర్మము. ఆలోపములనెల్ల సవరించుకొనుట
రాజునకు విధి. అట్టిచో నేక్షమింపవలసిన దేమున్నది?
బ్రాహ్మణో త్తమా! ధర్మమార్గమున రాజ్యము పాలిం
చుకొనుటకు వలయు దేహ మనోదార్థ్యము లీరాము
నకుఁ గలుగుగావుతమని దైవమును బ్రార్థింపుఁడు.

(విష్ణుశర్మకు నమస్కరించును.)

విష్ణు:—పర మేశ్వరుఁడటుల నే యనుగ్రహించును—సముద్రుఁడు
సహజ సంపూర్ణుఁడయ్యు నూరక నదీజలములఁ దన
లోనికిఁ గైకొనుచుండును. అందు లకీనదులవైఁగల
ప్రేమయే కారణముగద !

తివేగముగ నిందిర ప్రవేశించి దూరమునుండియే
నమస్కరించి).

ఇం:—ఈదీనురాలి దొక్కమనవి.

శ్రీ:—(సకరుణముగ) చెప్పుము.

ఇం:—నేను భర్తచే విడువఁబడినదానను. పాపాత్మురాలను,
అస్పృశ్యను. మీరు నాకన్న బిడ్డను బ్రతికించితిరి.
పావనమగు మీపాదధూళి నాశిరమునఁ దాల్చుకొన
నిండు.

శ్రీ:—(దక్షిణ హస్తముతో నభయము నిచ్చుచు) నీవేనా
యిందిరవు? - బిడ్డా! నీకునుఁ దరణోపాయము గలదు.

ఇం:—నిశ్చయముగ శ్రీమన్నారాయణమూర్తియే మీరు !

శ్రీ:—(గంభీర మందహాసముఁ గావించును).

ఇం:—నన్ను మోసగింపకుండు. నేను మోసపోజాలను. నేను
వంటచేసికొనుటకు పొయ్యియూదు నంతనె హోరున
మండుచుండ.

“రాముండే దేవుండే
వానిచెంతకుఁబొమ్ము
ఇందిరా లెమ్ము”

అని లలిగొని పలుకుచున్నటుల వినఁబడెను. ఏటిలోదిగి నీరు
ముంచుచుండ నాకుండలోనికి నీరునిండుచు.

“రాముండే దేవుండే
ఓ వెఱ్ఱిదానా
వేగమే పోపొమ్ము
ఈ తరుణమందే”

అని పలికినటులుండును.

అన్నముతిని నేలవై పరుంటినా.

“నీయంత నిర్భాగ్యురాలెందుఁగలదు?
దేవుండౌ రాముండే యిటువచ్చియుండ
ఏలకో పోవటుల నీవిప్పుడైన”

అని భూమి యడుగున నుండి నా చెవిలో నెవరో
పల్కుచున్నట్లుండును. మీదయ యా మాటలను
సత్యములని చూపుచున్నది. నన్నిక మోసగింపకుండు.
నేను మోసపోజాలను.

శ్రీ:—భక్తులకు రాతియందును నీశ్వరుండు సాక్షాత్కరించు
చుండును.

విష్ణు:—నీచురాల! మహారాజు మీదికిఁ బోయెదవు.

ఇం:—క్రిందు మీ దెఱుగనై తిని, పాపినై తిని. నాకేకఁ గష్టము, దుఃఖము, నిరాశ మాత్రమె మిగిలియున్నవి. నా పతి నన్ను బరిత్యజించెను. నా హృదయమునం దేదియో భయ మావహించి యున్నది. క్రుంగిపోవుచున్నది. నా దేహము నా కంటి కసహ్యమగుచున్నది. నాక్రే నీడ నన్నుఁజూచి వెక్కిరించుచున్నది. నాకే త్రోవయు, తెన్నును తెలియరాకున్నది. మహాత్మా! నిన్నె శరణు చొచ్చితిని. నన్నిందుండి కాపాడి దరిఁజేర్పుఁడని వేఁడు కొనుచున్నాను.

శ్రీ:—నీ వేమి చేయుదువు?

ఇం:—దేవా? నే నేమి చేయఁగలను? నా దేవుఁ డెట్లాజ్ఞాపించిన నటులఁ జేయుదును. తిరుగ నగ్నియందుఁ బడు మన్న నీమాఱు నిర్విచారముగ హాయిగఁ జితిఁ జొచ్చి బుగ్గి యయ్యెద.

శ్రీ:—నీతోడి జీవుల సుఖముకొఱకు పాటుపడుచు జీవింపుము. నీ శక్తివంచన లేక పాటుపడుము. ఏమియు చేయ లేనిచోఁ జీమలకు బియ్యపు గింజలఁ బెట్టుము. అవి సుఖముగ నుండఁ జూచుచుండము. నీకను నానందము కలుగును. ఏదైన నెండిపోవుచున్న మొక్క నీ కంటఁ బడినచో దానికిఁ గొనిపోయి నీళ్లు పోయుము. అప్పుడు నీ హృదయమునకు శాంతి కలుగును. నిర్మలానంద మల్లన నీ మనసునంద వికసించును. ఈశ్వరుఁడు నీతప్పు మన్నించి సిన్నాశీర్వాదించును. పొమ్ము.

ఇం:—(శ్రీ రామునకు నమస్కరించి) ధన్యము.

శ్రీ:—పవిత్రురాలవు గమ్ము.

ఇం:—మహాప్రసాదము. (భర్తకు నమస్కరించును.)

విష్ణు:—లోకము నీక మోసపుచ్చుకుందువు గాక !

ఇం:—మహాప్రసాదము.

[తండ్రికడనున్న బిడ్డనుఁ జూచుచు గుండెవైఁ జేయి వైచికొని
రెప్పల నప్పళించుచు వెడలిపోవును.]

శ్రీ:—(స్వగతము) కటకటా ! అట్టిది గద యా జీవి జీవితము.
పుత్రప్రేమ !——(ప్రకాశముగ) బ్రాహ్మణోత్తమ !
రాముఁడు తమ కొనర్పంగల కార్యము మఱేమైనఁ
గలదా ?

విష్ణు:—శ్రీరామచంద్రుఁ డొనర్పఁగల కార్యములు పెక్కులు—
అసంఖ్యాకములు గలవు. కాని యీ విప్రున కిఁకఁ గోరఁ
దగిన దెద్దియును లేదు. మహారాజుగారి కడనుండి
యీ బ్రాహ్మణుఁడు సెలవు వేఁడుకొనుచున్నాఁడు.

శ్రీ:—నాయందుఁ దమరీ వాత్సల్యభావమునె యుంచవలయు.

విష్ణు:—కలకాలము రాజ్యమేలుము. శ్రీరామరాజ్యము కల్పాం
తమీ పృథివీమండలమునందలి రాజన్యులకెల్ల నాద
ర్శమై వెలయుఁ గాక ! (విష్ణుశర్క వెడలిపోవును).

శ్రీ:—పచారుచేయుచు } ఇప్పటికీ రీతిగఁ గృతకృత్యుఁడ
వెద్ద నిట్టూర్పువిడిచి } నై తిని.

నాయథాంగి యిది వినిన నెంత సంతసించునో !
అథాంగి ! హా కష్టము ! ఈ హత భాగ్యున కిఁక నెక్కడి
యథాంగి ? హా ! నీతా ! చంద్రవదనా !—నిష్క
ళంక పూర్ణచంద్రవదనా ! ఎందుంటివ్రా—ఎటులఁ

గుందుచుంటివో నన్నూటక తలఁచి తలఁచి, వాపోవు
 చుంటివా ? లేదు. నిందించుచుంటివి. దూరుచుంటివి-
 ఛీ ! రామ ! నీవెంత నీచహృదయుఁడవు ! సీత, జానకి,
 భూపుత్రి నిన్ను నిందించునా ! - ఏమి నీ పేరాసలు !
 నిజముగ సీత యిప్పటికి జీవించియే యుండదు !
 సూర్యుఁ డస్తమించెను. అంధకారము ! ఇక సూర్యో
 దయములేదు ! - అయ్యో ! తలక్రిందైనది, ఇప్పుడు
 నీకు జీవలోకము ! - ముగిసిపోయినది రామునకు
 జీవితప్రయోజనము ! వట్టి వల్లకాఁడు ఇప్పుడు జగత్తు !
 నిస్సారము సంసారము ! కష్టప్రాయము శరీరము !
 పాపాణము ! ఎండుకట్టెయిది !

(శత్రుఘ్నుఁడు ప్రవేశము)

శత్రుః—సోదరా !

శ్రీః—వచ్చితివా ? (నిట్టూర్పువిడిచి) ఈ శంబూకునకుచిత
 రీతి నగ్ని సంస్కారములు చేయింపవలెను.

శత్రుః—లోనున్నది యొక పెద్దకొప్పెర. దానియం దిమిడ్చి
 వాని ద్రావకములనే యందుఁ బోసిన నెంతకాలమై
 నను చెక్కుచెదరక నిలుచును. అందఱునువచ్చి వింతగ
 శంబూకుఁడన నెట్లుండునో చూచి పోవుచుందురు -
 లేనిచో ఉడుకుచున్నవి గంధకాదులు. మండుచున్న
 వానియందె వీనికంత్య సంస్కారము జరుపుట తగి
 యుండును.

శ్రీః—తమ్ముఁడా ! అట్లనరాదు. అదికూడదు. దుష్టుని శిక్షిం
 చుటయే తగునుగాని, ద్వేషించుట తగదు.

శత్రు:—అన్నగారి సెలవు. (శత్రుఘ్నుఁడు వెడలిపోవును.)

శ్రీ:—ఇప్పుడే అయోధ్యను బ్రవేశింపవలయునా? (దూరము నుండి వెలుగును బొగయును నగపడును) అదే శంబూకుని రూపముకూడ లేకుండఁ బోవుచున్నది. అహా! ఒక విచిత్రనాటక మెటుల ముగియుచున్నది! అంతయునింతే! జగత్తే మహానాటకము. నాసీతలేని యీ రామనాటక మెటుల ముగియునో? - తెలియ రాదు.

(అగస్త్యుఁడు ప్రవేశము.)

అగ:—రామచంద్ర!

శ్రీ:—(ఉలికిపాటుతో) మునిపుంగవా! నమస్కారము!

అగ:—శుభమగుగాక!

శ్రీ:—(స్వగతము) మునిపుంగవు లేలకో పరిహసించు చుండిరా? (ప్రకాశము) మీ కుఁగుశలమా! ఋషికోటి కెల్ల సుఖంబెగడ! మీదర్శన భాగ్యము నాకిప్పు డిచ్చటఁ గలుగఁజేసిన శుభప్రదమగు కారణ మెట్టిదో గద!

అ:—లోకకంటకుఁడై — రెండవ రావణునివలె బయలుదేరు చున్న యీ దుర్మార్గుని సంహరించితివని మాకెంతయు నానందముగలిగి నిన్నొకసారి తిరిగి చేరువకు వచ్చితివిగావున, చూచిపోవుదునని వచ్చితిని.

శ్రీ:—మీ దయావిశేషము, నాపూర్వ పుణ్యఫలము.

అగ:—మరియొక ముఖ్యకారణము గూడఁగలదు.

శ్రీ:—ఆనతీయవలయును.

అగ:—మేమొక యాగము సంకల్పించితిమి. నీవు మాయజ్ఞ శాలకు వచ్చి మాయాగము సఫలముఁ జేయవలెను.

శ్రీ:—మహానుగ్రహము.

(శత్రుఘ్నుఁడు ప్రవేశము)

శత్రు:—అవణా! ఋషి సత్తమునకు అగస్త్యభగవానునకు శ్రీ రామానుజుఁడు శత్రుఘ్నుఁడు నమస్కరించు చున్నాఁడు.

అగ:—శత్రుఘ్న ! నీవు సార్థకనాముఁడ వయ్యెదవు !

శత్రు:— అనుగ్రహింపఁబడితిని - సోదరా ! దహన సంస్కారము పూర్తిచేయించితిని. వాని యాశ్రమమునుఁగూడ బాగుగఁ బరిశోధించి వచ్చితిని. చూడ భీతిగొలుపు యంత్రములెన్నియో మృత్యుదేవత వాహనములవలె వరుసలుదీరియున్నవి. ఒకచో లోహములెల్ల పలు తెరఁ గులఁ దపించుచున్నవి. ఒకచో జీవరాసులెల్ల చచ్చి కొప్పెరలలో ద్రావకములందు నానుచున్నవి. వివిధ వాయువులు వేఱువేఱరలయందు బంధింపఁబడియున్నవి. మానవుల పుట్టెలు పాదరసములోఁ గలిసి యుడుకు చున్నవి. వానపాములు అవిసె నూనెలో వేగుచున్నవి. గబ్బిలపురైక్కలు వీవనలుగాఁ గూర్చఁబడి యనేకములు పడియున్నవి. - మదపుటేనుగు మొవలు బురదపాము వఱకు - నెన్నియోయస్థి పంజరములొక చీకటి యరయందు వ్రేలాడుచున్నవి ఎటుచూచినను ఏది చూచినను రోతగనున్నది.

అగ:—సర్వమును రూపులేకుండ నాశనముచేయుఁడు. ఇట్టి
యంత్ర తంత్రముల వ్యాప్తివలన లోకమునకు మేలు
కన్నఁగి డెక్కువ కలుగఁగలదు.

శ్రీ:—పూజ్యులగు మహర్షుల యానతి చొప్పునఁ జేయుము.

అగ:—వేగమెరమ్ము! నీవుకూడ నీసోదరుని వెంట మాజన్మ
ము చూడరావలెను.

శత్రు:—(అన్నగారి దిక్కుచూచును).

శ్రీ:—మహాత్మా! క్షమింపవలయు, వాఁడయోధ్యకుఁబోవననుజ్ఞ
యిండు. నేను వచ్చుచుంటినిగద !

అగ:—కార్యవసరమగుచో నటులనే కానిమ్ము. రాజ్యము
చక్కఁగ జరుగుచుండుటవలన మాకును బ్రయోజన
ముగలదు.

శత్రు:—శత్రుఘ్నునకు సెలవిప్పింపుఁడు.

అగ:—మంచిది.

శ్రీ:—సోదరా! ఇచ్చటి కార్యమంతయు సాంతముచేసికొని
వెళ్లుము.

శత్రు:—అన్నగారి యాజ్ఞ.

శ్రీ:—అయోధ్యకు వెళ్లుము. నేనిట్లరిగితి నని చెప్పుము. వచ్చెద
నయోధ్యకు! త్వరగానే వచ్చెదను - రాముని మన
స్సొక్కింత విశ్రాంతిఁగోరుచున్నది! - అయ్యది లభ్య
మేని!

(అగస్త్వయఁడు శ్రీరాముఁడు నిష్క్రమింతురు).

శత్రు:—ఏమిది! నేడడుగున నగ్ని పర్వతము బ్రద్దలగుటఁ
బయి కెగయుచున్న ధూమముచే నావృతంబగుసూర్య

బింబమువలె నున్నది యాముఖకాంతి! - తేజము
 మందమై యించుక మాలిన్యమంది నట్లున్నది!
 ఉచ్చాఘ్న నిశ్వాసములు దీర్ఘములు! సప్రయత్న
 ములు! అన్నా! ఇపుడు స్ఫురించుచున్నది! ఆ కంఠ
 మునందలి విచారపుఁ జీర! - ఆ చూపుల పరధ్యా
 నము! - మాటల తడబాటు! - పలుకరించిన నులీకి
 పాటు! - ఎద్దియో హాలాహాలమును లోన స్థంభింపఁ
 జేసి దుర్బల లోకముకొఱకు వైకి లేవెన్నెల రుచులఁ
 జూపుచున్నటులున్నది యా ప్రవర్తనము! నాకు
 భయమగు చున్నది!

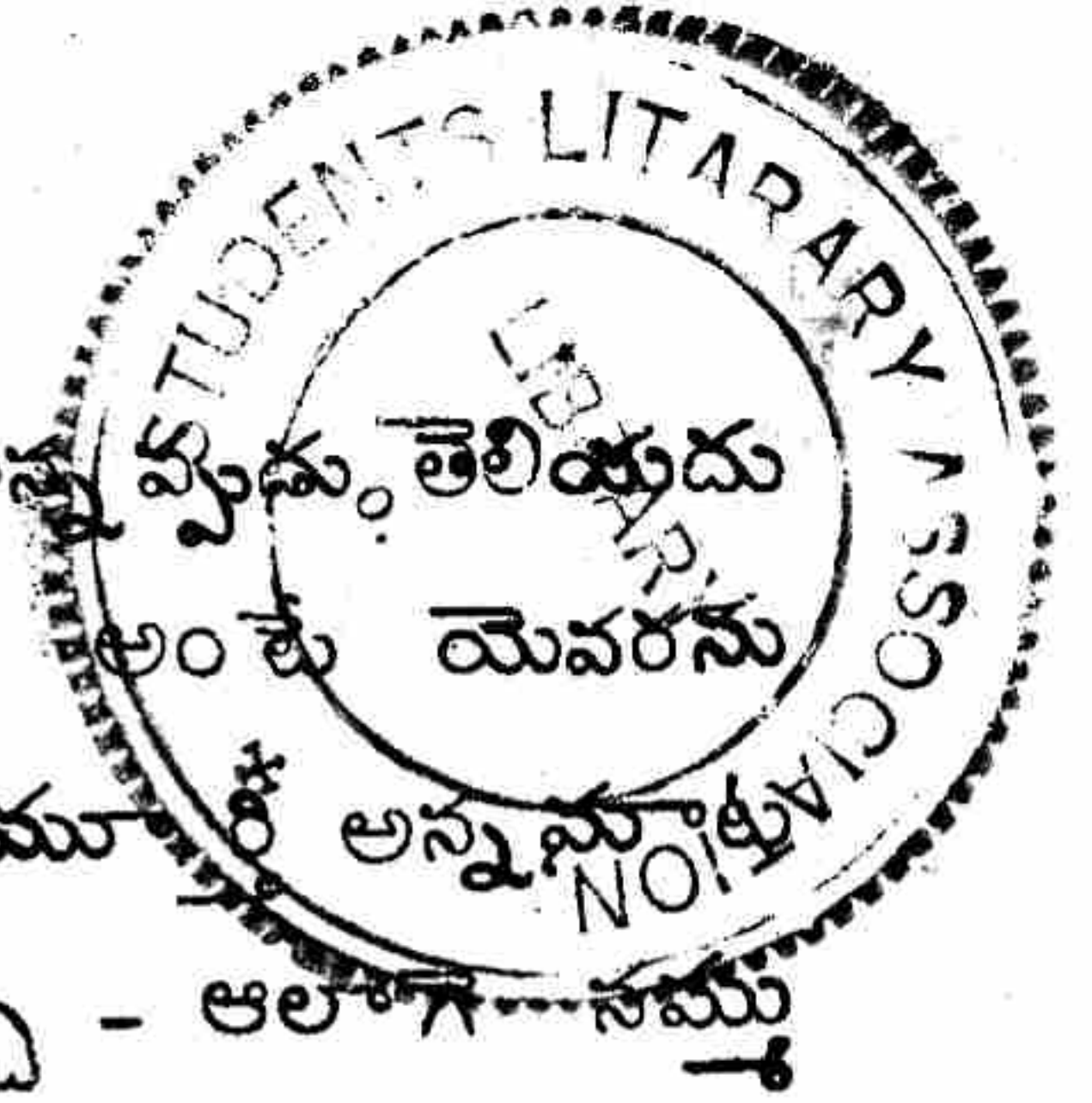
(తెరపడును.)

ఏ డ వ ర ం గ ము.

వింధ్యపాదమందలి గ్రామము. వీధి. (భీముఁడు సోముఁడు, అనుమఁడు
 ప్రవేశము.)

సోము:—చూచావా? అనుమా! ఇప్పుడది యొక్కడుండేదో
 కూడ ఆనమాలు లేకుండా బోయింది. వాడి శిష్యుల
 మంటూ డొరికే కనబడ్డవారి నెల్లా బెదిరిస్తూ ఉండే
 వారు. ఒక్కఁడైన కలికంలోకి లేకుండా మటు
 మాయమై పోయారు.

అను:—కాదామరి. వాళ్లంతా అలా చెల్లాచెదరై పోయారో
 మనం బ్రతికిలా నుఖంగా భూమిమీద నిలిచి
 ఉన్నామో. ఆపాటి వైద్యాలు సౌఖ్యాలు లేకపోతే
 లోకాని కేమీలోటూలేదు. మనమంతా చచ్చిపోము.

సోము:—కంటికెదురుగావుండి కనపడతూన్నప్పుడు తెలియదు గాని నిజంగా శ్రీరామచక్రవర్తి అంటే యెవరను కుంటున్నావు? శ్రీమన్నారాయణములో అన్ననూ అన్ననూ కేవలము అవతారమని చెప్పవచ్చు - ఆలాగే సము కుని బ్రతుకుతూంది పాపమా యిందిర.

అను:—అవునట. ఇప్పుడదీ గ్రామము వదలి లేచిపోయిందట కాదా!

సోము:—నిజమే - విమానం దిగివస్తూనే “ఘో! కులట-ఛం డాలి! నాయింటినుండి యీక్షణంలేచిపో. నీవెధవని మహారాజు చంపేస్తూన్నాడు. మరొకడిని చూచుకో ఘో” అని చావకొట్టి యింటినుండి గెంపేశాడు. “ఇందిరత్యాజ్యరాలు” అని చక్రవర్తే చెప్పేడట!

భీ:—(వెద్దనవ్వునవ్వి) అలాతప్పక చెప్పియుండును చక్రవర్తి. అదివెద్దలకు తగిందే! - ఈమధ్య “పాదుకల” కాలం లో మాయ త్తవారి గ్రామమంలో వైకవెద్దబడిపంతు లుండేవాడు. ఎవడైనా సరే ఒకడు మరొకడి పుస్త కంముట్టుకున్నా, ఆలాచూచిలా,వాడిని పట్టుకొని చావ కొట్టేవాడు. తనకొడుకు ఇంకొకడి పుస్తకముకాజేసి, చింపేసినా సరే పిర్యాదు చేసినవానిని “నీవింత అజా గ్రత్తగా ఎందుకుండాలి?” అని పట్టుకు తిట్టి కొట్టే వాడు—చెప్పే దేముంది? అది లోకస్వభావం.

సోమ:—ఓయి ! మొద్దు గుడ్డి చెవిటి చవట వెద్దన్నా !
 నీలోక జ్ఞానం అఖండముగా వెలుగుతూంది. నోరు
 మూసుకో నువ్వెరగవా ? మహారాజు మహాత్యాగం
 చూపించాడు. సీతా మహాలక్ష్మిని అడవుల్లోదించి
 రమ్మని లక్ష్మణస్వామి కాజ్ఞాపించాడట ! నీవంటి
 దుర్మార్గుల నాలుకలు కోనేసినా పాపము లేదు.

అను:—భీ ! ఇట్టివాడితో మాట్లాడరాదు. వీడిదగ్గర నిలవ
 రాదు.

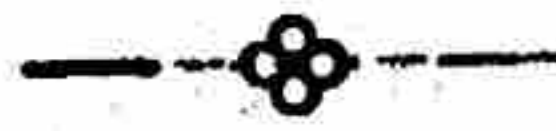
(సోమ, అనుమనిష్క్రమణము.)

భీ:—ఏమి ! ఏమి ! రాముడు సీతను పరిత్యజించెనా ?
 రాముడు సీతను పరిత్యజింపగలడా ? నాయెడలు
 బలదరించుచున్నది, దేహము గగుర్పొడుచుచున్నది.
 అయ్యో ! పాపిని ! అదియే నిజమైనచో నానాలుక
 కోసివేసినను పాపము లేదు !

(తె ర ప డు ను)

ద్వి తీ యాం క ము.

మొ ద టి రం గ ము.

[భరతుని మందిరము.]

[ప్రవేశము: లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులు.]

లక్ష్మణుడు:—ఎటులఁ జెప్పితి నో నే నెఱుంగ. నాకన్నులఁ జీకటి
క్రమెను. కట్టవలె నేలవై నా సాదముల కడఁబడి
పోతిని.

శత్రుఘ్నుడు:—హా! ఎంతకష్ట మెంతకష్టము!

లక్ష్మణుడు:—నేఁగనువిచ్చి చూచుసరికి నాలోకమాత వైట
చెరగుతో నాముఖముపై వినరుచు “నాయనా!
లక్ష్మణా! సీవేల విచారించెదవు! నరుఁడు విచారించి
యేమి చేయఁగలఁడు!” అని నన్నోదార్చు చుండెను.

భరతుడు:—అమ్మా! సీతమ్మ! ఎంత దురదృష్టము వచ్చినది
తల్లీ!

లక్ష్మణుడు:—ఇది మనదురదృష్టము - లోకపు దురదృష్టము -
అంతఁ దటుకునలేచి యించుకదప్పుల నధోముఖమై
నిలిచెను, తనకన్నీరు నాకు మఱుగుపఱచవలెనని.

శత్రుఘ్నుడు:—నాధ్య! పరమనాధ్య!

లక్ష్మణుడు:—కాని సంతతిబాష్పధార యాపరమపావని పట్టు
వైటను బూర్తిగఁ దడిపివేయుచుండెను. అటుల నిశ్శబ్ద

ముగఁ గన్నీరు గొట్టుచున్న దేవితమాన్వితంబగు
శోకము రూపందినటున్నది.

భర:—ఈలోకము మేలుకొఱకిందలి దుఃఖములనెల్లఁదానె
యనుభవించుచున్నది గద!

లక్ష్మ:—నిశ్చయము. నిశ్చయము. రెప్పల నప్పళించుచుఁ
గెంబెదవుల ముడిచికొని పొంగివచ్చుచున్న దుఃఖము
నెల్లలోనికి మ్రింగివేయు చున్నదోయన నొక్కగుటక
వైచి-సకల కలుషహారంబగు తనమోమును బాగుగఁ
బైకెత్తి మింట దృష్టినిలిపి సూర్య భగవానునకు
నమస్కరించి నావై మందదృష్టిఁ బరపుచు “నాకంటి
కొలఁకులనుండి వేడికన్నీటినిఁక నీ వుడమివైఁ బడ
నీయను. అది నా యార్యపుత్రునకు మంచికానేరదు.
పరిత్యజంపఁబడినను ఈ సీతకు శ్రీరామచంద్రుఁడే పతి.
గతి. ప్రాణము. దైవము. అనిచెప్పము. పూజ్యులగు
నాయత్తలకు నమస్కారమును మఱదులకు దీవనలను
జెప్పము. ‘నావై దయగలదేని ఈ సీతను మఱచి
పోండు’ అని యందఱ వేఁడుకొనుచుంటినని చెప్పము..
రథమువై రాజధానికి మఱలుము. లక్ష్మణా! రాజ
కార్యములందు మీయన్నగారికిఁ దోడ్పడుము. అటుల
చూడకుము.” అని చెప్పచుండఁగా నాహృదయము
ద్రవమైపోయెను. నా దేహము ముచ్చెమటలు పోయుచు
నించుక వడకఁ జొచ్చెను. కన్నులవెంట నూఱకనీరు
ధారగాఁ గారఁజొచ్చెను. అది కేవలము విచారమనియుఁ
దోచదాయె. నాశిరస్సుభక్తిచే నమ్రమాయె. చూపు

లా పాదపద్మములవై నిలిచినవి. చేతులు నమస్కరించుచుండెను.

భర:—ఆహా! ఏమి యాసందేశము! భావపారిశుద్ధ్యము! నిష్కలంకప్రేమ! నిర్మలభక్తి! సీతా! నీవు ధన్యవు. కాదు నీజన్మచే నీలోకము ధన్యమైనది. సతీత్వమున కాదర్శమీ భువియందు నిలుపుటకై యవతరించితివి.

లక్ష్మ:—వనలక్ష్మిని నదీదేవతలను, పంచ భూతములను ధ్యానించి, శ్రీరామచంద్రుని భార్యను సంరక్షించు భారము వారలకప్పగించి, మనవదినె నానట్టడవిని మట్టి యూడల నడుమ దిగవిడిచి రథమెక్కి వెనుదిరిగి చూడలేక బాష్పావరోధమున ముందు దారియుఁ గానలేక, యశ్వములను చబుకుతోఁ దాటించి పగ్గములఁ జేనుండి జారవిడిచి నొగలివై వెనుకకుఁ జేరఁబడితిని. ఆమె చూపులు కొంతదూరమువఱకు నా వెన్నువై బడుచున్నటులనే తోచుచుండెను. ఎటులనో ధైర్యము దెచ్చుకొని మోము వెనుకకు ద్రిప్పి చూచితిని. స్వర్గమునుండి జారి భూమివై బడిపోయిన దివ్యకుసుమ మాలవలె, నామె నేలవై మూర్ఛిల్లి పడిపోయినటులఁ దోచినది. నేను తిరిగి పగ్గములఁబట్టి యశ్వములనాపి వెనుకకు మఱింపఁగోరితిని. కాని కంపించుచు వివశములై యున్న నా హస్తములకది సాధ్యము కాదాయె. వాయువేగమున గుఱ్ఱము లూఱక నా దేహమును ముందునకు లాగుకొని వచ్చినవి.

(ప్రతీహారి ప్రవేశించి.)

జయము మహాప్రభూ ! మధురా పురవాసులట ! “ ఎక్కడి వాడో లవణాసురుడొకఁడు విజృంభించుచున్నాఁడు. ఈరాక్షసబాధ పడలేము” అనుచు నేడుచు హజారమున గగ్గోలు చేయుచున్నారు.

భర:— కొలువుకూటమున దర్శనమిచ్చెదము. వారల నచటఁ బ్రవేశ పెట్టుము.

[ప్రతీహారి:—(వెడలిపోవును)

(లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులు లేతురు)

భర:— ఇంకను రాక్షసబాధ తగ్గకున్నది గద !

శత్రు:— ఎటుల దప్పును !

లక్ష్మ:— రామరాజ్యమున కివి దుర్దినములు కాఁబోలు.

(అందఱు వెడలిపోవుదురు.)

రెండవరంగము.

శ్రీరాముని కొలువుకూటము.

[రాఘవసింహాసన మనాక్రాంతము. దాని పాదపీఠముకడ భరతుఁడు నిజాసనము నలంకరించి యుండును. లక్ష్మణ శత్రుఘ్నులు కూర్చుండి యుందురు. ఉచిత పరివారము పరివేష్టించియుండును. మధురా పురవాసులు తమకవ్వములఁ జెప్పకొనుచుండిరి.]

1. పౌరు:— “అహో! ఇది రామరాజ్యంకాబోలు! వర్ణాశ్రమ ధర్మాలిచ్ఛటనే పడి చస్తూన్నవట.” అని చెప్పి బలాత్కారముగఁ బంచముల లాగికొని వచ్చి కాలుసేతులు విఠిచికట్టి నవారులలోఁ బడవైచి బ్రాహ్మణులను

బోయలవలె మోయుడని కొరడాలతో జావగొట్టు
చున్నాడు. తనరాక్షసభటులనెల్ల బండ్రిగ గూర్చుండ
నియమించి మన రయితులజూపుచు “ ఈ బానిసలు
గోవును గొలుతురట ! దానిమాంస మెక్కుడు రుచిగా
నుండునేమొ పరీక్షింపుడు ” అని చెప్పుచు నా సేద్య
గాండ్రచే వారిగోవులనే కోయించి తన భటులకు
బెట్టించుచుండెను. “ ఇదిగో ! మీ యిలవేల్పు ” అని
చెప్పుచు నల్లత్రాచునుదెచ్చి పుణ్యసతుల పాలిండ్లవై
గరపించుచు గోలు గోలున నేడ్చుచుండిన వారినోట
కాండ్రించి యుమియుచుండిరి.

2. పౌరు:—మహాప్రభూ! పోనిమ్ము! చచ్చిపోదమన్నను జావ
నీయడు. మాచేతి యాయుధములనెల్ల లాగికొనెను.
గండుపిల్లి యెలుక పిల్లలబలె వేధించుచున్నాడు. ఈ
బాధ లపూర్వములు. దేహములు జీవించియున్నవి.
మనస్సులు మండిపోవుచున్నవి. హృదయములు క్రుల్లి
పోవుచున్నవి. ఈ బాధలు ఈశిక్షలు నింతవఱ కే నరక
మందునుగూడ గల్పింపబడినటుల వినియండలేదు.
మేమెటులనో చెదరి బయటబడితిమి. అందఱును దమ
దేశమందె బంధింపబడి మలమల మాడిపోవుచున్నారు.
“ రక్షింపుమో రామచంద్ర ” యని గట్టిగ మొఱ
వెట్టుకొనుటకైన సెలవులేక బారున నేడ్చుటకైన
నాజ్ఞ లేక, మరణబాధ కాదు. అట్టి బాధలుపడుచున్నారు.
ఇంతవఱకు రాక్షసులును నుండిరికాని యిట్టి రాక్షసుడు
లేడు. రావణుని మించిన క్రూరరాక్షసుడు బయలు

దేరినాఁడు. మహాప్రభూ ! జగమేలెడి తమరే రక్షింప
వలె. వేఱు దిక్కులేదు. అని శ్రీ రామచంద్రులవారి
పాదములవై బడియేడ్చి చెప్పుకొందమని వచ్చినాము.
దురదృష్టవంతులకట్టి యదృష్ట మబ్బునా ! ఆ మహా
రాజుగారి దర్శనమే దొరకదాయె.

భర:- నిజముగ నివియేవైనా దుర్దినములు. అక్కటా !
మధురాపురీవాసులకెట్టి కష్టమువచ్చినది. ఇది యెల్ల
నా ప్రజలదికాదు. మాదియే. ఇది శ్రీరామచక్రవర్తికే
పరాభవము. కావున నచిరకాలముననే లవణుడుండఁడని
నమ్ముఁడు. ఈ కష్టవార్తవారగానే మహారాజునకుఁ
దెలియఁ గలదు. నారగస్త్య మహర్షి యాగమున
కావలాయమానులై చనియుండిరి.

పౌరు:- పోనిండు - మహారాణి - యీ లోకము నెల్లఁ దిన
చల్లనిచూపుల బాలించు మాయమ్మగారికడ మా
యిడుములఁగూర్చి యొక్క మొఱవెట్టు కొందుము.
ఈ దుఃఖమింత చల్లారును. అనుజ్ఞయిండు.

శత్రు:- శ్రీరామచంద్రుఁడు సీతాదేవిని బరిత్యజించెను.

పౌరు:- కటకటా ! ఏమిమాట వినఁబడిది ! లోకమిఁక దిక్కు
లేనిది. హతభాగ్యులము. పోయెదము.

భర:- మీకష్టములెల్ల త్వరలోనే కడతేరఁగలవు.

పౌరు:- (వెనుకకు మరలి) హా ! తెలిసినది ! ఈ లవణాసురుని
విజృంభణమే యాసన్న మహాప్రళయమునకు బ్రాతి
పదికకాబోలు. అయ్యయో ! తల్లీ ! నీకెట్టి దుస్థితి
వచ్చినది ! సీతా మహాలక్ష్మి వేడికన్నీటి బొట్టాకటి

భూమివైఁబడిన యీపుధివి యెట్లు నిలువఁగలదు !
(నిష్క్రమింతురు.)

శత్రుః—అయ్యయ్యో ! తుదకెటుల పరిణమించుచున్నది.

లక్ష్మణుః—నుంచిది. కానిమున్ను. ధైర్యమువహించి స్థైర్యము

వీడక నిలుతము. ఈ కష్ట తరంగము మనవై నుండి
యవ్వలికిఁ దరలిపోక యెప్పటికి నిటులనే నిలుచునా !
కాలము కేవలకష్ట పూరితమేనా !

భరః—ఎఱ్ఱిననగు గాక. ఇప్పటి కర్తవ్యమేమి ? ముందు
లవణునివై దండు నడపుటయా! అన్న గారికి వార్త నెఱిం
గించుటయా !

లక్ష్మణుః—రెండును జేయవచ్చు నిప్పుడే.

ద్వా-పా.—(ప్రవేశించి) జయము మహాప్రభూ ! జయము.

భరః—ఏమి ?

ద్వా-పాః—మిథిలనుండి రాయబారి వచ్చియున్నాఁడు. (సోదరు
లొండొరులఁ జూచుకొందురు.)

భరః—సరే ప్రవేశమిమ్ము.

ద్వా-పాః—చిత్తము. (వెడలిపోవును)

భరః—అక్కటా ! ఇంకనాయోగాగ్ని క్రోధాగ్నియై ప్రజ్వ
లించును కాఁబోలు.

శత్రుః—కాదు. వారు మహాజ్ఞానులు.

లక్ష్మణుః—విందుము గదా ! మామగారి సందేశమెట్లుండునో
యది !

(రాయబారి ప్రవేశము.)

రాయ:—(సగౌరవముగ నమస్కరించును)

భర:—అయ్యా! భరతుడు మీకు స్వాగతము నిచ్చుచున్నాడు. ఈ యాసనమలంకరింపుడు.

శత్రు:—మామగారును నందఱును కుశలమా!

లక్ష్మ:—విదేహరాజ్యంబెట్టి యలజడులు లేక సుఖంబున్నది కదా!

భర:—ఏదియో కార్యార్థమై వచ్చినటు లున్నది.

రాయ:—(తన యాసనమున గూర్చుండకయే దానిముందు నిలువబడి) ఆహా! మీమామగారును నందఱును కుశలముగనే యుండిరి. విదేహరాజ్యముకూడ నెటులుండవలయునో అటులనే యున్నది. నేను గార్యార్థినై యే వచ్చితిని. శ్రీరామచక్రవర్తితోఁ గొన్నిమాటల జెప్పుమని నన్ను మా పురోహితామాత్యులు పంపిరి. కాని నా కిచ్చట నా చక్రవర్తి.

లక్ష్మ:—అన్నగా రగస్త్యులవారి యాగము సందర్భింపఁజని యుండిరి. సోదరుని భరతుని ప్రతినిధిగా నియమించిరి.

భర:—జనకచక్రవర్తి మిమ్మంపియుండలేదా!

రాయ:—కూతు నవస్థవిని మా జనకమహాగౌరవ రాజ్యముఁ బరిత్యజించి రాజభోగముల విడిచి మనశ్శాంతికోఁటకు తపస్సుచేసికొనఁగోరి చంద్రద్వీపమునకుఁ జనిరి. మిథిల యెల్ల కంటికి మంటికి నేకధారగ విలపించుచుండెను. కావునఁ బ్రజారంజకుండగు శ్రీరాముండే స్వయముగ రాజులేకయున్న మారాజ్యముగూడఁ బరిపాలించుగాక యని కోరుచుండిరి. ఎవరు పరిపాలించిన నేమి! ప్రజల

రంజింపఁజేయుటయొకదా ముఖ్యకర్తవ్యము అనికూడ
చెప్పమనిరి.

భర:—రాయబారీ! ఈ సందేశమును శ్రీరాముని కెఱింగిం
తుము. ఇందుకర్తవ్యము వారే నిర్ణయింపవలయు.

లక్ష్మ:—మిథిల యొక్కటియె విలపించుచున్నదా! అయో
ధ్యయు దుఃఖించుచున్నది. మేమును విచారించు
చుంటిమి. అన్నగారైన నానందముతో నాపనిచేయు
లేదని మీ పురోహితామాత్యు లెఱిగియుందురు.

శత్రు:—అట్టిచో నిట్టి నిష్ఠురములాడి యేమిప్రయోజనము!

భర:—రామచంద్రుఁడు మీసానుభూతికి మాత్రమే పాత్రుడు.
అని నామాటగ మనవిచేయుము. అక్కటా! జనకుని
మనస్సెంత భేదపడెనో స్వర్గమందున్న మాతండ్రిగారు
మాత్రమే తెలిసికొనఁగలరు.

రాయ:—మనమేమిచేయఁగలము! సర్వము విధివిలసితము.
నేఁ బోయి వచ్చెదను.

భర:—మంచిది. (రాయబారి వెడలిపోవును)

భర:—అన్నగారు వచ్చువఱకు నేనీ రాజ్యమును భరించి
పాలింపఁగలనా!

ద్వా - పా:—(ప్రవేశించి) జయము మహారాజ జయము.
ఎవ్వరో ఋషిపుత్రులు వచ్చి యీ లేఖ నాచేతఁబెట్టి
“మీ యేలికకిమ్ము” అనిచెప్పి వెడలిపోయిరి.

భర:—ఏది యాలేఖ.

ద్వా - పా:—(ఒక జాబునిచ్చి వెడలిపోవును)

భర:—“ రామా! నీవు చేసినపనినూకు వినవచ్చెను. సీతలేని
యయోధ్యకు మేము రాజాలము. మేము నరణ్యము
లందేకాలము వెడలఁబుచ్చెదము.

కౌసల్య—అరుంధతి.

కై కేయి—నుమిత్ర.”

(అని చదివి వెనుకకుఁ జేరఁబడి) కాదు. లక్ష్మణా! కాదు. నీ
వేమొ యనుకొనుచుంటివి. కాని మనము నిజముగా
సధఃపాతాశమునఁబడి మునిగిపోవుచుంటిమి!

శత్రు:—అన్నా! సీతయననేమొ నేడు కదపూర్తిగఁ దెలియ
వచ్చుచున్నది!

లక్ష్మ:—ఒకటి లేనప్పుడే దాని విలువ నిజముగా బొధపడును.
[కృషీవలులు రాజసేవకుల నెట్టికొనుచు సభలోనికివత్తురు].

రా-సే:—ఏమిది! వచ్చినపని చెప్పరాదా! ఊఱకత్తోసికొని
వచ్చెదరేమి! రాజాజ్ఞ క్రూరమైనది నుడి!

కృషీ:—మహాప్రభూ! రామచంద్ర! బ్రతుక లేము. చచ్చి
పోతున్నాండేవా! ఏమిదిక్కు. దరికానరాకుండా
ఉంది.

భర:—వారు మిక్కిలి యార్దులై యున్నటులున్నది. నిరా
తంకముగ వారిని లోనికివచ్చి తమ కష్టములుగూర్చి
చెప్పుకొననిండు. దారి యిండు.

[రాజ భటులు దారియిత్తురు. రయితులొక్కుమ్మడి వచ్చి
చాగిలపడి లేచినిలిచి శూన్య సింహాసనమునుజూచి రిచ్చ
వడి ఖిన్నులై నిలుతురు].

భర:—అన్నలార ! హజారమున క్షణమైన నిలువనోపక
మిక్కిలి యాత్రముతోవచ్చితిరి. వచ్చి మీకష్టము
లేవియో చెప్పుకొనక యూరక యొండొరులఁ జూచు
కొనుచు లోలోన గొణుగుకొనుచు మిన్నకుంటిరేల !
రాజమర్యాదలనై నఁ బాటింపక రాజసేవకుల నెట్టుకొని
వచ్చితిరి. మీకు నేఁడు వచ్చినముప్పెట్టిదియో తెలు
పక జాగుచేసెదరేల!

కృషీ:—ముప్పుకేమున్నది మా రాజా ! మాకిక బ్రదుకు
దెరువు లేదండి.

లక్ష్మ:—అదియేలయో ఆసంగతియే మేము వినఁగోరుచున్నది.

శత్రు:—పాడియుఁ బంటయు మీ సొమ్మెయుండ మీకేమి
లోటువచ్చినది !

కృషీ:—పాడి, పంట, లోటుండి మా రాజా ! ప్రబువులను
గ్రయించి యినాల ! శ్రీరాములవారు మాతండ్రి మా
రాజు పట్టంఱోడంఱే యేయిదానో యీపాటి కల్లా
హాయిగా కుప్పల్వూర్చుకునే వాళ్లమండి.

భర:—మీరు నిజముచెప్పితిరి. సరే. ఇప్పుడు మీకు వచ్చిన
యాపదయేమి ! చెప్పుడు. వీలగు నెడల మేమె చక్కఁ
జేయుదుము. లేనిచో శ్రీరాములవారి కీవార్త యెఱిం
గింతుము.

కృషీ:—ఎక్కడ సల్లినా యేవైరు సల్లినా పోసిన యిత్తనాలు
పోసినట్టె ఉంటాయికాని పచ్చని ఆకంటా ఒకటి మొల
దండి మా రాజా ! యిదివల్లొ మొలిసిన వైరకి నీరె
డితే యెడుతుండగానే యింకినేల పొడారిపోద్దండి.

వెద్దింతలేసి బీటలు తీర్చింది. ఏలిన వారొచ్చి పరీక్షించొచ్చుంది. ఏయేలసూసినా చల్లని తల్లి కొళ్లు సలసల కాగుతూన్నట్టుంటుంది. మారాజ! రాత్రి యేళెన్ని టిలో పొలాన్న నడుస్తావుంటే కాలికిందెచ్చగ తగుల్తావుంటుంది. ఇదంతా ఏంశిత్రమో ఏంమాయో మాకేం తెలకుండా కొట్టుకుంటా ఉన్నాము. మారాజులు మాకేదైన ఆదారం కాపరిస్తేకాని మలమల మాడిపోతూన్నాం. దొరగారు మమ్మల్నెలా కటాచ్చిస్తారో! మేమంతా ఏలిన వారి బిడ్డలం మారాజా! సచ్చిపోతా ఉన్నాం. దొరగారాలహించాల.

భర:—చక్రవర్తి నిలువకొట్లనుండి ధాన్యము మీకెల్లటకుం గుటుంబముల వరుబడిని ఏకవత్సర గ్రాసము కొలిపింతుము. పుడమి సస్యముల పోషింపకయున్న నావిషయమునుగూర్చి మహారాజుగారు యోజించి కర్తవ్యము నిశ్చయింతురు. మీరు పొండు. విచారింపకుండు.

(రయితులు సాష్టాంగపడి వెడలిపోదురు.)

భర:—దీనికి నదియే కారణము గద.

లక్ష్మ:—తన గర్భవాసము దురవస్థనుగాంచిన పృథ్వికి మాత్రము దుఃఖమాగునా!

శత్రు:—ఒకవంక రాక్షస విజృంభణము. ఒకవైపు బాంధవ కష్టనిష్ఠురములు. కట్టెదుట ఘోరాకృతిదాల్చిన మహాక్షోమము.

భర:—తమ్ములారా ! ఇతికర్తవ్యతా మూఢుడనగుచుంటిని.
 లక్ష్మణా! నీవు వెంటనేపోయి సంగతులెల్ల నెఱింగించి
 యన్నగారిని దోడ్కొని రావలయు.

లక్ష్మ:—నుంచిది. ఇప్పుడే బయలుదేరుదును. (వెడలిపోవును).

శత్రు:—లవణుఁ బరి మార్పనై స్యముల సమకూర్చుచుండుట
 మంచిది కాదా !

భర:— అగును. తమ్ముఁడా! నీవాపనియందుండును.

శత్రు:—అటులనే చేసెదను. (వెడలిపోవును).

భర:—అమ్మా! సీత! ఈ సామ్రాజ్య లక్ష్మిని నీవ! నీవు లేక
 యీరాజ్య మెటులుండును. ఇటులనేయుండును. హా !
 రామచరిత్ర !

(తే ర ప డు ను).

—
 మూఢ వ ర ం గ ము.

అరణ్యమున నగస్త్యాశ్రమ ప్రాంతము.

[చేత మణిహారము వేలాడుచుండ శ్రీరాముఁడు ప్రవేశము]

శ్రీ:—పూజ్యురాలు. ఋషిపత్ని, లోపాముద్ర, నా కేల
 యీవలయు నీమణిహారము! ఇప్పుడు దీని కేమి విని
 యోగము ! అక్కటా ! ఈజీవితమున కేమి వినియో
 గము. - మహర్షుల సేవించుట, మహాక్రతువు సందర్శిం
 చుట నాకు గొంత మనశ్శాంతిఁ బ్రసాదించెను.
 ఇప్పుడు నేనీ వనమునందే తపముచేసికొనుచు దిన
 ముల దొరలించెదను. హా! హా! రాముఁడెంత భీరు

వగుచున్నాఁడు! తాపసవృత్తియా నాకు విధ్యుక్తము!-
అయ్యో! నేనెలుల నింకను రాజ్యము చేయుదును!
ఎందులకు నాకీరాజ్యము! ఎవరికొఱకు! ఓ పంచభూ
తములార! నన్నొకసారి మనసార రోదనముచేసికొన
నిండు! - ఓ సీతా! పూర్ణగర్భిణీ! పరమపావనీ! ప్రేమ
స్వరూపిణీ! ఎందుంటివ్రా! ఏమైతివ్రా! ఇంక నాకీ
కన్నులకుఁ గానరావు గద!

[కన్నులు మూసికొని మూర్ఛిల్లును. సీతావేషమున
శూర్పణఖ ప్రవేశము].

శూర్ప:—రామా రామా రావే రామా
జగదభిరామా రావే రామా
గగనవారిధుల గాంభీర్యంబును
కలువరేకుల కోమలత్వమును
తొలకరిమబ్బుల తేటనిగ్గులును
అమృతకిరుఁపని యాహ్లాదత్వము
ప్రకృతియందలి సౌందర్యంబును.
నుందరన్నేహపు సమ్మోహనమును,
సరసంబుగ రూపందిన రామా
లెమ్మా రామా నీవిటులయినను
నే నెఱులోర్తును, రామా,
లెమ్మా రామా, జగదభిరామ!

[అని పాడుచుఁ బ్రేమమీర కుసుమితపల్లవాదులతోడను
చీరచెరగుతోను విసరుచుండును. ఒకసారి నుదుటిమీద
చేయివేయఁబోవును].

శ్రీ:—తుద్ర మీ హృదయ చౌర్యల్యము. తుద్రము! (శూర్ప
ణఖ యదిరిపడి రెండడుగులు వెనుకకు వేయును,
ఒండొరులఁ జూచుకొందురు.)

శూర్ప:—నాథ!

శ్రీ:—(మారుపల్కఁడు).

శూర్ప:—పలుకరాదా! దయరాదా! ప్రాణనాథ!

శ్రీ:—“ఉస్సు”.

శూర్ప:—కన్నెత్తి చూడరాద! అంతమాత్రము నే నోచ
లేద! అక్కట! నేబరకీయనా!

శ్రీ:—కటకటా!

శూర్ప:—అలనాఁడు శూర్పణఖతోఁ గూడ మేలమాడితివే!

శ్రీ:—(మఱియొక్క దిక్కుచూచుచు) ఇస్సిరో! వీఁడా
రాముఁడు గాఁడు.

శూర్ప:—పూర్వపరిచితములై తొల్లిఁటి మన కష్టసుఖము
నుద్దీపింపఁజేయు నీవనములందే నన్నొంటరిగ బ్రతుకు
మని శాసించితిరిగా! ఇంతకంటె నన్నా హిమాలయ
మువైఁ బడవేయరాదా! ప్రాణేశ్వర! నావలనిదోష
మేమి! నేనేమి పాపముచేసితిని!

శ్రీ:—(అభిముఖుఁడై) నీవు రాణివైతివి! —(అధోముఖుఁడై)
ఒక్కొక్కయెడఁ బ్రజలయందలి దోషపాపముల
ఫలము ప్రభువులె యనుభవింపవలసి యుండును.
సర్వముఁ దెలిసినదానవు. వేఱ యడిగెదవేల?

శూర్ప:—అదియే నా దురవస్థకెల్ల మూలమైనచో నిప్పుడు
నేను రాణినిగాను మీరును వనములయందె యున్నారు

గాదా. మనమిచ్చటనే పర్ణశాల నిర్మించుకొని వాన ప్రస్థులమై సుఖముగ నుండము. రాజ్యభోగము లింత కంటె నెక్కుడు కావుగద.

శ్రీ:— భార్యకొఱకు రాముఁడు రాజ్యము నరాజకము చేసె నని లోకమునిందింపదా! అది మనకుఁ బాతకము గాదా !

శూర్ప:— నిజముగ సీతయందు మీకు విశ్వాసము కలదేని నీలోకముతో మనకేమిపని! రాజ్య మరాజకము కానేల! భరతుఁడు లేఁడా! లక్ష్మణుఁడుగలఁడు. శత్రు ఘ్నుఁడు గలఁడు. వారిలో నసమర్థు లెవ్వరు.

శ్రీ:— ఈశ్వరా! నాకిప్పుడేది కర్తవ్యము! (ఉచితే షరివార ముతో లక్ష్మణుని ప్రవేశము. శ్రీరామునకు నమస్కరింతురు. శూర్పణఖ మఱుఁగున కరుగును.)

శ్రీ:— (స్వగతము) మీరును సమయమునకే వచ్చితిరి !

లక్ష్మ:— (నమస్కరించి) అన్న ! అగస్త్యులవారి యాగము నిర్విఘ్నముగ సాంతమయినదా !

శ్రీ:— అట్లె ! మన రాజ్యంబునకు సుఖంబేకద !

లక్ష్మ:— ఏమని విన్నవించును! సమస్తయంత్రోపకరణములఁ గలిగియునావికుఁడు లేనియోడతుపానునందుకొట్టుకొను నట్లే కొట్టు కొనుచున్నది. మధురయందు లవణాసుర విజృంభణము .. అయోధ్యయందు మహాక్షోమము! - చెప్పవలసిన దేమున్నది! అన్న గారు మా వెంటనే విచ్చేయవలయు. నే నసమర్థుఁడను. కర్తవ్య మూఁడుడనైతిని. అని భరతుఁడు మనవి చేయుమనెను.

శ్రీ:—(స్వగతము) నాఁడు భరతుఁడు అయోధ్యకు రమ్మని
పిలువఁ బితృవాక్య పరిపాలనము ముఖ్యము గావున
రాజులనని ధైర్యముగఁ జెప్పఁగల్గితిని!—కాని యిప్పు
డేమని చెప్పుదును! ఏమనుటకును నాకే సిగ్గుగు
చున్నది!

పరివారము:—ప్రభువు వారు తేనిరాజ్యము సూర్యభగవా
నులు తేని లోకమువలె శోభావిహీనమై యంధకార
మయమై దుర్భరమగుచున్నది! దేవా!

శ్రీ:—వచ్చెదను. (నల్దిక్కులఁ గలయఁజూచును. శూర్పణఖ
కానరాదు.) లక్ష్మణా మీ వదినె. వచ్చెద నయోధ్యకు-
(వెడలిపోవుదురు.)

(శూర్పణఖ ప్రవేశము.)

నా యాశాభంగమున కీ లక్ష్మణహతకుఁ డే కారణము! వీనికిఁ
గూఁడ దగిన ప్రాయశ్చిత్తముఁ జేయింపలేనిచో నేను శూర్ప
ణఖనుగాను. అక్కటా! ఇట్లువై నేమిచేసిన నేమి!

మోసమాయె నంతో! ఏమి సేతునయ్యో!

1. కౌఁగిటఁ జిక్కెను వీఁడని నమ్మఁగ, ప్రియుఁడదె
దవ్వులఁ బోవుచునుండెను || ఏమిసేతు ||

2. ముద్దువెట్టుకొన నందెను ప్రియుఁడని ఆసతో నమ్మితి
నంతలోనె యిటు, దూరముపోయెను|| ఏమిసేతు||

3. చేచాపఁగనే గగనము వలెనిటు నందుచునందక
దాటిపోయెనిక|| ఏమిసేతు||

ఇంకనాసీతా వేషమేల, తీసివైతును.

(తెరపడును.)

నాలుగవరంగము.

వాలీకియాశ్రమ సమీపమందలి యరణ్యము.

[స్నానముచేసి నారచీరఁగట్టికొని సీత ప్రవేశించుచున్నది. నే పథ్యమున లాలిపాట.]

లాలి శ్రీరామరామ, లాలినా చిన్నిరామ
ఆపదలు లేకుండ నీభువనమును రక్షించుచు,
సీతండ్రియున్నారగు నిద్రపో చిన్నిరామా
జోలనా చిన్నిరామ జోలశ్రీరామరామ.

(అని వినఁబడును.)

సీత:—నేను స్నానముచేసి వచ్చులోపలఁ బిల్లలు మేల్కొని
యేడ్చుచుండిరి కాబోలు. వారల లాలించి నిదుర
వుచ్చుచున్నది. ఈ యిల్లాలెవరో నా కెంతయో
సాయపడుచున్నది. కాని తనపేరు నూరు నేమియుఁ
జెప్పకున్నది. దయామయుఁడగు దేవుఁ డెక్కడి కక్కడి
కేదోయొక యాధారముఁ గనఁబఱచుచునే యుండెను.
(వెడలిపోవును.)

(తెరలేచును.)

[ఒక మట్టిక్రిందఁ దీగలతోఁ గట్టఁబడిన పూలతోట్టి, ఊయెల
యందు కుశలపుల నూచుచు నిందిర ప్రవేశించును.]

ఇంది:—బాలురు నిద్రపోయిరి. శిశువులు క్షణములో నిదురిం
తురు. వారికి ప్రాపంచిక సుఖదుఃఖములు రాగద్వేష
ములు నుండవు. సదా నిర్మలానందమునే యనుభ
వించుచుందురు. కావునవారి రాగముగూడ రమణీయమై

ముద్దుగనుండును. నేఁడు సీతయింకను రాకున్నది. తడ
వాగినది.

(సీతప్రవేశము.)

ఇంది:—అమ్మా! ఈదినము చాలప్రొద్దుపోయినది. పిల్లలు
లేచి పాలకొఱకేడ్పిరి. ఎటులనో వారినిఁ దిరిగి నిద్ర
పుచ్చితిని.

సీత:—పాలకొఱకేడ్పితిరా నా కూనలార! నేనేమి నేయు
దును! దురదృష్టవంతులు కానిచో సీతకడుపున నేల
పుట్టుదురు! (అని తొట్టిలోని బాలురఁదీసి యెత్తికొనఁ
బోవుచుండ)

ఇంది:—తల్లీ! లేపకుము. కలతనిద్రయగును. వారి యంతట
వారు లేచినప్పుడెకాని పాలీయరాదు.

సీత:—అక్కా! నీవన్నియు నెఱుఁగుదువు. నాకెంతయుఁ దోడు
పడుచుంటివి. గుట్టువిడిచి నీ వృత్తాంత మేమియుఁ
జెప్పవుగదా!

ఇంది:—చెప్పకేమి! చెప్పుట కేమున్నది!

సీత:—నీ వెప్పుడు నటులనే చెప్పుచుందువు.

ఇంది:—నా వృత్తాంతమువినిన నన్ను నీవు మన్నింపవు.
పోమ్మందువు. ఈ చిన్ని బాలురవిడిచి నేఁ బోజాలన

సీత:—అక్కా! చెప్పుము. భయమేల! అట్లు తలఁపక
చెప్పుము.

ఇంది:—నా భర్తయు నన్నుఁ బరిత్యజించెను. నాకు నొక
బాలుఁడు కలఁడు.

సీత:—ఏడీ !

ఇంది:—తండ్రి తనకడనే యుంచుకొనెను.

సీత:—(కన్నీరుగార్చుచు నిదురించుచున్న బిడ్డలఁ జూపుచు)
తండ్రిమో మెఱుఁగరుకదా !

ఇంది:—ఆశంబూకుఁడనువాని మాయకులోఁబడి మోహించిన
పాపాత్మకురాలనునేనె. నీపతి బ్రతికించినది నాపుత్రునే.
నా మూలముననే నీకీ వనవాసము సంభవించినది.
తల్లీ ! (అని యేడ్చుచు సీతపాదములపైఁ బడును)

సీత:—అంతయు విధికృతము. లెమ్ము, ఏడువకుము. నాకు
నీపైఁ గోపములేదు. అక్కా! ఊరకుండుము.

(అని లేవదీసి యిందిరనోదార్చును. పిల్లలాయలుకుడు
వినిలేతురు. సీత వారల నెత్తుకొనును.)

ఇంది:—ఇట్టిక్షమ, యీదయ మానవస్త్రీలయం దుండునా !

సీత:—మఱి, చితి నెట్లు చొచ్చితివి !

ఇంది:—ఆ తంత్రరహస్యమెల్ల రావణసోదరి శూర్పణఖ వాని
కుపదేశించెను. అది నీపతినిఁ బరిణయమాడఁ గోరు
చున్నదట ! ఎట్టి సాహసమో !

సీత:—అసంభవము. ఆర్యపుత్రుని నే నెఱుఁగుదును.

[ఒక యడవిచిలుకవచ్చి యటవ్రాలును. బాలురుదానినిఁ
జూపి కావలెనని సంజ్ఞ చేయుదురు.]

సీత:—అదా !

ఇంది:—రామచిలుక - రామచిలుక.

బాలు:—లా - లామ - అమ్మా! లామ లామ (అని చేతితోఁ జూపి కావలెనందురు. సీతయు నిందిరయు దానినిఁ బట్టఁజూతురు)

(నేపథ్యమున)

“మానిషాద! ప్రతిష్ఠాం త్వమగమశ్శాశ్వతీస్సమాః
యత్రోంచమిధునాదేక మవధీః కామమోహితమ్.”

(అని వినఁబడును)

సీత:—ఎవరో జీవహింసవలదని శాసించుచున్నారు. ఆకొన్న నిషాదుఁడే నిషేధింపఁబడెను. వేడుకకై మన మీ చిలుకను బంధింపరాదు.

(సీత దానికొక ఫలము నొసఁగును. చిలుక దాని ముక్కునఁ గఱచికొని యెగిరిపోవును.)

ఇంది:—నిజము నేనును బొరవడితిని, ఈ భాలకులయందలి మమకారముచేత.

సీత:—వయసువచ్చువఱకు నిలువై వీరల నేనెటులఁ బెంచఁ గలను!

బాల:—లామ - లామ - లామ. (అని యాకాసము జూపుచుందురు)

(వాల్మీకి ప్రవేశము. సీత, యిందిర, లేచి నమస్కరింతురు.)

వాల్మీకి:—అవ్యక్తాక్షరములతో మృదు మధురస్వరముతో నెవ్వరో బాలురిచ్చట రామనామ ముచ్చరించుచుండి రని చూడగోరివచ్చితిని.

ఇంది:—వీరు గో చక్రవర్తిపుత్రులు. ఈమెయే వీరితల్లి మహాసాధ్వీసీత.

వాల్మీకి:—అవలో! కడునుదినము. అమ్మా! నేడు నాకు మిక్కిలి నుదినము. ఇప్పుడే సరస్వతీ కటాక్షమున నా జిహ్వా వేదముకంటె నితరమగు ఛందోబద్ధమగు వాక్యము నుచ్చరించినది. వెంటనే నాపూర్వపుణ్యఫల విశేషంబున శ్రీరామ పత్ని పుత్రుల సందర్శనభాగ్యము గలిగినది.

“వాల్మీకి తనజన్మంబు సఫలమగుననియెల రామకథను - గావ్యముగ వ్రాయునుగాక” (యని వినబడును.)

వాల్మీకి:—(బయలాలకించి) ఇది బ్రహ్మవాక్యము. భగవదను గ్రహమున నేనటులనే చేయుదును. తల్లీ! మీరందఱును నాయాశ్రమమునకురండు. నేను మీకుఁ దండ్రీవంటి వాఁడను. ఈ పిల్లల కుచితరీతి నుపనయనాది సంస్కారములు గావించి క్షత్రియో చితంబులగు విద్యలనెల్ల నేరుపవలయు. కష్టములు శాశ్వతములు గావు. ముందు శుభములును గలుగవచ్చును. సంశయింపకుఁడు.

సీత:—ఎంత కాలమునకు నా కిట్టి చల్లని మాటలు వినబడినవి. అక్కా! ఇందిర! మన మా పూజ్యులగు మహర్షుల యాజ్ఞచొప్పున నడచుకొందము.

[ఇందిరయు సీతయుఁ జెరియొకఁబాలుని నెత్తికొని వాల్మీకి వెనుక నడతురు.]

(తెరపడును.)

తృ తీ యాం క ము.

మొ ద టి రం గ ము.

అయోధ్యలో రాజవీధి.

[ప్రవేశము జాంఘికుఁడు.]

జయం సీరామశక్క-వైత్తి వ్రారికి జయం. శత్తురుగ్గం ప్రబువు
వ్రారు లవణాసుణ్ణి జయించి మదురాపట్టణంనుంచి తరి
మేసి నారండోవహోయి. కనుక యీవసంతోత్సవాలతో
కలిపి యిజయోత్సవాలూకాడ జరు పాల్పిందండో
వహోయి. నగరమంతాయి జయపతాకాలెత్తాల్సింది.
దీపసుంగారం సేయాల్సింది సంగీతసబలు పెట్టాల్సింది
ఇంకా యెవరియానందం కొద్దీయారు యింతలు యినో
దాలుసేయాల్సిందని శక్కవైత్తిగారి చెలవయిందండో
వహోయి. జయం సీరామశక్కవైత్తిగారికీ జయం.
జయం జయం జయం.

(వెడలిపోవును. తెరపడును.)

రెండవరంగము.

శ్రీరాముని దర్బారు.

ప్రవేశము శ్రీరాముఁడు, సుమంత్రుఁడు.

శ్రీ:—సుమంత్రా! నేఁడు రాజధాని యెల్లఁగళావిహీనమై తోచుచున్నది. పౌరులు నాయాజ్ఞ గూడ మీరుచుండిరిగా. ఎచ్చటను నుత్సవకలకలమే కానరాదు.

సుమం:—దేవ! ప్రభువువారి యాజ్ఞ తిరస్కారముకాదు ఇందులకుఁ గారణము. వేగులు రెండుకారణములను జెప్పుచుండిరి. మొదటిది దేవరయె చింతాక్రాంతులై యుండుటయట. రెండవది యందరినిబట్టి పీడించుచున్న ఘోమయట.

శ్రీ:—ఆహా! తెలిసినది. అక్కటా! రాజునకు విచారిం చుటకైన స్వాతంత్ర్యము లేదుగద! అగును. నేనానందమునే యభినయింపవలె. వసిష్ఠభగవానుల నొక్క మారు దర్శింపవలయు.

సుమం:—ఏలినవారు సిద్ధసంకల్పులు. వారు గోగురువుగారు దయచేయుచున్నారు.

[ఇరువురును లేచి కొన్నియడుగులు ముందునకు నడతురు.

వసిష్ఠుఁడు ప్రవేశించును.]

వసి:—(నమస్కృతుఁడై) మనోరథము సిద్ధించుఁగాక.

శ్రీ:—గురూత్తమా! చూచుచుంటిరిగదా! ఎట్టి విరీతపు కఱవీదేశము నాక్రమించుచున్నదో! ఆకారణమునఁ బ్రజలెట్లు పలుబాముల పాలగుచుండిరో! ఇట్టిస్థితి

యందు తరణోపాయ మెద్దియేని గలదేనినానతీయ
వలయు.

వసి:—వత్స! నీ వశ్వమేధయాగ మొనరింపుము. ఈ దుర్ని
మిత్తము లెల్లదొలగిపోవును. మఱియు నట్టి మహా
శ్రతువు సంకల్పించి నిర్విఘ్నముగఁ గొనసాగించుటకుఁ
గూడ నీవు సమర్థుఁడవు.

శ్రీ:—గురువుగారి యాశీర్వచన ప్రభావంబున నే నటులనే
సేయుదును.

[లక్ష్మణ భరతశత్రుఘ్నులును గొందఱు సామంత
సైన్యాధ్యక్షులును ప్రవేశము.]

భర:—కోటముందు లంకాపురి కాల్పించితిమి. సరయువు
నందు పడవ పోటీలు జరిపి బహుమానముల నిచ్చి
తిమి. మైదానమునందు బీదల కశేషముగ సంతర్పణ
జరిగినది. విజయోత్సవ కార్యక్రమ పట్టికను బూర్తి
చేసితిమి. కాని ప్రజలుగూడ నుత్సాహముతోఁ
బాల్గొనకుండిన నుత్సవములెల్ల వెలవెలఁ బోవుచుఁ
గృతిమములై నటులఁ బొడకట్టును.

శ్రీ:—సరియే. మన గురువుగారు వసిష్ఠ భగవానులాదేశిం
చిరి యీ యోమనివృత్త్యర్థ మశ్వమేధ యాగము
గావింపుమని. నేనందుల కియ్యకొంటిని. ఆ మహా
యాగముగావించుటకు నిశ్చయించితిని. అందునకు
వలయు సాధన సామగ్రి యెట్టిదోకూడ నేనడుగలేదు.

శత్రు:—ఎట్టిదై ననేమి! భగవానులాజ్ఞాపింతురు. మేము సమ
కూర్తుము.

సుమం:—వలినవారి సంకల్పమాత్రమున నె సర్వకార్యములు
సిద్ధించును.

వసి:—మీరందఱుగూడ నిటుల నామోదించుట మిగులశుభా
వహము. కార్య సుముఖత్వమును సూచించుచున్నది.
ముందొక యశ్వము కావలెను. వెన్నెలవంటి దేహము.
చెవులు మాత్రము నీలము, మగది, బాడబనుగూడనిది.
అయియుండ వలయును.

లక్ష్మ:—కలదు. స్వర్గమునుండి యింద్రజిత్తు తెచ్చెనని చెప్పు
చునన్న గారికి లంకాపతి విభీషణుడు సమర్పించుకొనిన
యశ్వరాజమున కిన్ని లక్షణములును గలవు.

వసి:—చతుస్సాగరవలయిత భూచక్రంబున శ్రీరామచక్ర
వర్తిని బ్రతిఘటించి నిలుచు వీరుఁడొక్కఁడును లేకుం
డవలయు.

భర:—అట్టివారు లేనేలేరు.

వసి:—ఏతత్ప్రకటనార్థము యాగాశ్వమేక వత్సరపర్యంతము
యధేచ్ఛగ నిరాఘాటముగ భూమండలంబున సంచ
రించిరావలయు. అట్టిదాని నెవ్వరేని బంధించినచో
వారల జయించి శ్రీరామసైన్యములా యశ్వమును
విడిపించుచుండ వలయును.

శ్రీ:—తమ్ముఁడా ! లక్ష్మణా ! ఆభారమెల్ల చిరంజీవి మన
చంద్రకేతువు వహించి నిర్వహించుచుండ నాకుఁ
జూడవలయునని యున్నది.

లక్ష్మ:—అంతకంటెఁ గోరఁదగిన దేమున్నది.

సుమం:—తండ్రులువై గనుండి కొడుకులు కార్యముఁ జక్కఁ
బెట్ట జూచుచుండుటకంటె నానందముకలదా!

శ్రీ:—(కన్నులు మూసికొని నిట్టూర్పువిడిచి) నిజము. సుమం.
త్రా! నీవె వానికి సారథివై స్వయముగ రథము నడ
పుచు నన్నివిధములఁ గనిపెట్టుచుండ వలయును.

సుమం:—సారథ్యము నాకుఁ బ్రసాదింపుఁడని నేఁ గోరవలయు
ననుకొనుచుంటిని.

వసి:—మఱియు బంధుమిత్రులనెల్ల నాహ్వానింపవలయు.

శ్రీ:—ఋషిమండలి నెల్ల భరతుఁడు స్వయముగ నాహ్వా
నించును.

భర:—ఈసారి యన్నగారి యాజ్ఞ నాకు మహాత్ముల సంద
ర్శన సంభాషణ భాగ్యమును గలిగించుచున్నది.

శ్రీ:—నా ప్రియసఖుఁడు విభీషణుఁడు, సోదరతుల్యుఁడు సుగ్రీ
వుఁడు శత్రుఘ్నునిచేఁ బిలువఁబడి గౌరవింపఁబడుదురు
గాక. హనుమంతునితో రమ్మని నామాటగఁ బ్రత్యేక
ముగఁ జెప్పవలయునుమా

శత్రు:—అట్లే.

శ్రీ:—లక్ష్మణా! తక్కుఁగల స్వదేశ విదేశ నామంతరాజ
లోకంబునకెల్లఁ దగువారలచే నాహ్వాన పత్రముల
నందఁజేయుము.

లక్ష్మ;—అటులనే చేసెదను.

శ్రీ:—తరువాత నీవు చంద్రద్వీపమున కరిగి - మామ గారిని
సందర్శించి.

[వసిష్ఠునిఁజూచుచుఁ దలవంచుకొని యూరకుండును.]

వసి:—వారికి భక్తితో నమస్కరించి “వసిష్ఠుడు శ్రీరామునిచే
నశ్వమేధము చేయించుచున్నాడు. అమాంగల్యహారం
బునఖిల శుభదాయకంబునునగు నాయాగము మీరు
తప్పక దయచేయదగినది అని నా మాటగఁజెప్పుము.

లక్ష్మ:—చిత్తము.

శ్రీ:—మఱియు నీయాగ మమ్ముగా రెచటనుండిరో యచటనే
యా యరణ్యమందే జరుగవలయు.

వసి:—రామచంద్ర! లెస్సమగు మాటఁ బల్కితివి.

సుమం:—మహారాజుగారి సెలవైనచో నాపనమందె మఱి
యొక యయోధ్య యుద్భవించును.

వసి:—శ్రద్ధగా విని బాగుగ నాలోచించుకొనవలసిన మఱి
యొక ముఖ్యాంశముకూడఁ గలదు. అపత్నీకునకు
యజ్ఞాధికారము లేదుగద. కావున, వత్స! రామ
చంద్ర! నీవు ధర్మపత్నీ స్వీకారమునేయవలయు.

(సభయంతయు నిశ్శబ్దమగును.)

శ్రీ:—సర్వాజ్ఞ (సభయంతయు సబాష్పము దీర్ఘోచ్ఛ్వాస
విశ్వాస సంకలితమునగును.)

శ్రీ:—మీ రెల్లరు మీ మీపనులయందగుండుడు. నేటికి సభ
చాలింతము.

(అందఱు రిచ్చవడి చూచుచుందురు)

(తెరపడును.)

మూఁ డ వ ర ం గ ము.

సీత యుద్యానపనము

[సవిచారముగ శ్రీరాముఁడు ప్రవేశము.]

శ్రీ:—ఎంత కళావిహీనమైయున్నది! విజ్ఞానములేని సౌందర్యమువలె నిస్సారమై యెంత వెలితిగఁ దోచుచున్నది! ఆ పున్నమనాటి రాత్రి! - కన్నులఁగట్టి నట్లున్నది! ఈ జాజిపోదముంగిటనే రాజశబ్దము నెంత సరసముగఁ జమత్కరించినది! రసభావ శూన్యమగు నిర్జీవ హృదయగహ్వరమువలె నిందిప్పుడొక యాకారము మాత్రమే మిగిలియున్నది. (జాజిపోదను జూపును. ముందునకుఁజూచి శ్రవణమభినయించుచు) మఱచిపోవు గద! ఈ వెంపుడు చిల్కలు! ఆ ప్రేమంపుఁ బలుకుల తోడనే నన్ను బలుకరించుచున్నవి! (ముందునకునడిచి) ఇదిగో! ఆమె వెంపుడులేడి రెండు పిల్లలను బెట్టినది! - నావంక నెంతదీనముగఁ జూచుచున్నది! (ముందునకునడిచి) ఇచట - ఈ సొగటాలపాళి నిటులనే దిగవిడిచెను! ముగ్ధ! బాల! కేళిలోల! హా! - బయలుదేరినది ఇక్కడినుండియే కావలయు! నేనిచ్చటనే కూర్చుండెద. అదిగో నాప్రియ చిత్రలేఖని, పటమువై నటులనే పడియున్నది. ఏరూపంబుననైన, ప్రేమ, భక్తి, దయ, వీనినే చిత్రించుచుండును (చిత్రపటము సమీపించి చూచి) హా! హా! హా! ఎంతఘోరము! ఎంతఘోరము! ఏమి చూచుచుంటిని! నాకన్నులయెదుట!

ఇది స్వప్నముగాదు. ఇంద్రజాలమా! రాక్షసమా
 యయా! కాదేని రాదేల మహాప్రళయము! త్రిణే
 త్రుని ఫాలాక్షమింకను మాతవడియే యున్నదేల!
 ధర్మము ధర్మమునందు మునిగిపోయెనా! సృష్టియ
 సత్యమువై నాధారపడియున్నదా! నేను రాముడను
 గానా! ఆమె సీతకాదా! కట్టా నాకు దిగ్భ్రమ కలుగు
 చున్నది! (మాన్వడి నిలిచి తిరిగి నల్దిక్కులఁ గలయఁ
 జూచి) “పరిశీలింపుము. పరిశీలింపుము! ఎందుండి
 యీదివ్య నాదము! నాయంతరాత్మయె యిట్లు
 దోబ్బింపుచున్నది! - ఔను. జ్ఞప్తియున్నది. నాఁడు
 మాలిని ప్రసంగించినది దీనిని గూర్చియే. అట్టిదియే
 యైనచో గోప్యముగానుండదా! ఇంతబహిరంగముగ
 దిగవిడచునా! (పటముదీసి పరిశీలింపుచు) నేఁడు జాలికిఁ
 బాత్రమిది! నిజము. దేవీ! నిజము! ఆహా! విశ్వ
 ప్రేమ సాకారమైనది గదనేఁడు నీయందు! అహో!
 నేఁడు జాలికిఁ బాత్రమిది!” అజ్ఞానాంధకారంబుచే రాగ
 ద్వేషంబులంబడి కొట్టులాడుకొను లోకమునకీ నవా
 క్షరమాల నవ్యనక్షత్రమాలయై నిజభావ ప్రకాశమున
 మార్గదర్శకమగుచు శాశ్వతముగ మానసగగన వీధిని
 విరాజిల్లుగాక! - అక్కటా నేడు అట్టి సీతను విడనాడి
 యీరామునకు రెండవ వెండియీ! (వైనుండి శూర్ప
 ణఖ యచ్ఛరరూపమున రాముని వెనుకనుండి భూమికి
 దిగి మాటున కరుగును) మానెదను. నేనశ్వమేధము
 మానెదను.

శూర్ప:—వలదు ! రాఘవా ! మానవలదు.

[రాముడు తటాలున వెనుదిరిగి]

(స్వగతము) అశరీరవాణి పల్కుచున్నది. (ప్రకాశము) ఏల !

శూర్ప:—మానవేంద్ర ! దేవేంద్రాదులు నీ యశ్వమేధము
కొఱకెదుగు చూచుచుండిరి.

శ్రీ:—నా కశ్వమేధము విధికాదు.

శూర్ప:—కావచ్చును. కాని రామచంద్ర ! నీ సంకల్పమునకు
విఘాతము తగదు.

శ్రీ:—తగదో, తగునో ! మొదటనాకా యజ్ఞాధికారము
లేదు. మీరలెవ్వరో దివ్యులు కావలయును. నాక
గోచరులై యుంటిరి. కంఠము మాత్రమే వినవచ్చు
చున్నది ! నన్న నుగ్రహింపఁదలచితిరేని నాకు దర్శన
భాగ్యము గూడఁ గలుగఁజేయుఁడని వేఁడుచున్నాను,
(శూర్పణఖ తటాలున ముందునకువచ్చి)

ఆర్యపుత్రునకు నమస్కారము.

శ్రీ:—(నేలవైపు తిరిగిచూచుచు) అమ్మ ! మీరెవ్వరు !

శూర్ప:—రాజేంద్ర ! ఆ సంబోధనముచితముకాదు. నేను
హ్నమానస పుత్రిని. భూలోకాధి పతియగు శ్రీ
మ సార్వభౌముని యశ్వమేధ యాగాధికార సిద్ధి
ఱకు దేవతలెల్ల కోరుటచే నాతండ్రి నన్ను సృజిం
పఁట ! వెంటనే నన్నిటకుఁబంపివేసెను !

శ్రీ:—ఔఁగాక. నాకవానుల వాత్సల్యాతిశయంబునకు, నే
మాతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను. త్రిదశులు సదా పూజ్యులు.

వందనీయులు. నీతండ్రి చతుర్ముఖుండును నాచిత్త
వృత్తి నెఱింగియే యుండును. అయినను నన్నుఁ బరీ
క్షించుకొఱకె నిన్నంపియుండు నని తలంతును.

శూర్ప:—(సిద్ధును నిరాశయు నభినయించుచు అధోముఖయై)
ఈ యబలయే పరీక్షింపఁబడుచున్నది !

శ్రీ:—ఐనచో నీరామున కొక్కటియే హృదయము. అది నీతా
పరమైనది, అని ఇప్పుడు ముల్లోకము లెఱుఁగు గాక.

శూర్ప:—ఇక నాజన్మము వ్యర్థముఁ జేసెదవా !

శ్రీ:—అది యీనరుఁడు సమాధానము చెప్పఁ దగినదికాదు.

శూర్ప:—నా యబ్బితోఁ జెప్పి కొనుమని యెదవు గాదా !
రామా ! ఇటు చూడుము. నేను శూర్పణఖను. నీవు
నాయన్నను జంపితివి ! కాని పురుషునకుఁ బురుషుని
జయించుట ఘనతకాదు. నీప్రేమఁ గోరివచ్చుట నా
పొరపాటు. స్త్రీ శక్తి విజృంభించుచున్నది. గురు తెఱిఁగి.
కాచుకొనుము! (వెడలిపోవును)

శ్రీ:—(నిర్లక్ష్యముగఁ దలపంకించి చూచుచు మృదహాసము
చేయుచు) మహానాటకములో నిదియొక్క యంత
ర్నాటకము - నాయాగము విఘ్నము సేయఁబోవును
కాఁబోలు. నేనశ్వమేధమునే మానివేయ నిశ్చయించితి
గాదా ! అట్లయిన నారాజ్యమున దుర్భిక్షము తొలఁ
గుటెట్లు ! ఇంతకు మున్నెన్నఁడును లేదే రాముఁడిట్లు
సంకల్ప వికల్పముల నడుమ నుఱ్ఱాతలూగుట! హా!
ఎట్టి యవస్థకులోనగు చుంటిని! నాస్థిరబుద్ధియు నన్నుఁ

బాసించనెను. నే నిప్పుడేమి నేయుదును ! అశ్వమేధ మెట్లుచేయుదును ! సీతా ! (నిశ్చేష్టుడై బిగ్గరగఁ బిలుచును. బయలు తదేకదృష్టిగఁ జూచుచుండును. రామునకు సీతరూపమంతరాశమున గోచరించును) నేత్ర సాఫల్యము ! హృదయానందము అర్థాంగిరూపము. చంద్రరేఖా సదృశము ! మన్మథో హృదయాంధకారనాశకము. అదిగో ప్రత్యక్షము. సంపూర్ణమగుచున్నది. విద్యుల్లత నిశ్చలమై నిలిచియున్నది. కిరణ ప్రసాదమునఁ గాంతిమండల మేర్పడుచున్నది ! ఒక యాకృతి తేలుచున్నది ! సింహాళ పద్మమండము నుండి యుద్భవించుచున్నది. అహో ! తలకట్టువీడి - దక్షిణాంసము పైఁబడి హిమవన్నగ మగుచున్నది. ప్రఫుల్లవదన సీమ సుందరకాశ్మీరమై కానఁబడియెడి. పాలిండ్ల మధురములగు గంగాయమునలు ప్రవహించుట గోచరించుచున్నది. ఒడ్డాణము వింధ్యము. తపతీనర్కదలు మొలనూలు. గాత్రము సస్యశ్యామలము. అహో ! ఇదియే నారాజ్యలక్ష్మి. చంద్రికనడుమ చంద్రునివలె నదిగో సీత ప్రకాశించుచున్నది. (వసిష్ఠుఁడు ప్రవేశము) ఏక పదార్థము. స్థూలసూక్ష్మ మాత్ర రూపభేదము. విశ్వ రూపము సంక్షిప్తమగుచున్నది. సన్నని మెరుపుదీగవలె సీతయదిగో వంగి నమస్కరించుచు - మబ్బు చాటయ్యెను.

(రెప్పలనప్పళించుచు బాహ్యలోకముఁ గాంచి వసిష్ఠునకు నమస్కరించును.)

వసి:—శుభమగు గాక.

శ్రీ:—ఈ రాత్రివేళ దయచేసితిరి.

వసి:—ఇప్పుడే సంధ్యముగిసి చీకటి పడినది. ధర్మపత్ని స్వీకార విషయమై నీవేమి నిశ్చయించు కొంటివో తెలిసికొనఁ గోరి - నీ విప్పుడేమి చేయుచుంటివి !

శ్రీ:—ఆవిషయమున శాంతముగ నిటఁగూర్చుండి నిర్ణయించు కొనఁగోరి వచ్చితిని.

వసి:—తుదికేమి నిశ్చయించితివి ?

శ్రీ:—సీతయె నారాజ్యలక్ష్మి. ఏకపదార్థము సంక్షేపవిక్షేప శక్తులచే నీరెండు రూపములఁ దాల్చినది. ఆ రెంటికిని దీపమునకును వెలుగునకునుఁ గలసంబంధము గలదు.

వసి:—ఎవరు కాదనిరి !

శ్రీ:—నాయజ్ఞానమె. ఇంతవఱకు రాజమానవ ధర్మములకు సామరస్యముకుదురక నామనసెంతయో క్షోభించెను. గురుజన సమ్మతమేని సువర్ణ సీతను బెట్టుకొని నే నశ్వ మేధ మాచరింతును.

వసి:—అదిగురు జనసమ్మతమేకాదు. ముల్లోకములుఁ గొని యాడునది. శ్రీరామునకుఁ దగియున్నది.

(తె ర ప డు ను.)

చతుర్థాంకము.

మొదటిరంగము.

కొండగుహ - అవణాసురుఁడు. శూర్పణఖ ప్రవేశము.

అవణః—ఏమిచేయుదును ? నా బలములన్నియుఁ జెల్లాచెదరై
పోయెను. చాలభాగము నశించెను. ముఖ్యులగు వీర
సైన్యాధ్యక్షులతో నేనుమాత్ర మెటులనో బ్రతికి
నుధురనుండి యెగిరి యీ గుహయందుఁ బడితిని.

శూర్పః—పోనిమ్ము. ఇప్పటికి రామునితో సంధిచేసికొనవలె
నని యున్నదా !

అవణః—కులద్రోహి విభీషణుఁ డొక్కఁడే రాక్షసవంశము
చెడఁ బుట్టినాఁడు. మూతివై మీసముగలిగి వీరుఁడన్న
రాక్షసుఁ డెవ్వఁడైనను ఈగీమునితో సంధియని తల
పెట్టుట కడునీచము, హేయము. విభీషణుని సోదరివి.
నీవైకవేళ సంధికుదుర్చుటకు వచ్చితివా యేమి !

శూర్పః—చక్కఁగాఁ గనిపెట్టితివి ! నేను రావణునకును
సోదరినేయగుదును. నీవిజృంభణము విని సంతసించితిని.
పరాజయము విని దుఃఖించితిని. ఇప్పుడు నీయుద్యోగ
సన్నాహము లెట్లుండెనో చూచి పోవలయునని వచ్చి
తిని.

అవణః—సత్కాలముకొఱకు నిరీక్షించు చుంటిని. ఇప్పుడు
లంకాధిపతియే సైన్యసమేతుఁడై యీ రాముని

యాగము నిర్విఘ్నముగ సంరక్షింప దయచేయుచుండ
నట సిగ్గులేక. ఇది తనజాతికంతకునుఁ దలవంపుకాదా!

శూర్ప:—అవును నిజము. అయినను చేయఁగలదేమి!

లవణ:—అదియే శోచనీయము. శోచనీయమదియే. ఆయశ్వ
మును హరించి మాయము సేయుదునా! అప్పుడశ్వమే
యుండదుగదా!

శూర్ప:—నిజమే. కాని మాయలఁబన్ను నేర్పిప్పుడు చెల్లదు.
ఇంద్రజిత్తును సంహరించిన లక్ష్మణుఁ డందుఁగలఁడు.
మఱియు మన మాయామర్కములగుట్టెల్ల నెఱిగిన
నాయన్నయు మన దురదృష్టవశమున వారిపక్షమునే
వహించి యుండెనుగదా! అయినను నా బుద్ధికోక
యుపాయము తట్టుచున్నది. ఆడుదానను నే పొరబడనే
వచ్చును. మీరును నేఁజెప్పినదివిని కర్తవ్యమాలోచించి
నిశ్చయించుకొనుఁడు.

లవణ:—అవశ్యము మాకు హితముపదేశింపఁ దగినదానవు.
శుక్రాచార్యుని ప్రియ శిష్యురాలవు. నీబుద్ధి పొర
బడునా! రావణ సోదరి యెట్లాజ్ఞాపించిన మేనుందఱి
మట్లు నడతుము.

శూర్ప:—నీ వెన్నఁడు నా యండఁబయనని బాసచేయవల
యును. నే నెఱింగించు రహస్యముల నెన్నఁడును బయ
ల్పఱుపరాదు.

లవణ:—రాఘవర క్తపిపాసావీడితమగు నాకర వాలమును
ముట్టిశపథముఁ జేయుచున్నాను. వినుము. నాకంతమునఁ
బ్రాణమున్నంతవఱకు నేను శూర్పణఖకు బాసటయై

నిలుతును, ఆ మెయాజ్ కు రావణాజ్ కువలె విధేయుడ
నై సంచరించెదను. నీవు చెప్పు రహస్యముల హృద
యమునంద పూడ్చివెట్టెద.

శూర్ప:—రాముని కిరువురుపుత్రులు గలరు. ఎఱుగవా !

లవణ:—సీతను నిండుచూలాలిని లక్ష్మణుడు నట్టడివినిడించి
పోయెనని వింటిని. పిదప చూచుటకూడ సంభవించినది.
చక్కని ప్రాయశ్చిత్తమయినదని సంతసించితిని.

శూర్ప:—అవును. ఇప్పుడామె వాల్మీకి యాశ్రమమునందున్న
దట. అతిరహస్యము. ఎవ్వరు నెఱుగరు. ఆమె కిరువురు
పుత్రులు కవలు కలిగిరట. వారికా తెల్లగడ్డ పుటాయన
కుశలవులని పేళ్లువెట్టెనట.

లవణ:—(ఆశ్చర్యముతో) ఏమి ! కుశలవులా ! కుశలవులు
రామునిపుత్రులా ! మేము వారిని తఱచు చూచుచునే
యుందుము. ఏసులినో తఱముకొనుచు వారీప్రాంత
మునకు వచ్చుచునే యుందురు. ఈమాఱు కంటఁ
బడఁగనే వారిని మెడవిఱచి తుదముట్టించెద. ఈలోక
మరాఘవము కావలయును.

శూర్ప:—నేను చెప్పినదదికాదు. మనము వారితో స్నేహము
చేయవలయును. వారివలన మనము కార్యము సాధించు
కొనవలెను.

లవణ:—(ఆలోచించి) అదియు మంచి యాలోచనమే. తమ్ముని
వేఱుచేసి కదా రాముడు అన్నను చంపఁగలిగినాడు.

శూర్ప:—వారిని పురికొల్పి యాగాశ్వయమును వారుపట్టి
బంధించులాగునఁ జేయవలయు.

లవణ:— బాగున్నది - కన్నకొడుకులను జేతులారఁ జంపు
కొనును వెఱ్ఱిరాముఁడు.

శూర్ప:— వారలటుల తేలికగాఁ జచ్చువారలుకారు. వారికడ
జృంభ కాస్త్రములున్నవఁట. బ్రహ్మాస్త్రమును మించిన
వఁట. ఎటులు వచ్చెనో తెలియదు. ఉన్నమాటనిజము.
వీరు వెఱిగి పెద్దవారయినచోఁ దండ్రిని మించి చెలరేగు
దురు. కావున నిప్పుడే తండ్రి కొడుకులకుఁ గయ్యము
గల్పించితిమా యెవరు నెగ్గినను, ఎవరోడినను మనకు
శ్రేయము గలదు. మనము మాటుననుండి కుఱ్ఱలకుఁ
దోడ్పడి హెచ్చరించుచుంటిమా యీపోరొకపట్టునఁ
జల్లారదు. అశ్వమేధమా అడ్డిపోవచ్చును. రామసైన్య
ములాచాలవఱకు నశించును. అప్పుడు మనమనాయాస
ముగ నయోధ్యనే యాక్రమించుకొనఁగలము.

లవణ:— రామునిరక్తముతో రావణకాష్టమారఁగలదు.

శూర్ప:— మఱి నీవీ ప్రయత్నమందుండుము.

లవణ:— ఇప్పుడేపోయి కుశలవులతో మైత్రినెఱప రాక్షస
బాలురఁగూర్చి నియోగించెద.

శూర్ప:— అదియే కార్యము పోయిరమ్ము. (లవణుఁడు వెడలి
పోవును.)

శూర్ప:— ఈ క్రోధానలము ప్రేమనూరుత ప్రజ్వలితము.
భీకరజ్వాలారూపమేగాని సహజంబగు వేడిమి బయ
లైడల కున్నది. అక్కటా! నీమోహనరూపమ్మునకు
నేముగ్ధునై కట్టువడితినిగదా! - రామా! నాజీవితము
కేపలము కృత్రిమమయి పోయినది. ఇక నాకెందును

వీమిచేయుచున్నను ఆనందములేదు. మనస్సునకు అృప్తి లేదు. హృదయమునకు శాంతిలేదు. అయినను నీవై పగసాధింతును. ప్రతినఁబూనితినిగావున పగసాధింతును. (వెడిలిపోవును.)

(తె ర ప డు ను).

రెండువరంగము.

వాల్మీకి యాశ్రమము.

(ముంగిట నీత కూర్చుండి ఋషి బాలకులతో మాటలాడుచుండును.)

1. ఋ-బా:—పులిపిల్లలను చంకనిడికొని కడువేగమున బరు గెత్తుచుండిరి. వెనుక పులి తఱుముకొని పోవుచున్నది.

నీత:—అక్కటా! నేనేమి చేయుదును.

2. ఋ-బా:—అంత కుశుఁడు వెనుదిరిగి యాడుపులి నెదు రొక్కని నిలుపఁజొచ్చెను. లవుఁడు పులిపిల్లతో ముందు నకుఁ బరుగిడిపోవుచుండెను.

నీత:—అయ్యో! ఏమి దుండగము! గురువులైన నిచటలేరే మందలించుటకు!

3. ఋ-బా:—పులి గ్రుడ్లెఱ్ఱజేసి నోరు తెఱచి గాండ్రుచుచు

నీత:—హా! కుమారా! నీకేలరాయిది!

1. ఋ-బా:—అమ్మా! చాల చిత్రము జరిగినది. వినుము. వాని యుపాయము. సాహసము! చేతనున్న దండ మునకుఁ బై యుత్తరీయముఁబట్టి దానినోటి కందిచ్చెను. అదియే చేయియనుకొని దానిని కోరలతోఁబట్టి చీల్చు

బోవుచుండ కఱ్ఱనింకను లోనికిఁజోనిచ్చి గొంతుకలోఁ గట్టిగఁ బొడువఁజొచ్చెను. పోట్లు తినుచు మఱింత రోషముతో బొబ్బరించుచుఁ బైకి దుముక నుంకించు చుండఁ దటాలున నిరువురు రాక్షసబాలురువచ్చి దానిని వెనుకనుండి తోకలాగిపట్టుకొనిరి. తోడనే పులి వెను దిరిగి వారినిఁ గబళింపఁబోవ మన కుశుఁడు చెంగున దానినడుముపై కురికి ముష్టిఘాతములచే దానిశిరము వ్రయ్యలు సేయుచుండెను. అపుడాసమరము - ఆ లాఘవము - ఆసాహసము - ధైర్యము - శౌర్యము - మాకానందము నాశ్చర్యమును భయమును గొలుపఁ జొచ్చెను. ఎట్టకేలకాముప్పురు బాలురనడుమ నాపులి పడి చచ్చిపోయెను. ఇంతలో లవుఁడు పులిపిల్ల నెచ్చటనో భద్రముగదాచి యన్నకుఁ దోడుపడఁ బరుగు పరుగున వచ్చెను. అంతట మేమును చెట్టుదిగి వారల సమీపించి తిమి.

సీత:— బాగుగ నేయున్నది. అల్లరి యెక్కువ యగుచున్నది.

2. ఋ-బా:— అప్పుడు వారు నలువురునుగలిసి మమ్ముఁజూచి నవ్వుచు, కేరుచు, నాడుచుఁ బొడుచు పులిపిల్లను దాచి యుంచినచోటికిఁ బోవుచుండిరి. అంతలోనే రాక్షస బాలురు చెలికాండ్రయిరి-మేము పెరవార మయితిమి.

సీత:— (మందహాసముతో) అట్లనఁబోకుఁడు. మీరందఱు నొక పల్లెవారు. ఒకజాతివారు. ఒకఁచోఁజదువు కొనువారు. (కుశలవులు పులిపిల్లను చంకనిడికొని ముద్దులాడుచుఁ బ్రవేశించి సీతకు నమస్కరింతురు)

సీత:—(స్వగతము) ఇప్పుడు గదా నామనసు కుదుటఁబడినది.
హృదయము శాంతమగుచున్నది.

కుశు:—అమ్మా! మాటాడవేమి! మావంకఁ జూడవేమి!
అడవులఁ దడవాగితిమని కోపమా!

లవు:—ఇదిగో! దీనిమూలమున నాలస్యమయినది. చూడుము.
ఎంత చక్కఁగ నున్నదో! అందముగఁ బరుగెత్తును -
దుముకును మొగ్గలువేయును - ఇచటి లేడిపిల్లలకంటె.

సీత:—నాకు భయమగుచున్నది. దానిని విడిచివేయుఁడు.

కుశు:—ఏమిభయము! భయమన నెట్లుండును! పులిపిల్లను
జూచి యెవరైన భయపడుదురా!

లవు:—ఈ మువ్వన్నెఁజూడ ముచ్చటగుటలేదా!

ఋ-శా:—పులులను, సింహములను, రాజులు విహారవనంబుల
వినోదమందిరంబులఁ బెంచుదురు, కాని యవి మన
ఋషివాటికలయం దుండఁదగినవికావు.

కుశు:—వల! ఆచర్మముల మనము.

ఋ-శా:—మీతో మేము వాదింపము. గురువుగారు వచ్చిన
వెనుక వారే చెప్పఁగలరు. అమ్మా! సెలవు, (నిష్క్రమింతురు).

సీత:—పోనిండు నేనొకమాటఁ జెప్పెదను. చెప్పుడు. పాపము
ఇది యింకను పసిపిల్లకదా! తల్లిపాలు ద్రాగువయసు.
దీనిని తల్లికడనుండి వేరుచేసి తెచ్చితిరే! పాపమదీ
బెంగవెట్టుకొని యేడువదా! దాని తల్లిపాలు దానికిపు
డెట్లువచ్చును! ఇటులచేయుట మంచిపనియా!

లవు:—మంచి యావుపాలుపోసినత్రాగదా!

కుశు:—త్రాగదు. తప్పుచేసితిమి. ఇప్పుడు తెలిసినది. అమ్మా!
మేమిప్పుడేమి చేయవలెను!

సీత:—వదలివేయుడు. స్వేచ్ఛగ దాని నిచ్చవచ్చిన చోటికిఁ
బోనిండు.

లవు:—మఱి దానితల్లి చంపివేయఁబడెను గదా! మనము వదలి
వేసిన దానినిగాపాడి యెవరు వెంచుదురు మనయొద్ద
నుండిన.

సీత:—అటులకాదు. మనలనందఱఁ బెంచి కాపాడుచున్న
యాదేవుఁడే దానినిబెంచి కాపాడును.

లవు:—తాతయ్య యెన్నఁడును మాకింత బాగుగఁ జెప్పలేదు.
నీవు చెప్పినట్లు నడచుకొందుము.
(పులిపిల్లను వదలివేయుదురు).

సీత:—ఆడుపులి. పిల్లలతల్లి. దానినేల చంపితిరి! ఒక జీవుని
నిష్కారణము వేఁడుకకై చంపుట పాపమని కరుణా
స్వరూపుఁడగు నా వాల్మీకి మహర్షి మీకు బోధించి
యుండలేదా! ఆమాటమఱచితిరా!

కుశు:—లేదు. తమ్ముఁడు శాబకముతో ముందు పరుగిడు
చుండెను. వెనుకనుండి తఱముకొని వచ్చు పులి నాపఁ
దలచితిని. కాని చంపవలదనియే మొదట ననుకొం
టిని. కాని నాకు సాయము చేయవచ్చిన యిరువురు
బాలురవైఁబడి యదికబళింపఁ బోవనప్పుడు దానిని
జంపితిని వారల రక్షించుటకు.

సీత:—ఆబాలురెవరు!

కుశు:—దానవకుమారులు.

సీత:—సరియేకాని మీరు రాక్షసులతో మాత్రము సెలిమి నేయుట యెన్నడును దగదు. వారు మనకు స్నేహ పాత్రులుకారు. మీకిచ్చట నెందరో ఋషి బాలకు లుండఁగ నాడుకొనుటకు రాక్షస బాలురతో మీ కేమి యవసరము.

లవు:—మన యీ ఋషి బాలురు పట్టి పిరికివారు. ఏమిచేయుద మన్నను వెనుదీయుదురు. మాతో సరిగాఁ గలిసిరారు.

కుశు:—వారు దేవతలతో సమానులఁట. వారికంటెను జ్యేష్ఠు లఁట. అయినను దేవతలు పాపము వారిని మోస పుచ్చి యనేకకష్టనష్టముల పాలుచేసిరఁట-వారే చెప్పి యున్నారు.

సీత:—అగును. కాని వేదముల నపహరించిన సోమకా సురుఁడు, మన భూమినెల్లను జాపగాఁ జుట్టిన హిరణ్యా క్షుఁడు మొదలగువారెల్ల వీరి వంశములోనివారే. నేను వారిని ద్వేషింపుఁడని చెప్పను. మన మట్టివారికి దూర ముగ నుండుటమంచిది.

కుశ-లవు:—అమ్మా ! అటులనేయుందుము.

సీత:—గురువుగారు వచ్చునప్పటికి మీరు పాఠములన్నియుఁ జదువుకొని సిద్ధముగనున్నచో వారు మిక్కిలి యానం దింతురు. మిమ్ము నెక్కువగఁ బ్రేమింతురు. కావున,

కుశు:—రామాయణము గానముచేయుట మాకుపాఠమువలె దోచుటయే లేదు. మా వీణలు తెచ్చుకొని పాడు దుము, నీవుకూడ వినుము. అట్టి యందమైన కథ అంత సొగసైన పాట నీవెప్పుడును వినియుండవు.

లవు:—అమ్మా! ఏమి యోజించుచుంటివి!

సీత:-ఏమియును లేదు! వలదు పొండు శ్రద్ధగఁ జదువుకొనుఁడు.

(కుశలవులు తల్లికి నమస్కరించి వెడలిపోవుదురు).

సీత:—ఆహా! ఆహా! కాలమొంత నిర్దయమయి ముందున కూరక జరిగిపోవుచున్నది! ఈ మహా ప్రవాహమువై నెచ్చటి వారచ్చటనేయుండ ముందునకుఁ గొంపోఁబడుచుండిరి. ఒండొరుల సమీపించుట, కలసికొనుట కలుగనేరదు. ఈ యుదయాస్తమయములు నాకు వినుగు గొలుపుచున్నవి. నాబుడుత లెప్పటికి నిటులనే యుండురుకాబోలు. తండ్రి మొగమొఱుఁగక, యడవులలో దిరుగుచు, మృగములతో నాడుచు కందమూలములఁ దినుచు, వల్కలములఁ దాల్చుచు, - కటకటా! రఘువంశధురంధరుని పుత్రుల కెట్టివై భవము! ఇది నేను చూడఁజాల. ప్రాణముల భరింపఁజాల. జీవము దుస్సహము. దుర్భరము. అయినను తప్పదుగద. ఏకారణమున నాఁడీ ప్రాణముల విడువకబలవంతముగ నిర్భాగ్యమగు నీదేహమునందు నిలిపియుంచితినో యాకారణముననే యింకను గొంతకాలము వఱకును సజీవనై యిటులుండవలయును. ఈ పిల్లలు తండ్రినో, తండ్రి పిల్లలనో గుర్తించుకొను వఱకు. లేనిచో నేను మహా ద్రోహముచేసిన దాననగుదును. అయినను హా! తల్లీ! నా జీవితమొంత దుస్సహము. నీయోరిమి నాకుఁ గొంత బ్రసాదింపుము.

(ఇందిర ప్రవేశించును).

సీత:—అక్కా! ఏమే అది?

ఇంది:—ఆహా! ఆహా!

సీత:—ఏమి! విషయము దెలుపవేమి?

ఇంది:—తల్లీ! నీవు ధన్యురాలవు. రామచంద్రుఁడు దివ్యపురు
షుఁడు. నాకంతకంటె వేఱానంద మేమున్నది? తల్లీ!
నీవు ధన్యురాలవు.

సీత:—కాకేమి! కావుననే యిటులుంటిని. సీకేమి పిచ్చియెత్తి
నదా యేమి, పాపము?

ఇంది:—నిజముగ నటులనే యున్నది. బంగారు సీత! బంగారు
సీతను ప్రక్కనుంచికొని యశ్వమేధముఁజేయునట.

సీత:—అగును. నిజము వారికేతగునది. లోకాలో త్రరపురుషులు.
హా హృదయమా! తాళుము. ఆనందమా! యిది విచా
రమా! అక్కటా! నాథా! ప్రాణేశ్వరా! వియోగము
కంటె నీ విశ్వాసగౌరవమే నాకు భరింప శక్యముగా
కున్నది. కుసుమ కోమలముగు నీహృదయము వజ్ర
కాఠిన్యముఁబూని యెంత కటకటఁబడియెనో! ఆకరుణా
కటాక్షములు దివ్య బాష్పార్ద్రములై ప్రసరించుచుం
డెనుగదా యింకను నాపై! - ఇప్పుడు నిజముగా నా
హృదయశల్యము వెరికివేయఁబడినది. అయినను నీకీ
వార్త నిప్పుడెవ్వరు చెప్పిరి!

ఇంది:—అమ్మా! మనము మేలుకొని యుండియు నిద్రించు
చుంటిమి. ఇచ్చటి కనతిదూరమున తమసాతీరమునం
టియే రెండవ యయోధ్యయొకటి నిర్మింపఁబడుచున్న
దట! అచ్చటనే యశ్వమేధము జరుగఁగలదట.

సీత:—కాదు మనము నిద్రించుచు మేలుకొని యుంటిమని భ్రాంతిపడుచుంటిమి. ఇదియొక తీయని కల. సందేహములేదు. కాకున్న నయోధ్యవదలి యరణ్యములకు వచ్చి యిచట నశ్వమేధయాగము సేయుదురే!

ఇంది:—పులినోటినుండి జారిపడి పారివచ్చిన మేకపిల్ల తన్ను వెదకికొనుచువచ్చు తల్లినిజూచి కూడ నమ్మజాలక పులియేయని బెదరుచుండును. అటులగాక నీహృదయమును శాంతపఱచుకొని సావధాన మనస్కువై సాంతముగ వినుము. మహర్షి యాశ్రమమునకు పూజ్యురాలగు నరుంధతీయు మీయత్తగారు కౌసల్యాదేవియు, తండ్రి జనక చక్రవర్తియు విచ్చేసిరి.

సీత:—అయ్యో! ఇటువత్తురేమో! నేనెందు డాగుదును! ఇట్టి నేను వారల కెటుల కనబడుదును! దైవమా! నావై నీకింకను దయరాదా!

ఇంది:—అమ్మా! రారు విచారింపకుము. (కన్నీరు కార్చుచు) ఎట్టి యవస్థవచ్చినది! వాల్మీకి మహర్షి లేరని వెడలిపోయిరి.

సీత:—శాంతకంటె నన్నెక్కుడుగఁ జూచెడిది. హా! తలఁచుకొనిన గుండె నీరగుచున్నది. అల్లుని మఖమునకు వెడలునపుడు నన్ను బిలిచి యెన్నియో చెప్పి - ఆబుజ్జగింపులు ఆ లాలింపులు - ఆ ప్రేమ - అట్టి నాయత్తగారు నేఁడు నామాటనైన దలవెట్టక వెడలిపోయెను గదా! “నాకుఁ గూతురై నను, కొడుకై నను, సర్వము

నీవ" యని చెప్పుచు నానందించు నాయనుంగు
దండ్రీయు నాపేరెత్తుటకుఁగూడ సిగ్గుపడియెను గదా!

ఇంది:—అమ్మా! నీ మనసదేలకో నేఁడు మున్నెన్నఁడులేని
యధైర్యమునకు లోనగుచున్నదే! నీవిందుఁ గలవని
వా రెటులెఱుంగుదురు!

—అగును. మఱచితిని. వారికెవరర్ఘ్య పాద్యాదు లొసఁగి
సత్కరించిరి!

ఇంది:—చిరంజీవులు. మొదట నాకు వారెవరోకూడఁ దెలి
యక యూరక వెడగునై మాటుననుండి చూచుచు
నిలిచితిని.

స్తీత;—వారెట్లుండిరి!

ఇంది:—తాపసవృత్తిఁ బూనియుండిరి. జీర్ణాగ్ని శిఖలవలె
మెఱయుచుండిరి. అందు మీతండ్రీ నేత్రములందు
విచారమును, ఫాలమునఁ గ్రోధరేఖలును స్ఫురించు
చుండెను. మీయత్తగారి వదనమున విచారము, దానికిఁ
దోడవమానము గూడ భారమై యాపూజ్యురాలి శిర
మును వంచివేయుచుండెను. ఆ బాలురఁజూచినంతనే.

స్తీత:—ఏవగించుకొన లేదా!

ఇంది:—అట్టిది సంభవమా! ఏటిమాటలివి! ఇంతబేలవై తి
వేల! సహజమగు వాత్సల్యము ముప్పిరిగొన, పిపాసా
పీడితులు నిర్మలవారి పూరంబులఁజూచునటులనత్యంత
ప్రాయముగ రెప్పవేయక చూడఁదొడఁగిరి. అప్పుడు
కుశుని మీతండ్రీయు, లవుని మీయత్తయుఁ దమ
తొడలవై గూరుచుండఁబెట్టుకొని మిక్కిలి ప్రయముగ

మాటలాడఁ దొడఁగిరి. ఆ సంభాషణమున వారలెవరో నాకును దెలియవచ్చెను. శ్రీరామాయణ కథానాయకుని తల్లియు, మామగారును అని వారిని దెలిసికొని కుశలవులు బాల్యసహజముగు నచ్చెరుపాటుతో వారలఁ దిలకింపఁ దొడఁగిరి. ఆముగ్ధలోచనముల వారప్పుడు నీపోలిక గుర్తుపట్టినటుల నాకుఁదోచినది. అంతట నిన్ను దలంచి వారు దుఃఖింప నా సందర్భమునఁ బూజ్యారా లగు నరుంధతిబంగారుసీతతో శ్రీరాముఁడశ్వమేధముఁ జేయఁదలఁచిన సంగతిఁజెప్పి వారల నోదార్చెను. ఇంతలో లక్ష్మణస్వామివచ్చి వారిని యాగమున కాహ్వానించెను. అంతట మీ యత్తగారు “ఎటుల వత్తును నే నయోధ్యకు?” అని ప్రత్యుత్తరమిచ్చిరి. కావున నే యన్నగారు మీ కొఱకై యీ యాగమును వసమధ్యమునఁ జేయ సమకట్టిరి. ఈతమసాతీరమున నే రెండవ యయోధ్య వెలయుచున్నది. అని చెప్పి మిక్కిలి వేడుకొని వారలఁదోడ్కొని చనెను. ఏమైనను సరే నీవిచ్చట నుంటివని వారల కెఱింగించి యిటకుఁ దోడ్కొని రావలయునని నిశ్చయించుకొని ముందునకు నేవచ్చు లోపలనేవారు లక్ష్మణునితోఁ బయనమయిరి. చిరంజీవులును వారిని సాగనంపుటకో యనఁ గొంత దూరము వెన్నంటిచని తిరిగివచ్చుచు “పాపము! చాలవిచారించుచుండిరి! అన్నా! రాముఁడు చేసిన పనిమంచిదందువా!” యని తమ్ముఁడన్ననడుగుటయు, అన్నతమ్మునితో” చాలజాలిగ నున్నది. అయినను

గొప్పవారు చేసిన పనియొక్క మంచి చెడ్డలు మనము విమర్శింపలేము. తాతనడుగుదము. రానిమ్ము.” అనఁ దమ్ముఁడు “పోనిమ్ము. అమ్మనడుగుదము. తాతయ్య కంటె బాగుగఁ జెప్పను. ఇందాక చూడలేదా, యెంత బాగుగఁ జెప్పినదో!” అని వారు సంభాషించు కొను చుండ నాకు కడుపు తరుగుకొని పోయెను. అమ్మా! ఏమిది! పలుకవేమి! మూర్ఖపోయినది.

(అని శీతలోపచారములఁ జేయుచుండును.)

(తె ర ప డు ను.)

మూఁ డ వ ర ం గ ము

అరణ్యప్రాంతము.

(నేపథ్యమున)

పౌలస్త్యవంశ ధూమకేతువు. నిర్వక్రపరాక్రమ యశస్సంపాదన విరాజి తుండు జగదేకవీరుండునగు శ్రీరామసార్వభౌముని యశ్వమేధాశ్వ మిదిగో నిరాఘాటఁబుగ భూప్రదక్షిణ మొనర్చుచున్నది. ధైర్య సాహసంబులుగల ప్రతివీరుండెందేని నుండెనేని, నెదుట నిలిచి యీ యుత్తమాశ్వమునుబట్టి బంధించుఁగాక. (అనిపిదప భేరిమ్రోగింతురు.)

(ఋషి బాలురు కొందఱుపరుగెత్తుచు తత్తరముగఁ బ్రవేశింతురు)

1. బా:—అయ్యబాబో! ఏమిదండురా యిది!
2. బా:—ఏమిభేరిరా! గుండె దడదడలాడుచున్నది.

1. బా:—ఆగెద రేమిపాపము ! మన పల్లెకుఁబోయి కాని తిరిగి చూడరాదు.

2. బా:—ఫలములు - కుశలు - సమిధలు.

3. బా:—బ్రదికియుండిన రేపు తెచ్చుకొనవచ్చును.

1. బా:—రేపటికి వెద్దయెడారి యైపోవును. ఒక వచ్చని యాకై నను మిగులునటులఁ దోపదు.

2. బా:—అయినను మనకుశలవులేరి ! వారు ధైర్యవంతులు, మనము పిరికివారమునఁటగదా ! ఇప్పుడు చూడవలె. ఏమూల నక్కోరో.

3. బా:—నామాట వినిపించుకొన రేమి ! నేఁబోవుచున్నాను. మీ కర్ణముమీది.

1.-2. బా:—ఇదిగో మేమును వచ్చుచున్నాము. (అందఱును నిష్క్రమింతురు.)

(కుశ లవుల ప్రవేశము)

లవు:—అన్నా ! ఏమిదండిది ! మన పల్లెను ముట్టడించునా యేమి !

కుశు:—అట్లు చేయనేరదు. ఇది వాల్మీకి మహర్షి వాటికయని యెఱుఁగదా ! ఆయన యిక్కడ లేరుకనుకగాని యున్నచో నీయారభ్యటములతో నీనేనయు గీనయు నీపరిసరములకు రానేర్చునే !

లవు:—నిన్న మనము వింటిమే ! ఆయాగ సంబంధమైనదేనా యీ సన్నాహము !

కుశు:—శ్రీరామ సార్యభాముఁడనియే కాఁబోలు వాక్రు
చ్యెను. ఆ కోలాహలమున నాకు వినఁబడలేదు. అయి
నను దెలిసికొందము.

(రెండవవైపునుండి దానవబాలుర ప్రవేశము)

1. దా. బా:—అహో! ప్రియసఖులు కుశలవులు.

2. దా. బా:—తలఁపని తలంపుగఁ గలిసికొంటిమి.

కుశు:—ఏమి! మీరిట్లెల వచ్చుచుంటిరి!

2. దా. బా:—ఆపిరికిపంద లట్లెల పారుచుండిరి!

లవు:—ఈ సైన్య కోలాహలముఁజూచి భయపడి పారిపోవు
చుండిరి కాఁబోలు దానికేమి!

1. దా. బా:—ఇది యెవరిసైన్యము? ఏమియాప్రకటనము?
అని తెలియఁగోరి వచ్చుచుంటిమి.

కుశు:—తమ్ముఁడా! చూడుము. చూడుము. అదిగోయశ్వము!
మెరుపుదీగవలె ఒక ప్రక్కనుండి మఱియొక ప్రక్క
కెటులదాటుచున్నదో!

లవు:—చూడ సొంపుగనున్నది. తోకచక్రమువలెఁ ద్రిప్పు
చున్నది. ముఖమున నదేమి! బంగారురేకు కట్టినటు
లున్నది.

2. దా. బా:—ఎంత యందముగనున్నది! అట్టి గుఱ్ఱమువై
స్వారిచేసిన.

కుశు:—ముల్లోకముల నొక్కక్షణములోఁ జాట్టి రావచ్చును.

1. దా. బా:—దానిని మనము పట్టుదమా!

(నేపథ్యమున నింకను జేరువగ “పౌలస్త్య వంశధూమకేతు”
అను ప్రకటనముఁ జదివి భేరి మ్రోగింతురు.)

కుశు:—వలదు. గుఱ్ఱమందముగనున్నది. కాని మఱియొకరి
యాగమునకు విఘ్నము చేయరాదు.

1-2. దా-బా:—(వెద్దనవ్వు నవ్వుదురు.)

కుశు:—ఏలయట్లు నవ్వెదరు !

1. దా-బా:—(ఇంకను గట్టిగ నవ్వును)

లవు:—పిచ్చియై తినదా యేమి !

2. దా-బా:—కాదు కాదు. మీయన్నగారి హేతువాదముఁ
గన మాకు నవ్వువచ్చుచున్నది.

కుశు:—ఏమి నేను తప్పు చెప్పితినా !

1. దా-బా:—లేదు. నిజమగు కారణము చెప్పితివి !

కుశు:—(కోపముతో) ఏమి! నే నసత్యముఁ జెప్పితి నందువా !

2. దా-బా:—అట్లననేల ! కాని భయము లేదు మేమును
సాయపడుదుము. కావలయునని కోగుకొన్న దాని
నూరక వదలుకొననేల ! ప్రియసఖా ! భయము లేదు.
మనమందఱమును గలిసి దానింబట్టి బంధింతము.

కుశు:—నేను భయపడితి ననియా మీ యభిప్రాయము ?
ఉత్తముల కార్యములకు విఘ్నములఁ గల్పించుట తగ
దని యంటిని.

2. దా-బా:—ఇంకను ఆమాటయేనా !

1. దా-బా:—కాదామఱి! ఉత్తములయినప్పుడు మనకంద
ఱకు విధ్యుక్తధర్మమేయది. ఆత్మస్తుతి పరనిందయుఁ
గూడ నుత్తమ పురుషలక్షణములైనవి నేఁడు ! కాదా
మిత్రమా !

కుశు:—(ఆలోచించును.)

2. దా-బా:—ఆత్మశ్లాఘన మేమున్నది! సత్యమును వచించు
కొనె. నిర్వక్ర పరాక్రమవిరాజితుఁడట. ఇంతవఱకెప్పుడు
మొక్కపోలేదు కాఁబోలు నాపరాక్రమము! జగదేక
వీరుఁడఁట నిజమె. తక్కిన వీరులెల్ల హార్షించి యూర
కయుండఁదన్ను దా నెవఁడట్లు ప్రకటించుకొనఁగూడదు.
నిజముగా నాకందాత్మ శ్లాఘన మింతేనియుఁ గాన
రాదు. ఏమందువు! ప్రియమిత్రమా! నీ యభిప్ర
యముతోనేఁ బూర్తిగ నేకీభవించెదను.

అవు:—ఆ గర్వాతిశయము ప్రతిపదమందును బ్రకటిత మగు
చునే యున్నది. అవును. లోకమున మఱి ప్రతివీరుఁ
డెవ్వఁడును లేఁడనియే కాఁబోలు నాపగర్వ విశ్వాసము!

కుశు:—అవును. ఆవిషయము తెలిసికొనఁదగినదే. తమ్ముఁడా!
నీవు వెంటనే పరుగెత్తుకొనివెళ్లి యా యశ్వమునుబట్టి
మన యాశ్రమవృక్షములలోఁ జేవగలదానిఁజూచి దాని
కంటఁగట్టిరమ్ము. ఈభూతలమున నొక్క వీరుఁడేకాని
రెండవవీరుఁ డుండుటకుఁ దావుకలదో లేదో పరీక్షిం
తము.

అవు:—ఆ క్షణమే (పరుగెత్తును.)

1. దా-బా:—అదీమాట. తమ్ముఁడా! మనవారి నందఱిని
గూడ వేగమెవచ్చి యిటవ్రాలుమనుము. ఇప్పుడు మన
మిత్రునకు బాసటఱై నిలువవలయు. వారేమొ పెద్ద
గుఱ్ఱములను, ఏనుగులను దీసికొని రథములవై నెక్కి
వచ్చి మనల బెదరింతురు కాబోలు! తత్ క్షణమ
మనవారి నందఱను దీసికొని రమ్ము.

కుశు:—అక్కఱలేదు. నేను మీ రనుకొనునంత పరికవాఁడఁ గాను, భయములేదు. నే నొక్కండనె యాచతురంగ బలంబులధాటికిఁ దాళఁజాలనేమో చూచెదను.

1. దా-బా:—స్నేహముచే నూరక పరిహాసమున కనిన మాటల నంతగఁ బాటింపకుము. తమ్ముఁడ ! ఇంకను ఇక్కడనేయుంటివా! జాగుచేసెదవేల!

కుశు:—వలదు. నామనో నిశ్చయమెఱింగించితిని. ఇందు నేను దానవుల సాయ మపేక్షింపను. ఒల్లను. నేనొంటరిగ నేల యీ సైన్యముల నెదుర్కొనఁజాలనో చూచెద.

1. దా-బా:—మమునంత వెఱివారిగ భావించిన నీయిష్టము. అయినను సోదరా! మనమును దలపడుదము. ఈ వార్త మనవారల కెరిగించి వత్తము రమ్ము. ప్రియ సఖా ! సెలవైసంగుము. విజయముఁబడసి యసహాయ శూరాగ్రేసరుఁడవని బిరుదముఁ బొందుము. అది మాకు మాత్ర మానందముకాదా! అదిగో బాలవీరుఁడొకఁడు వృద్ధ సారథి నడుపురథముపై వచ్చుచున్నాఁడు. త్వర పడవలయు.

(భేరులు మ్రోగుచుండును. దానవ బాలురు వెడలిపోవుదురు. సుమంత్రుఁడు రథము నడుపుచుండఁ జంద్ర కేతు ప్రవేశము.)

చంద్ర:—ఆర్యా! ఈ బాలుఁడేనా మనయశ్వమును బంధించి కొనిపోయినది. ఋషి బాలునివలె నున్నాఁడే ?

సుమం:—క్షత్రియ లక్షణంబులు కనఁబడియెడి. ఇతఁడే - కాడు. వీనిఁ బోలువాఁడు మరియొకఁడు. ఇంతయె

వయసు. ఆకృతియు నిట్టిదియు. కాని దేహము బంగారు
చాయ యనికదా చెప్పిరి.

కుశు:—సమ్ముఖమున రాయబారములేల? వీరవర్యా! ఏమి
యాలోచించుచు నటుల సంకోచించుచుంటిరి!

సుమం:—ఓ మునికుమార! నీ వెవరు? శస్త్రములఁబట్టి యుంటి
వేల?

చంద్ర:—మాటలాడవేమి?

కుశు:—మీరు నన్నే మడిగితిరి?

చంద్ర:—(మందహాసముతో) నీనామధేయమేమి? ముని
కుమారుని కీశస్త్రములతోఁ బనియేమి అని.

కుశు:—నన్నుఁ గుఱుఁడందురు. నేను క్షత్రియుఁడను. మీవ్ర
శ్శము నాకిచ్చుచనవుచే మిమ్ముఁగూర్చి కూడనడిగి
తెలిసికొనవలయునని కుతూహలమగుచున్నది.

సుమం:—నేను సారథిని.

కుశు:—సరియె. తెలియుచునే యున్నది. ఆ వీరుఁడురథికుఁడు.
ఆవిషయములు కన్నులుగలవారికెల్లఁ దెలియునవియె.

సుమం:—ఆయనలక్షణునిపుత్తుఁడు. అటుల చూచెదవేమి?
శ్రీరామచక్రవర్తి ప్రియసోదరుఁడు, ఇంద్రజిత్తునుజయిం
చిన మహావీరుఁడగు లక్షణస్వామి పుత్తుఁడు.

కుశు:—ఓహో! అట్టి సంప్రదాయములోని వారా! తెలిసినది.

సుమం:—సరియె. కాని నిన్నొక విషయమడుగఁ దలఁచి
తిమి. అన్నివిధముల నిను బోలువాఁడు, నీ యీడు
వాఁడు. పచ్చనిమేని కాంతివాఁడు. ఒకబాలుఁడు, చిన్న

తనముచేఁ దెలియక మహారాజుగారి యశ్వమును బట్టి
 కొనిపోయెను. నీవు వానిజూడ నేమైనఁ జెప్పఁగలవా!
 కుశు:—ఆర్య! ఏమి యామాటలపోందిక! నేర్పరితనము!
 చిన్నతనముచేఁ బెద్ద యశ్వమును గొనిపోయెనా! అది
 మహారాజుగారిదా! దానిని మగుడఁ దీసికొనివచ్చు
 టకు మీ యంతటివారిని బంపవలసినంత ప్రయోజన
 మున్నది కాఁబోలు నాగుఱ్ఱమువలనఁ జక్రవర్తిగారికి!
 అయినచో నాబాలు సస్పృహ యదలించి మందలించి
 యాయశ్వమును విడిపించుకొన లేకపోతిరా! పాపము!
 ఇప్పు డింతదూరము దానికొఱకు వెదకుచు రానేల?

సుమం:—అది శ్రీరామ సార్వభౌముని యశ్వమేధాశ్వము -
 వానిలే బ్రాయమును గాంచియో యాసాహసమును
 జూచియో యచ్చటి కాపరు లక్కజపడి యించుక
 వినోదమునకోయన నూరకుండి చూచుచుండఁగా క్షణ
 ములోనాబుడుతఁడశ్వముతోఁ గూడనదృశ్యుడయ్యెను.
 నీవు వానింగూర్చి యేమైన నెఱిఁగియున్నచోఁ జెప్పుము.
 చక్రవర్తికడనుండి పారితోషిక మందఁగలవు.

చంద్ర:—మిత్రమా! నిన్నుఁ జూచుచున్న కొలఁదియు నాకుఁ
 జిరకాల పరిచితునివలె గన్నట్టుచున్నావు. దాపకుము.
 మనప్రభువుకార్యము. వానిగూర్చి తెలిసినచోఁ జెప్పుము.
 నేన నీవేదికోరిన నదియిచ్చి సంతోషపఱచెద.

కుశు:—వానినే నెఱుఁగుదును. వాఁడు నాసోదరుఁడు. నాపంపు
 ననేవాఁడా కార్యమొనరించెను. మీచక్రవర్తి యిచ్చు
 పారితోషకములతో సంతసించెడి వారముగాము మేము.

[సుమంత్రుఁడు, చంద్ర కేతువు ఒండొరులఁ జూచుకొందురు].

చంద్ర:—ఆ యశ్వమును వదలివేయుము.

కుశు:—అడిగిన మాత్రముననే వదలివేయు నెడల దానిని బంధించియే యుండఱు.

చంద్ర:—మనకు శత్రుత్వముకంటె మిత్రత్వము సహజముగ నొప్పియుండునని నా హృదయమునఁ దట్టుచున్నది. వ్యర్థముగ శత్రుత్వముఁ బెంపొందించుకొనుట తగదు. మిత్రమా! అశ్వమును వదలివేయుము.

కుశు:—జగదేక వీరుని యశ్వము ప్రతివీరునిచే బంధింపఁబడి నప్పుడు దానిని విడిపించుకొవఁగల మార్గ మిదియూ! అయినచో నీ సైన్యములు, గుఱ్ఱములు, ఏనుఁగులు, పటాటోకములయు నెందులకు? మేలు. మేలు, దుందు భులు మ్రోగించి ప్రకటించుకొనెడి యీ బిరుదావళి యెల్లసార్థకమని యిప్పుడుగదా ప్రత్యక్షమయ్యెను.

సుమం:—బాలక! ఏమో పెద్దగ నుపన్యసించుచుంటివి. అంత రు వెరిగి మాటలాడవలయును. ఇట్టి యవసరంబుల నీవు పసివాఁడవని యిసుమంతయుఁ గనికరింపఁబడవు సుమా!

కుశు:—ఓ లక్ష్మణ వీరకుమారవర్య! నన్నెట్లులైనఁ గనికరిం పుఁడని కోరుచుంటినా! నేను నీతోడ మాటాడుచుండ నడుమ నడ్డమువచ్చి యిట్టి యసంబద్ధ ప్రసంగముఁ జేయు నేమయ్యా మీసారథి!

చంద్ర:—అదేలకో మనకుఁ గయ్యము గలుగుట నాకు మన స్కరించుటలేదు. కావున నీవు మొండిపట్టు పట్ట కుము. కోరుదువేని నట్టిదే మఱియొక యుత్తమజాతి

యశ్వము నిప్పించెదను. తీసికొనుము. ఈ యాగాశ్వమును విడిచిపెట్టుమనుము. కాదేని నిప్పుడు మనకు యుద్ధము తప్పదు. ఈ భూమండలమునెల్ల నేక చ్చత్రముగఁ బాలించు శ్రీరామ సారవభౌమునితో వైరము పూనుట యెంతలేసి వారికినిఁ జెల్లదు. అట్టిచో నీవు బాలుఁడవు, ఒంటివాఁడవునని యింతదూరము చెప్పుచుంటిని. నామాటఁ గాదనకుము. మిత్రమా! అశ్వమును విడిచిపెట్టుము.

కుశు;—శ్రీరామ సారవభౌముని గూర్చియు వాని పరాక్రమాదులఁగూర్చియు నాకడఁ గ్రొత్తగఁ బొగడనక్కఱలేదు. అయినను ఈ విశాలభూతలమున నొక్క వీరునకేకాని మఱి యట్టి రెండవ వీరునకుఁ దావేల లేకుండునో చూడవలయునని నిశ్చయించితిని.

చంద్ర:—మంచిది. రాఘవ శ్రేష్ఠునకే జగదేక వీరుఁడన్న బిరుదముండుట సహింపకుంటివిగా! యుద్ధము నిశ్చయము.

కుశు:—మేలు. అందులకే సంసిద్ధుఁడను.

చంద్ర:—(సారథితో) ఆర్య! సుమంత్ర! రథము నీచెంగటనే నిలిపియుంచుము. (ధనుర్బాణములచేఁ బూని రథము నుండి దిగ నుద్యమించుచు) వాదచారితో రథారూఢునకు ద్వంద్వయుద్ధము ధర్మముగాదా!

సుమం:—(స్వగతము) కాదనుట యెట్లు! అనకుండుటెట్లు! అక్కటా! ఇప్పుడేమి చెప్పుదును. ఆభాలవీరుఁడును సామాన్యుఁడు గాఁడనుట స్పష్టమగుచున్నది! ఏమి చేయుదును!

కుశు:—ఆగుము. వలదు. దిగవలదు. నీవు రథమువై నుండు
టయే మిక్కిలి యొప్పుచున్నది.

(సుమంత్రచంద్రకేతు లాశ్చర్యముతోఁ గుశునిఁజూతురు).

సుమం:—ఆయుష్షుంతుఁడా ! మిత్రుని కోరిక చొప్పుననే
చేయుము.

చంద్ర:—అయినచో నీవును, మఱియొక రథముఁ దెప్పించె
దను, దానివై నెక్కి యుద్ధముచేయుము. అది ధర్మము.

కుశు:—సుహృద్భావమున నట్టిదాని నంగీకరించుటకు నాక
భ్యంతర ముండఁజాలదు. కాని నాకభ్యాసములేదు
కద రథమువై నుండి యుద్ధముచేయుట ! నాకు భూత
లమున నిలిచియుండుటయే సులువు. నీకట్టి నంకోచము
వలదు.

చంద్ర:—కడసారి యడుగుచుంటిని అశ్వమునువిడువవా !

కుశు:—నన్నటులడుగుట నినుబోలు వీరునకుఁ దగునా! యుద్ధ
మందు జయించి విడిపించుకొమ్ము.

సుమం:—ఇంక వీనితో మాటలవలనఁ బ్రయోజనము లేదు.

చంద్ర:—జయించియే విడిపించుకొనెద. కాచుకొనుము.

(బౌణము విడుచును. కుశుఁడు బౌణమువిడుచును. రథము
వెనుక కరుగును. కుశుఁడు తరుముకొనుచు ముందున
కుఁబోవును. ఇట్లు నిష్క్రమణము).

(నేపథ్యమున)

మరణింపలేదు. మూర్ఛిలెను. వైద్యశాలకు. వైద్యశాలకు”

(అని చంద్రకేతు కంఠము వినఁబడును. పరుగుపరుగున
లవుఁడు ప్రవేశము.)

లవు:—అన్నా! అన్నా! అదిగో నాయన్నను రథమువై నిడి
కొనిపోవుచుండెను. (పరుగిడి) రథమతి వేగమైపోయి
నది.—హా! ఏమి! నాసోదరుని శత్రువుల కప్పగించి
నే నూరకుండవలసినదా !

(రామ సైన్యమునుండియోధుఁడు ప్రవేశము).

యోధు:—లవకుమార! నీవు యాగాశ్వమును విడిచిన నీ
యన్నను విడిచి పుత్తుమని మా చంద్రకేతు ప్రభువు
గారు నీకెఱింగింపుమనిరి.

లవు:—అన్నను విడిపించుకొనఁజాలఁడేని లవుఁడు యుద్ధమునఁ
బ్రాణములు విడుచునుగాని యశ్వమును విడువఁడని
మీ ప్రభువున కెఱింగింపుము. పొమ్ము. వార్తాహారుఁ
డవై బ్రతికిపోయితివి.

(యోధుఁడు వెడలిపోవును)

లవు:—వాని కావరము మితిమీలుచున్నది. ఊరక యోజించి
ప్రయోజనము లేదు. నాసోదరుని విడిపింపఁజాలనా !
ఏమైనఁ గానిమ్ము. ముల్లోకములు భస్మీపటలమై
బ్రహ్మాండకటాహము బ్రద్దలయిన నగుఁగాక. జృంభ
కాస్త్రము నిప్పుడే ప్రయోగించెద.

(ధ్యాన నిశ్చలుఁడై బ్రాణము సంధించుచున్నాఁడు. నేపథ్య
మునఁగలవరము. తెరఁజిమ్ముకొని వాల్మీకి ప్రవేశము)

వాల్మీకి:—ఉపసంహరింపుము పసంహరింపుము. మహావిలయము
నుపసంహరింపుము.

లవు:—(సాష్టాంగ నమస్కారము గావించి ధ్యాన నిశ్చలుఁడై
కనులువిచ్చి) గుర్వాజ్ఞయే యుపసంహరించినది. కాని

ముందుగ నేమియు నడిగి తెలిసికొనకయే నన్నిటు

లాజ్ఞాపించితిరి గదా ! అన్న శత్రువులకుఁ జిక్కి—

చంద్ర:—మహాత్మా ! లక్ష్మణపుత్రుఁడు చంద్రకేతువు నమస్కరించుచున్నాఁడు.

వాల్మీ:—ఇష్టకామ్యార్థసిద్ధియగు గాక.

చంద్ర:—ఘోరవిపత్తునుండి మమ్మును నీలోకమునుగూడ నుద్ధరించినది తమ భూతదయయు ధర్మపక్షపాతమే కద !

వాల్మీ:—నీవు మానత్సను కుశుని మాకప్పగింపుము.

చంద్ర:—చిత్తము. వినయపూర్వకముగఁ గొనివచ్చి వీరాధివీరుల మించిన యీ బౌలవీరుని మీ పాదకమలముల సమర్పించుకొనవలయుననియే వచ్చితిని. మిత్రమా ! వారుగో మీ గురువులు. అడుగో ! ఇనుమడించిన తేజముతో దీఘోఽఛ్ఛ్వాస నిశ్శ్వాసములతో తీక్షణబులగు వీక్షణంబులతో మావై నింకను గోపము తీరక చూచుచున్నాఁడు చూడుము, నీ సోదరుఁడు ! వారలఁగలసికొనుము. వానిని నా పక్షమున శాంతపఱతువని కోరుచున్నాను.

కుశు:—యుద్ధమునఁ బ్రరాజితుఁడై శత్రువులచే బందిగఁ గొంపోఁబడిన కుశుఁడు నమస్కరించుచున్నాఁడు. (వాల్మీకికి నమస్కరించును.)

వాల్మీ:—నీ పూర్వులమించి యశేమార్జింపుము. నీ తమ్ముఁ డింకను గదనము సలుపుచుండఁగనే జయాపజయము లెట్లు నిర్ణయింపనగును ? కాని యిరుపక్షములవారు నార్యులు. ఏకజాతివారు. ఇది కుటుంబ కలహ మనఁ

దగును. అట్టికలహ మేరికిని నేనాఁడును శ్రేయోదాయ
కము కాఁజాలదు. మఱియుఁ జక్రవర్తియన మీకుఁదండ్ర
యని యెఱుంగవలయు. అట్టివాని యాగమునకు వాని
ప్రజలగు మీరు ఆటంకముగ నిలుచుట తగియుండునే ?
మఱియు నీ పుడమి నావరించియుండిన మహాత్మామ
నివృత్తికొఱకు సంకల్పింపఁబడినదీ యశ్వమేధము. అట్టి
సర్వోత్కృష్టంబగు కార్యమునకు సాయపడుట యొప్పు
నుగాని విఘ్నముచేయుట తగదు. నిజముగ మీరెన్నఁ
డును నిట్టి కార్యముఁ జేయుదురని నేననుకొనలేదు.
బాలురగు మిమ్మెవ్వరో యిక్కార్యమునకుఁ బ్రోత్స
హించి యుందురు.

కుశు:—నిజముఁ బల్కితిరి. మేము తప్పఁజేసితిమి. నామిత్రుఁ
డగు చంద్రకేతువుకూడ చాలవఱ కీ రీతినే బోధింపఁ
జూచెను. ఆవేళా విశేషముచే నాకామాటల కర్థ
మన్యథాస్ఫురించెను.

లవు:—అన్న మొదట యీ పని కిష్టపడలేదు.

కుశు:—తల్లి మాట జవదాటితిమి. దానిఫలమిది.

వాలీ:—ఇప్పుడు మించినది లేదు. మీరాయశ్వమును విడిచి
పుచ్చి చక్రవర్తికడకు స్వయముగఁ బోయి తునింప
వేఁడుకొనుఁడు.

(కుశలవు లొండొరులఁ జూచుకొందురు.)

కుశు:—మిత్రమా ! చంద్రకేతు ! రమ్ము. గుఱ్ఱము నిచ్చి
వేయుదుము. తమ్ముఁడా ! ఎచ్చట నున్నదో దారి
చూపుము.

చంద్ర:—(కుశలవుల నాలింగనము చేసికొని వాల్మీకికి నమ
స్కరించి, మహర్షి చంద్రమా! మాకు మీవలన
నీ సంధి కుదిరినది.

(వాల్మీకి తక్క మిగిలినవారు లవునితో వెడలిపోవుదురు.)

వాల్మీకి:—దై వకృపవలన సరియగు సమయమునకే వచ్చితిని.
లేనిచో నెంత ప్రమాదము వాటిల్లెడిది! జృంభ
కాస్త్రముఁ బ్రయోగించెను! కుఱ్ఱవాఁడు! వానికేమి
తెలియును. సహవాస దోషముకాని స్వబుద్ధిచే వాకి
కార్యమునకుఁ గడంగియుండరు. కుటిలులగు దానవు
లెవ్వరో యీ బాలుర నిందులకుఁ బురికొల్పియుందురు.
బౌను లవణాసురుఁడీ ప్రాంతముననే కచా యెందో
డాగియుండెనని వింటిని! కానిమ్ము ఇప్పుడన్నియు
శుభమునకే త్రోవచూపుచున్నవి. చక్రవర్తి మ్రోలఁ
బళ్ళాత్తాపమును జెప్పకొనుట యన్న పసివాండ్రకుఁ
గప్తముగ నున్నది. అయినను దాననే సర్వశుభములు
చేకూరుఁగాక. (వెడలిపోవును.)

[చెల్లాచేదరై వికావి కలుగ శ్రీరామసైన్యము రంగస్థలముపై
నొకవైపునుండి మఱియొకవైపునకుఁ బరుగెత్తుచుండును.]

[నేపథ్యమున]

“తాళలేము, అసురులు, లవణుఁడు, రాక్షసులు, రాక్షసులు
శూర్పణఖ, శూర్పణఖ.”

[చంద్రకేతువు ప్రవేశము.]

చంద్ర:—వమిడి! శ్రీరామసైన్యము లాయివి! (సైనికులు బారులు తీరి నిలుతురు.

చంద్ర:—సార్వభౌముని యాగాశ్వము విడిపింపఁబడినది.

అందఱు:—జయ్! శ్రీరామచక్రవర్తికి జయ్!

చంద్ర:—మన మాయశ్వము వెంట ముందునకుఁ బోవలయును.

[నేపథ్యమున]

అయ్యో! ఈ రాక్షసులు మాపైఁ గవియుచున్నారు. ఇంత వఱకు లవణుఁడును వానివెంట నొక స్త్రీయుఁ గనఁబడుచుండిరి. ఇప్పుడెటు చూచినను దశకంఠుఁడె. హా! హా! హా!

చంద్ర:—అది సత్యము-స్ఫురించుచున్నది. నిరాశచే నిప్పుడు బయలుపడిరి. ఇదిగో చంద్రకేతువు వచ్చుచున్నాఁడు. భయములేదు. ధైర్యముఁ బోనాడకుఁడు. (బాణము సంధించి) ఈ రాక్షసమాయ విచ్ఛేదము గావించి. యసురులనెల్లఁ బరిమార్చి-(అనుచుఁబరివారము వెంట రాఁదట్టిల్లతవలె తెరలోని కరుగును. తెరలో వెలు గగపడును.)

[నేపథ్యమున]

హా! చచ్చితిమి! చచ్చితిమి! (పిదప) జయ్! శ్రీరామ సార్వభౌమునికి జయ్!
పౌలస్త్యవంశధూమకేతువునకు జయ్! జగదేకవీరు నకు జయ్!

[చెటియొక వైపునుండియు శూర్పణఖయు లవణుఁ
డును వచ్చి రంగముపై బడి తెప్పిరిల్లినటుల లేచి యొండొ
రులఁగాంచి సిగ్గుపడుచు తలవంచుకొని లేచి డగ్గటి.]

లవణః—తుదికంతయు నిట్లయినది.

శూర్పః—కానిమ్ము. కుశలవులు బెదరి లొంగిపోయిరి. మన
మొక్క గడియముందు వచ్చినచో వారటులధైర్య
పడి లొంగి పోకపోదురు. రామసైన్య మడక తైరలో
వక్కగతి నయ్యెడిది.

లవణః—అదియుఁగాక యా ముసలివాఁడువచ్చి మనప్రయత్న
ముల నెల్లపాడు చేసెను. చూడు మాదర్పము!

(తైరలోనికి రామసైన్యము నుద్దేశించి చూపును.)

శూర్పః—చంద్రకేతువు ప్రయోగించిన దివ్యాస్త్ర మేదై
యుండును?

లవణః—మన కేమియుఁ దెలియుట లేదు. మనబలము లన్నియు
మాత్రము సర్వనాశనమైనవి. ఇప్పుడేమి చేయుదుము.

శూర్పః—ఆగుము,

లవణః—దండు.

శూర్పః—అగును, మనదే యాధ్వజము.

లవణః—మనకిక దండెక్కడిది?—నా యెడమ కన్నదరుచున్నది.

శూర్పః—దానవసైన్యమే, నిస్సంశయము.

లవణః—వీలయో నాకు భయమగుచున్నది.

శూర్పః—భయమేల! నే సర్వము గనుఁగొనియెద. నీవు
మాటలాడక యూరకుండుము. [రంగస్థలముపై దావన

సైన్యము నడిచిపోవుచుండును. “జయజయరాం-రాం-
జయ సీతారాం. - “అని పాడుచు లయగలిపి నడతురు.
చిట్టచివర నిరువురు దండనాధులు లవణుని శూర్ప
ణఖను దేరిపారఁజూచి గురుతింతురు.]

1. దం-నా: అహో! శూర్పణఖా దేవికిఁ బ్రణామములు.

శూర్ప:—శుభము. మీ రెక్కడికీదాడి!

1. దం-నా:—దాడికాదు. శ్రీరామ సార్వభౌముని యశ్వ
మేధయాగ సంరక్షణార్థము పోవుచున్నాము.

శూర్ప:—మలు.

2. దం-నా:—అమ్మగారింక నిచ్చటనే యుండిరే.

శూర్ప:—లేదు. వెళ్లుచున్నాను. అన్నగారేరీ! రాణీదా!

1. దం-నా:—ఇంతకుముందే విమానమువైఁ జనియుండిరి.

2. దం-నా:—వారెవరు? - ఓహో! నీవా! లవణా! ఎంత
కాలనముకుఁ గనఁబడితివి! రమ్ము. ఊరకచూచుచు
నిలిచెదవేల! మహాక్రతువునకు రాక్షసవీరు లెల్లరావలసి
నదిగ ప్రభువువారి యాజ్ఞ.

లవణ:—మీరరుగుఁడు.

1. దం-నా:—ఏమి! నీవురావా! అటులసంశయించెదవేల!

శూర్ప:—మీ వెనుకనే వచ్చును. మేమిరువురమును గలిసి
వత్తుము. నాకు మార్గమునఁ దోడుగ నుండగలఁడు.

1. దం-నా:—ఇక్కడనొక ఘోరయుద్ధము జరిగిన చిహ్న
ములు వెక్కులు తోచుచున్నవి!

శూర్ప:—బేను. జరిగినదంట. నేనును ఇప్పుడేవింటిని. ఆర్యులు
మనవారలఁ బెక్క-ండ్రనకారణముగ నస్త్రప్రయోగ
ముచే భస్మము గావించిరంట !

2. దం-నా:—అమ్మా ! ఎవరు !

శూర్ప:—ఇచటి మునులోయెవరో !-అంకనుబాగుగఁ దెలియ
లేదు, అందులకే యిచ్చటనాగి యా విషయముఁ
బూర్తిగ గ్రహించి రావలయునని నిలిచితిని. మీరరు
గుఁడు. ఆసార్వభౌముని మహాయాగమున కేమిసాయము
చేయవలసియుండునో ! జాగునేయనేల ? అన్నగారు
గూడ శ్రీరామభక్తులు. మీరు జాగుజేసిన నాగ్రహ
పడుదురు.

1. దం-నా:—నిజము. సెలవు.

శూర్ప:—మంచిది.

లవణ:—(ముందునకువచ్చి) హా ! ఎంత దౌర్భాగ్యస్థితి వచ్చి
నది నేటికీ పుణ్యజనులకు ! ఇతరులు తమ జాతివారినిఁ
దగులఁబెట్టి బుగ్గిచేసిరన్నను వారి హృదయములు
చలింపవు. ఏమి ! ఏమిభక్తి ! భక్తి ! భక్తి ! పౌలస్త్య
కుల ధూమకేతువునని ప్రకటించు కొనుచున్నవాని
యాగమునా కాపాడుట ! ఆహా ! ఆహా ! ఏమి వీరి
హృదయములు ! నిజముగ మీకు హృదయముకలదా !
మీరు జంత్రపుబొమ్మలు కారా ! మనజాతికత్యంత
విభవౌన్నత్యముఁ గొని తెచ్చిన రావణేశ్వరుని నప్పుడే
మఱచితిరా ! మనజాతికెల్ల మహాద్రోహము గావించిన
విభీషణుఁడు నేఁడు మీకు ప్రభువా ! ఆ రావణుని

నక్రమముగఁ జంపిన ఘాతుకుఁడు మీకు సార్వ
భౌముఁడా! వాని యాగమునకు మీరు సంరక్షకులా!
అరరె! ఏమికాలము వచ్చినది!

శూర్ప:—లవణా! ఏమి మాటలాడుచుంటివి! పలవరించు
చుంటివా! ఏమిమాటలివి!

2. దం-నా:—(శంఖముఁ బూరించును) (సైనికులు వత్తురు)

1. దం-నా:—ఈరాజద్రోహిని బంధింపుడు. (సైనికులటులఁ
గావింతురు.)

లవణ:—రావణ సోదరీ! శూర్పణఖా! ఆయ్యో! ఇది
న్యాయమా! నన్ను విడిపింపఁజాలనా!

శూర్ప:—స్వయంకృతాపరాధమున కెవ రేమిచేయఁగలరు!

2. దం-నా:—వీనిని బ్రభువువారి సమక్షమునకుఁ గొనిపోవు
దుము - అమ్మా! సెలవు.

1. దం-నా:—దేవి! ఈ సేవకులయొడ దయయుంచుము.

శూర్ప:—(మందహాసముతో) అవశ్యము. మీరు మిక్కిలి
ప్రభుభక్తి పరాయణులగుట జగద్విదితముగద! మీ
రరుగుచుండుఁడు. నేను గగనవీధిని జనుదెంచి యన్న
గారిని గలిసికొనెదనని చెప్పఁడు.

లవణ:—(స్వగతము) కలిసి కొందువు - అక్కటా! నావంటి
మూర్ఖుఁడెందైనఁగలఁడా! హతభాగ్యుఁడను. అయినను
దీనిని మాత్రము నిలువనిత్తునా! దీనిగుట్టెల బయట
బెట్టి తీరెదను. (శూర్పణఖతక్క మిగిలినవారు వెడలి
పోవుదురు)

శూర్య:—వానివలనఁ గార్యము సాధింపనెంచితిని - కాని
 ఫలము క్షణములో జారిపోయినది. ఇటువై వాఁడు
 నాకు మెడకు గుదికట్టవలె బరువుచేటు. ఇప్పటికిదియు
 నొకవిధమున మేలునకే వచ్చెను. లేనిచో నాతో
 పాటుగ, నిటువై నెందుకు నక్కటకురాని యీ
 మూర్ఖునిగూడ నెక్కడ వెంటఁబెట్టుకొని తిరుగఁగలను?
 అయిన నీకముందుఁ గర్తవ్యమేమి! - రాక్షససైన్య
 ములయందు రావణునియెడ భక్తియు విభీషణుని
 యెడ ద్వేషమును గడునేర్పుతోఁ బురికొల్పవలయును.
 హా! రామచంద్ర! నా తలఁపులమాటల
 నెప్పుడును నీవె డాగియుండి - జవనిక మాటలనున్న
 సూత్రధారునివలె - నీపాత్రచే నెట్టి విచిత్రనాటక
 మాడించుచుంటివి! తుదికిది సుఖాంతముగఁ బరిణ
 మించునో! విషాదాంతముగ ముగియునో! - ఎట్లయి
 నను నా జీవితాంతమువఱకు నారాముని వలచు నాట
 కమునే నాడుచుందును. అందే నాకొకవిధముగు
 నానందము గలుగుచున్నది.

(తె ర ప డు ను.)

పంచమాంకము.

మొదటిరంగము.

—ఁ—

సీత పర్ణశాల.

(సీత - కుశలవులు.)

లవు:—అమ్మా ! నీ వెట్లయినఁ దాతయ్యతోఁ జెప్పవె.

సీత:—మన మొక కూడనిపని జేసినప్పుడు. “ ఔను. మాది తప్పు.” అనియొప్పుకొనుట గొప్పసుగుణములలో నొక సుగుణము. మొన్న పులినిజంపి పిల్లనుదీసికొనివచ్చుట “ తప్పు ” అనినా యొద్దనొప్పి కొనలేదా ! అటులనే యీ యశ్వమును బట్టుటకూడ “ తప్పు చేసితమి ” యని మీతం — (మాఱు మోమువెట్టి కనులొత్తు కొనును.)

కుశు:—కనులొత్తుకొనుచుంటివేమి ! అమ్మా ! కొలఁకుల వెంట నీరు కారుచున్నదేల ?

సీత:—లేదు. (కుశలవులఁ జెరియొకతొడవైఁ జేర్చి శిరము మూర్కొనును)

లవు:—ఎందరోయుండఁగ నానిండుసభలో “మాతప్పు మన్నించి కుమింపుడని ” వేడుకొనవలెనట.

కుశు:—సారి గుఱ్ఱమునా వారికిచ్చి వేసితిమి. వారియాగమా
నిర్విఘ్నముగ నేటితోఁ బరిసమాప్తి యగుచున్నది.
కాని మాకీ పశ్చాత్తాపముఁ జెప్పకొనుట మిగిలినది.

లవు:—ఇక నేఁడు తప్పదనుచుండెను.

సీత:—గురువులమాట నతిక్రమింపరాదు. పెద్దలు చెప్పినటుల
నడచుకొనిన సదా మనకు మేలుకలుగుచుండును.

లవు:—తాతయ్యయినను మా వెంటరాఁడఁట - మేమొంట
రిగ నెట్లు పోదుము? ఏమొచాల.

సీత:—భయము లేదు. చిట్టి తండ్రి! చక్రవర్తి మిక్కిలిమంచి
వారు. నామాటవినుఁడు. మిమ్ములఁ జిన్నిబిడ్డలఁ గనరి
కొట్టరు.

కుశు:—అమ్మ మాట మన కవశ్యము భగవద్వాక్యము.
తమ్ముఁడా! లెమ్ము! పోయివత్తుము రమ్ము.

[కుశలవులు లేచి, తల్లికి శిరమువంచి నమస్కరించుచు]

కుశు:—అమ్మా! పోయివత్తుము. ఆశీర్వాదింపుము.

సీత:—(స్వగతము) హృదయమా! క్షణమాత్రము శాంతిం
వుము. కింతమా స్తంభింపకుము. (ప్రకాశముగ) ఆ
పేరోలగంబున నుచితగౌరవంబులఁబడసి మీయహా
స్థానము నాక్రమించుకొందురుగాక. పుత్తుల గురితించి

(కుశలవులు వెడలిపోదురు)

యాతోడలవైఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని శిరములమూర్కొ
నుచు ముద్దాడునా! నాజీవితార్థము సిద్ధించునా! ఏమి
పేరాస! అక్కటా! నేనమ్మఁజాల ఇట్టి వెఱ్ఱియాశలు

మొఱపుదీగలవలె పిదప నిరాశాదుఃఖాంధకారము నిను
 మడింపఁ జేయుటకే కలుగుచుండును. “బాలకులార !
 క్షమించితిమి ! పొండు. ఇటువై బుద్ధిగలిగి తలకు
 మిరిన వెట్టిపోకడలకుఁ బోకుఁడు” అని మందలించి
 పంపివేయునేమొకద ! ఓ పరమేశ్వరా ! కరుణానిధి !
 కల్యాణమూర్తి ! శ్రీరామచంద్ర ! నీట ముంచినను
 పాలముంచినను నీదేభారము. దీనురాలనై వేఁడుకొను
 చుంటిని. ఇటులఁ జేయుమో దేవాయని వాయె త్తియుడు
 గుకొనుటకై సాహసింపజాలకుంటిని. నిలువనీడలేని
 నిరుపేదయెండు మోడునానుకొని వడంకుచుఁ గూర్చుండి
 “ హా ! పాపిష్ఠదైవము ! ఎందులకీ వాన ! యని వగ
 చును. హ్రస్వదృష్టులము. కించిద్జ్జులము. మేమే
 మొఱుఁగుదుము. సర్వము నీవయెఱుఁగుదువు. సర్వజీవ
 హృదయ కమలస్థ తేజస్స్వరూపా ! సర్వజ్ఞా ! భః
 దిచ్ఛయె సర్వలోకశుభప్రదము.

(తె ర ప డు ను.)

రెండువరంగము.

తమసాతీరమున నూతన నిర్మితమగు యాగనగరమందొక వీధి.

కడుదూరమునుండి నడిచి వచ్చుచున్నదియుఁబోలె నభినయించుచు
 నిందిర ప్రవేశించును.

ఇందిః—ఆహా ! స్వర్గమర్త్యపాతాళంబులు మూఁడు నిచ్చ
 టనే సమావేశమయ్యెను. దేవమానవ రాక్షసులు

నేడిచ్చట సోదరులువ్రాలె కలసిమెలసి తిరుగుచున్నా
 రు. రాజర్షి బ్రహ్మర్షి దేవర్షులాదిగ పామరులగు
 కుంటి, మూగ, గ్రుడ్డిమొదలగు బిచ్చగాండవఱకు
 నెల్లరు ననుదినము నిచ్చటికివచ్చి సఫలీకృత మనోరథు
 లగుచున్నారు. పశుపత్యోదులు సైతము నిత్యము
 విందులు గుడుచుచు మఱయొకచోటునకుఁబోక వేఱు
 చింత దక్కిశాంతముగ నిచ్చటనే నుఖించుచున్నవి.
 కాని ఓ రామచంద్ర ! నీయీ మహా యాగమందీ
 యిందిర యీప్సితమింకను నీడేరకున్నది. నీసేవకులు
 వచ్చి నాపైఁ బలుమారులు కనకరత్నవర్షములు కురి
 పించి పోవుచుండిరి. కాని అక్కటా ! నాకిక నాబంగార
 ముతో రత్నములతో నేమిపని ! నేనేమిచేసికొందును !
 చిరకాలమయినది ! ఒక్కసారి నాపుత్రుని భర్తను
 జూడవలయునని పిచ్చికోరిక కలిగినది. ఈ మహాత్థిర్థము
 నందాకోరిక యీడేరునేమొ యని వెఱ్ఱియాశకూడ
 దానికిఁ దోడ్ నన్నూరక యిటు లీడ్చికొనిపోవుచున్నది.
 కాని నాకిందు మొదలేదియో తుదియేదియో తెలి
 యుటలేదు. ఏమి. యీరాజమార్గములు ! రాచనగ
 రులు, విడుదులు, పర్ణశాలలు. ఆశ్రమములు ! ఎవరికిఁ
 దగినవి వారికి. ఆహా ! సార్వభౌముని యాజ్ఞా ప్ర
 భావము ! వచ్చెడి రథములు పోయెడి రథములు ! ఎవరో
 ఆరాజు, రాణియుఁ గొడుకును ; అదిగో యజ్ఞమందిర
 మునకుఁ బోవుచున్నది రథము ! ఏమి యాతులలేని
 కానుకలు ! రథము పట్టఁజాలకయున్నది ! ఫలములు

పుష్పములు, నీ దేశములోనివి కావు. వినూత్న సౌర
భములు ! విజాతీయముగ నున్నవి ! వీధియెల్లఁ గ్రమ్ము
కొన్నవి. ఈమహాసమ్రాజ్యములో, ఈమహాజన సమూహ
ములో నేనెచ్చటఁ జూతును ! ఒకవేళ వారు రాలే
దేమొ.-అసంభవము. ఏల రాకుందురు ! బ్రతికియుం
డినఁ దప్పక వచ్చియుందురు. (కొంచెము ముందునకు
నడిచి) ఈ చతుశ్శాలకడ నిలిచెదను. కాళ్లు లాగు
చున్నవి. చెమటలు కారిపోవుచున్నవి, (వైఁట చెఱ
గుతో విసరికొనుచు) ఆకలి చచ్చినది. దప్పిక మిక్కుట
మగుచున్నది. దప్పిక చావదా ! ఏమైనఁగానిమ్ము.
(కూర్చుండి) ప్రాణములు పోయినను సరే ప్రతిన విడు
వను. నాకన్న కొడుకు మొగముఁ జూడవలె ! పిదప
జీవించియుంటినేని నీటితో జిహ్వా తడుపవలె నాచుట్టు
నున్నది సాగరము. అనందసాగరమె ! కాని నేనందు
మునిగి పోవుచున్నాను. హాపుత్త్రకా ! కుమారా ! నా
కన్నతండ్రి (అని బిగ్గరగఁ బిలుచును. కొందరు వత్తురు).

1:—అమ్మా ! ఎవరు నీపుత్త్రుఁడు ! తప్పిపోయెనా ! వాని వయ
సెంత యుండును !

ఇంది:—పదునై దేండ్లయినది.

2:—అయిన బొత్తిగ బాలుఁడు కాఁడు. భయములేదు. తల్లి
నిన్ను తప్పక కలిసికొనును. రాజభటులు తీసికొని
వచ్చెదరు, ఇచటనే యుండుము. అడలకుము. నీ
పేరేమి ?

ఇంది:—నాకుఁ బేరు లేదు.

1:—అదేమి మాట!

ఇంది:—మాసిపోయినది.

2:—అంతకుఁ బూర్వమేమి పేరుండెడిది.

ఇంది:—అది చాల చెడ్డపేరు. వినరానిపేరు. చెప్పరానిపేరు.

1:—పోనిమ్ము. నీపుత్రుని పేరెవరు!

ఇంది:—నేనెఱుఁగ — అయ్యో! నాకొడుకు పేరైన నెఱుఁగ
నైతి. (విలపించును)

2:—బాగుగనున్నది. నీకొడుకెట్లుండునో చెప్పఁగలవా!

ఇంది:—అక్కటా! అదియు నేనెఱుఁగనే.

1:—అవ్వా! నీసంగతి చాల చిత్రముగనున్నది. నీవేలయెట్టె
దవు! నీకు నిజముగఁ గొడుకుకలఁడా! అతఁడిప్పుడీనగర
మందున్నాఁడా!

ఇంది:—అదియు నేనెఱుఁగ (పండుకొనును).

2:—చాలునికరండు. ఇటువై నీమెతో మాటాడుచుండిన
మనకును బిచ్చి యెత్తఁగలదు.

(తెరలో గంట ముమ్మాఱు మ్రోగును)

1:—అదిగో! వేళయయినది వపాహామమునకు. చూడఁగోరు
వారు రావలసినదని పిలుచుచున్నారు. నేటితో క్రతు
వుసరి.

[పదునై దేండ్లబాలుఁడొకఁడు తక్క మిగిలినవారందఱును బరు
గెత్తు కొనిపోదురు. ఇందిరపరుండియుండి].

ఇంది:—నాకును ఘంటానాదము వినఁబడినది. యమమహిష
ఘంటానాదము కాఁబోలు. కనుక నే యందఱును నన్ను
విడిచిపోయిరి. కాదు. నాకుఁ బిచ్చి యెత్తినదట (కన్ను

లుమూసికొని కన్నీరు గార్చుచు) నిజమే. నా యీ
కోరికయెపిచ్చి. దాని బలపఱచిన యాశ యంతకంటెను
బిచ్చి. నాబ్రతుకే యొకపిచ్చి (ఊరకుండును).

బాలుడు:—(దగ్గఱకుఁ బోయి కూర్చుండి) అమ్మా!

ఇంది:—హావుత్త! ఎన్ని సంవత్సరములయినదిర నిన్ను
జూచి!

బాలు:—కండ్లు తెఱచి నన్ను (జూడుము. తల్లీ! నీవిచ్చటికెట్లు
వచ్చితివి!

ఇంది:—(ఊరక చూచుచు) నడచి.

బాలు:—ఎక్కడనుండి వచ్చితివి.

ఇంది:—నూయూరినుండియె.

బాలు:—ఎప్పుడు బయలుదేరితివి.

ఇంది:—నాఁడె-ఇంక నీ పిచ్చి దానికి సిగ్గేల! భయమేల! నా
భర్తచే విడిచిపెట్టఁబడినదాననై కన్నకొడుకునకుఁ జను
బాలిచ్చుకొనలేక దూరమై పోవుటచే నాగ్రామమం
దుండుట నా కేనాఁడు దుర్భరమయ్యెనో యీనాఁడే
బయలుదేరితిని.

బాలు:—అమ్మా! ఆగ్రామమెచట నున్నది.

ఇంది:—నాహృదయమందు. వింధ్యపాదమందు.

బాలు:—తల్లీ! నీవే! నీవే! నీవే! - నాతల్లివి. అమ్మా!
(కాఁగిలించుకొనును).

ఇంది:—నాకుఁ బుత్తుఁడు కావలయును. అయినను నన్ను
ముట్టకుము.

బాలు:—నాయమ్మ యస్పృశ్యయయినచో నేను నస్పృశ్యుఁ
డనే. నీవు నరకమునకుఁ బోయినచో నేను స్వర్గమున
కెట్లు పోఁజాలుదును. తల్లీ! కోపమునిలుపకుము! నీ
యక్కునఁ జేర్చి యాదరింపుము. అమ్మా! - అహా!
ఆపిలువెంత సుఖముగనున్నది? నాహృదయమునకు
మాతృప్రేమా మృతముఁ జవిచూపుము.

ఇంది:—తిరిగి యెంత కాలమునకు నిన్ను గంటినిర నాతనయ.
(ఆలింగనము చేసికొని నిశ్చేష్టయై మ్రోనుటచును.)

బాలు:—ఇప్పుడుగద నాహృదయము సజీవమగుచున్నది.
గగనమెంత వినీలతరమై మనోహరముగఁ గన్పట్టుచు
న్నది! సూర్యతేజ మిప్పుడెంత శోభాయమానముగ
నున్నది. ఈసమయమున నీతావున నెవ్వరును లేకు
న్నను నేనిప్పుడుగదా బహు విశాల సంకీర్ణంబగు
నామానవ సంఘముతో మిళితుఁడనై దానియందొక
స్థానమును, దానితో నొక యవినాభావ సంబంధమును
గలిగియున్నటుల సత్యము ప్రత్యక్షమగుభవమగు
చున్నది. నాహృదయమున కనిర్వాచ్యమగు తృప్తి,
శాంతి, గర్వము గలుగుచున్నవి. ఇప్పుడు గదా తెలియు
చున్నది. ఇంతవఱకు నాజీవితమెట్లున్నది. పుష్పమం
దలి కీటకమువలె సంఘమునందుండి పొట్ట నింపుకొను
చుంటినేకాని తత్సౌరభ మాఘ్రూణించి, యాయా
నంద మనుభవింపఁ జాలనై తిని.

ఇంది:—(మేల్కొంచి) నాయనా! నీవైక్కడవే వచ్చితివా!

బాలు:—అమ్మా! అగును - నాకు మఱి యెవ్వరున్నారు.

ఇంది:—అట్లనెదవేల! తండ్రీ!

బాలు:—అమ్మా! నేను మఱేమనఁగలను! - ఏమని చెప్పుదును.

ఇంది:—హా! తల్లికి దూరుఁడవై నాయనను గూడఁగోల్పోశివే తండ్రీ! నాకడుపునబుట్టి నీవును దురదృష్టవంతుఁడవయితివిర కొడుకా! అక్కటా! నాకంటేవెంటనొక్క కన్నీటిబొట్టయిన వెడలకున్నది. ఈశోక దవానలము బాష్పధారలనెల్ల నిగిర్చి వేయుచున్నది. ఈ పాడు దేహమును గూడ నొక్కమాటుగ దహించి భస్మము చేయరాదా! అట్లెలచేయును. నేసహగమనము చేసెదను. ఉలికిపడకుము. తనయ! అది నాపాపములకెల్లఁదగు ప్రాయశ్చిత్తము. మాకు నుత్తమగతులఁ బ్రసాదించును. కావున నీవును నామోదింపఁదగినది. నీవడ్డు రాకుము నామనోనిశ్చయమునకు

బాలు:—అమ్మా! నాకీభాగ్యమియొక్క ఊణమాత్రమేనా (తల్లిపాదములకు నమస్కరించును, మఱి యిఁకనాకేమిదిక్కు! ఏమిదారి!

ఇంది:—కుమార! అట్లు దుఃఖింపకుము. నిరాశచెందకుము. నీతండ్రీ నామసంకీర్తనము మఱవకుము. మీవెద్దల సదాచారముల విడువకుము. చిరకాల మీపుడమిపై వర్ధిలుము. దిక్కులేనివారికినిఁ గలదనుకొను వారికినిఁ గూడ దేవుఁడొక్కఁడే దిక్కు. ఆమాట మదివిశ్వసింపుము. ఇచ్చటి కనతిదూరముననె వాల్మీకి మహర్షి యాశ్రమమున్నది. వారి నాశ్రయించి జ్ఞానమార్గింఱు

కొనుము. అచ్చటనే జగజ్జనని కలదు. ఆదేవి పాద
కమలములకు సాష్టాంగ దండప్రణామము లాచరించి
ధన్యుడవు గమ్ము. నేనాదేవికడ సెలవుదీసికొనక
వచ్చితిని. నాతప్పులనెల్ల మన్నింపుమనికూడ ప్రార్థిం
పుము. ఇక నేఁ జెప్పవలసిన దేమున్నది ! నేఁ బోవు
చున్నాను. ఒక్కమాట యడుగవలెనని మఱచితిని
నీపేరేమి !

బాలు:—రాముఁడు.

ఇంది:—అటులకాదు. నీవు రామదత్తు లేక రామదాసు అని
చెప్పికొనుట నాకోరిక. నీతల్లి కడసారి కోరికి నెఱ
వేర్పవా !

బాలు:—అమ్మా ! నీ తనయు నట్లడుగవలయునా ! నేను
రామదాసును.

ఇంది:—ఆహా! శ్రీరామచంద్ర! నీ యాగమహిమ ! కోరి
కలు కలుగుటయే తడవుగ సిద్ధించుచున్నవి! అది
హోమధూమముగఁ దోచుటలేదు. కల్పవృక్షమె యీ
పావన హోమకుండమున నుద్భవించి వియత్తలమెల్ల
నాపరించుచున్నది. నేను క్షణకాలములో నానాథునిఁ
జేరికొందునుగాక. (వెడలిపోవును.)

రామదాసు } నామాతృదేవత ప్రత్యక్షమయినది - అదిగో -
లేక } తిరిగి యంతర్నితయగుచున్నది. అమ్మా,
బాలుఁడు } నీసాకారమూర్తి కిదియే నాకడసారి పంద
నము. ఇంతవఱకు “అమ్మ” యను పదము నాకు శబ్ద
మాత్రముగనుండెను. నేఁడు దానికి రూపార్థభావరస

ములు సిద్ధించినవి. నాతండ్రి మోమైన నిరచుక
 జ్ఞప్తి యుండెడిది కాని నీ రూపము నాస్మృతి పథము
 నకతీతమై యుండెడిది. భగవంతుని రూపము జ్ఞప్తి
 లేకున్నను నాకుఁ దెలియకున్నను దేవుఁడు కలఁడని నమ్మి
 తిని. అటులనే నీవును గలవని నమ్మితిని. నిన్ను గూర్చి
 పలువురు పలువిధములఁ జెప్పఁ దొడఁగిరి. భగవంతుని
 వలెనే నీవును మానవుని దూషణ భూషణంబుల కర్హు
 రాలవని విశ్వసించితిని. ఆదూషణ భూషణంబులును
 దేవునివలె నిన్నును సువ్యక్తము చేయుటకు మాఱుగ
 నాయామానవుల వేఱు వేఱు స్వభావముల నాకు విస్ప
 ష్టము గావింపఁ దొడఁగెను. ఈశ్వరుఁడు నిన్ను నీవీశ్వ
 రుని నెఱుంగుదురు. అన్యులెఱుఁగరు. నాకు నేఁడు నీ
 సాక్షాత్కారము గలిగినది. ఈశ్వర సాక్షాత్కారము
 గూడఁ గలుగదా! పూజ్యులగు వాల్మీకి మహామునిల
 నాశ్రయించెద. కిరుణామయి జగజ్జననికి మ్రొక్కు
 కొనియెద. రామదాసునని చెప్పుకొనియెద.

(తె ర ప డు ను).

—
 మూఁ డ వ ర ం గ ము.

యాగనగరమున రాజసభాభవన ప్రవేశ ద్వారము.

ప్రవేశము - ఇరువురు పురవాసులు.

1:—లంకాపతి నెంత యేనిఁ గొనియాడఁదగును.

2:—ధర్మమే ప్రధానముగఁ గలవాఁడు. కాని సోదరిని దానవ
 కులమునుండి వెలివేయునా!

1:—శూర్పణఖ నెవ్వరు చంపినను లంకారాజ్యమున నేరము గాదట. తుదకు మంచి శాస్త్రీయునినది.

(సభలోనికిఁ బ్రవేశింతురు.)

[మధురపౌరుల ప్రవేశము.]

1:—శూర్పణఖ మాటకేమిగాని లవణునికిఁ దగిన శిక్ష విధింపఁబడెను. విభీషణునకుఁ బక్షపాతము లేదు.

2:—మఱి నేఁడు సార్వభౌముఁడేమనునో.

1:—వాని క్షమింపఁదగదు. శ్రీరామ సార్వభౌముఁడు మాత్ర మేల క్షమించును! తన ప్రజలు వడ్డబాములఁ దలం పఁడా!

2:—అదియేకదా నేఁడు చూడఁదగినది. ఒకవేళ కనికరించి వానిని క్షమింపఁదలచినను మనమెల్లరము వలదని మొఱి వెట్టుకొనవలెను.

1:—అప్పుడే సభయెల్ల నిండి క్రిక్కిరిసి పోవుచున్నది. నడు వుము (సభలోనికిఁ బోదురు.)

[ఇరువురు రాజులు ప్రవేశము.]

1:—ఇట్టి సార్వభౌముని చేరితము మున్నెన్నఁడును గనివిని యుండలేదు.

2:—ఏమి యశ్వమేధము! ఎంత వైభవము! ప్రజలకాభక్తి, చక్రవర్తికా వాత్సల్యము! మనలను మిత్రులతో సమానముగఁ జూచుచుండనేకాని సామంతులుగా నెంచుట లేదుగదా!

1:—ఈ మహారాజునకు శత్రువులయెడ మాత్రమెంత యా దార్యము! పరాజితులైన వారియెడ సానుభూతి, కని

కరము - సూర్యుని కిరణములనైన లెక్కింపవచ్చును
గాని యీ మహాపురుషుని సుగుణముల లెక్కింప
నలవిగాదు.

2: — లవణుని క్షమించునేమొ నేడు.

1: — అట్టి విశ్వాసముతోడనే నార్యభౌమునకు విన్నపమంపు
కొని యుండును. అంధకారమందున్న వారెల్ల సూర్య
భగవానునికొఱకెదురుచూచుచుండునటుల విపత్తునం
దున్న వారెల్ల నీ శ్రీరామచంద్రుని కిరుణా కటాక్ష
ములకొఱకు వేడుచుందురు.

2: — వామపార్శ్వమున సువర్ణ సీతనుజూడ నాకు దుఃఖ
మాగినదికాదు.

1: — సీతా మహాదేవి పరమసాధ్వి. శ్రీరామచంద్రుఁడు
లోకోత్తర పురుషుఁడు. ఆ ప్రేమ దాంపత్యము నిరుప
మానము. దానికదియేసాటి. (సభలోనికిఁ బ్రవేశిం
తురు).

[లక్ష్మణుఁడు భరతుఁడు ప్రవేశము].

భరతు: — అన్నగారేమి నిశ్చయింతుకో! వసివ భగవానునితో
మంతనముఁ జేయుచుండిరట.

లక్ష్మణు: — అది లవణుని గూర్చియేనా! కడచిన రాత్రియేమో
సుఖ స్వప్నము గలిగినదట. దానినిగూర్చియే యుండు
ననుకొంటిని. కాని యొకవేళ వానికిఁ బ్రాణభిక్ష పెట్టు
దురేమో!

భరతు: — అట్లయినఁ బ్రాణలా మోదింతురా! ముఖ్యముగ మధు
రావాసులు.

(సభలోనికి బ్రవేశింతురు.)

[జనక ఋషి పురోహితునితో బ్రవేశము].

జనక:—క్రమముగఁ గోపమెల్ల కరుణగ మారిపోవుచున్నది. ఆ బాలురు యుద్ధము చేయుచుండఁగఁ జూడ వేడుక కలిగినది. బయలుదేరుద మనుకొనుచుండఁగ వాల్మీకి మహర్షి సంధి గుదిరైనని వినవచ్చినది.

పురో:—ఆ ఋషిచంద్రుఁడు సరమభాగవతోత్తముఁడు. కమల సంభవుని కరుణా విశేషమునఁ గవిత్య సంపదఁ బడసి శ్రీరామచక్రవర్తి చరితమును హృద్యముగ సత్యము నీ షణ్ణాత్రము సతిక్రమింపకుండఁగ వ్రాయు చుండెనట !

జనక:—అదిగో! సభాభవనమెల్ల జనాకీర్ణమై పోయినది.

పురో:—నేడె నర్వది గ్రాజమండలియు సార్వభాముని పాద పీఠము కడ నిలిచి శిరమువంచి : నకుస్కరించి : సెలవు వేడుకొని తమతమ ధేశముల కరిగెడు దినము. ఘటియు నా రాక్షసునికి లంకాపతి విధించిన శిక్ష స్థిరపఱచి యురిదీయుటయా ! లేక క్షమించి విడుచుటయా ! అను నదికూడ నేడె తేలునట

జనక:—ఆ రాక్షసునికేమి విశ్వాసము ! విభీషణుఁడు శిక్షింప రాఘవుఁడు రక్షించునని !

(సభలోనికి బ్రవేశింతురు.)

(విచ్చుకత్తులతోనున్న రాక్షసభటులనడుమలవఁపఁడు ప్రవేశము)

లవణ:—శూర్పణఖకు విధియించిన శిక్ష వినినప్పటినుండియు నా హృదయమున కెంతయో యానందము గలుగు

చున్నది! ఇంక నా ప్రాణములుపోయినను విచారింపను. హా! శూర్పణఖా! పిశాచీ! నా కాశయను వెనుభూతముఁ గల్పించి, నిరపాయముగ స్వేచ్ఛగ బ్రతుకుచున్న నన్నీవలకు లాగి యెంత తెచ్చిపెట్టితివే! అందుకే నీకు నేను తగిన శాస్త్రీచేయించితిని. కాని యిప్పు డొక్కసారి నీ మొగమెట్లున్నదో చూచి వెక్కిరించి “స్వయంకృతాపరాధమున కెవరి నేమి చేయుమందువు” అని యడుగవలెనని యున్నది! అందుకొకకె సిగ్గువిడిచి యభిమానముఁ జంపుకొని హైన్యమునకుఁ బాల్పడి నా గర్భశత్రుని ‘శరణు, క్షమింపుఁడ’ని వేడుకొనుట కియ్యకొంటిని. కానిమ్ము. నన్నురి తీసినను నా ఛాయయైన వచ్చి నిన్ను కుశల మడుగకపోదు.

1. ర.భ:—ఏమిది! అడుగు ముందునకుఁ బడకున్నది.

2. ర.భ:—నడు నడు. పెండ్లికూతువలె వెనుకఁడుగువేయుచున్నావు. అది నీశోభనపు గదికాదు.

లనణ:—ఏమయినను మనమరదలమా చీకటి కొట్టునకుఁ జేరవలసినవారమె (సభలోనికిఁ బ్రవేశింతురు).

[తెగలేచును. సభయెల్ల యధోచితముగ నిండియుండును.]

(నేపథ్యమున.)

“జయము శ్రీరామ సాత్వభౌమునకు జయము. జయము. జయము.

ఆంజ:—ఆనందముతోలేచి యంబలిపట్టును. అందఱు లేతురు.)

లవణ:—నా గుండె లిప్పుడింత వేగముగఁ గొట్టుకొనుచున్న వేల!
 నాకునిజముగ భయము వేయుచున్నటులున్నది. కాళ్లు
 దడదడలాడుచున్నవి. నిలువలేను (కూర్చుండఁబోవును)
 ర-భ:—లేలెమ్ము. నీయాట లిక్కడసాగవు. (బెదరించును
 లవణుఁడు నిలుచును)

[ప్రవేశము ! శ్రీరామసార్వభౌముఁడు వసిష్ఠభగ
 వానుఁడు]

వసి:—ప్రజారంజనము !

శ్రీ:—విధియే ! - అయినను త్యాగము తనహక్కు, ఔదా
 ర్యము ఒరునిహక్కు గదా ! మహాత్మా !

వసి:—అగును. నత్స ! జాతిపక్షవాతముచే నే నే పొరవడితిని.
 [శ్రీరాముఁడు సింహాసనమెక్కి యందఱఁ గూర్చుండ
 నియమించును. సభ కూర్చుండును]

శ్రీ:—ఇతఁడేనా ! లవణాసురుఁడు !

విభీష:—వీఁడె.

శ్రీ:—ఓయీదానవ ! నిన్ను క్షమించి మేమిప్పుడు విడిచి
 పెట్టినచో నీవెందరుగుదువు. ఏమి చేయుదువు ?

మధురపౌరులు:—వలదు మహాప్రభూ ! బ్రదుకలేము. పులిని
 బోనునుండి విడిచిపెట్టవలదు.

శత్రు:—ఈ క్రూరుఁడు దేవరకరుణ కెట్లుప్రాతుఁడో ముందుఁ
 గనుఁగొనవలయును.

సుగ్రీ:—మహారాజ ! శత్రుశేషముంచుటతగదు.

జనక:—లవణునినోట నేమాటయురాదు. ఊరకయంద అన్ని
 విధములఁ బలుకనేల ?

లవణ:—నాకొఱ కేడ్చుటకుఁ గాని నేవారి కొఱకేడ్చుటకుఁ గాని నాకాలుబిడ్డలును వేతెవ్వరును లేరు. నాకీ భూమి జయించి పాలింపవలెనను నాశకూడ యిప్పుడంతగ లేదు. ఏలయో దుర్బల లక్షణమున నామాట నోటి నుండిజారినది. నాకదియే యెంతయో లాఘవముగ నున్నది. కనుక నీచర్చలుమానివేసి నన్నుఁ జంపవలె నని మీకుత్సాహమున్నచో నాకంటె మీకాకోరికఁ దీర్చఁగలవారు మతెవ్వరున్నాడు? కావున వెంటనే యురితీయింపుఁడు. లేక యీలవణుని ప్రాణములఁదీసి మీ కంతమునఁ దాల్చుకొనుట యంతనుందరముగ నుండదేమొ యని సందేహముకలదేని విడిచివెట్టుఁడు. నా యిచ్చవచ్చినచోటికిఁ బోదును. నా యిచ్చవచ్చినటుల మెలఁగుదును. కాని యొకటిమాత్రమునముఁడు. లవణుఁడెంత క్రూరుఁడయినను గృతఘ్నుఁడు కాఁడు.

శ్రీ:—లవణానురుఁడు క్షమింపఁబడెను. [సభలో కలవరము. వేత్రహస్తలు వారించుచుందురు.]

వసి:—హద్దుమీరఁబోకుఁడు. ఇది సార్వభౌముని సభాస్థలి.

శ్రీ:—(లేచిహస్తమునెత్త నంతయు నిశ్శబ్దమగును. పిదప ప్రజలదిక్కుదిరిగి) ఊరక కలవరమేల! లవణుఁడేల యురితీయఁబడవలయునో యెఱింగింపుఁడు. లవణుఁడు మనరాజ్యములోని వాఁడుకాఁడు. మనకు మిత్రుఁడు కాఁడు. శత్రువు యుద్ధముచేయవచ్చెను. యుద్ధము గావించెను. ఆయవసరమున మనల మిక్కిలి కష్టముల పాలు గావించెను. నిజము. అందులకాతఁడు రణరంగ

ముననే వధింపఁబడవలసినది. కాని న్యాయస్థానమున
 విచారింపఁబడి యురితీయఁబడదగిన వాఁడుకాఁడు(విభీష
 ణుని దిక్కుదిరిగి) మఱియాతఁడీ లంకాపతిరాజ్యము
 నకుఁ జెందినవాఁడు కావున వారిన్యాయస్థానమునందేల
 విచారణకులోనై శిక్షింపఁబడరాదందురా! మిత్రమా!
 విభీషణా! నీసోదరుని భక్తులను భయముచే లొంగఁ
 దీసికొనుటకంటె నయముచే వశపఱచుకొనుటయే
 యుత్తమమార్గమును శ్రేయోదాముకమును రాజనీతి
 యును. శత్రులుకుటిలవర్తనులగుట ఋజువర్తనులగుట
 కంటె నుపద్రవకరము. (తనప్రజదిక్కుదిరిగి) మన
 మిప్పుడు లవణుని విడచుట పులినిబోనునుండ విడచుట
 యనియా మీరు తలంచుచుంటిరి! అగుగాక. అట్లనే
 తలంతము. అయినను ఆ పులి మఱల గ్రామములవైఁ
 బడి చెలరేగుచో. మనము తిరిగి దానినిబట్టి బంధింప
 లేమా! ఒకవేళ మనకట్టిశక్తియే చాలదని తలఁతు
 రేని - మఱియొకపులివచ్చి మనమీదఁబడిన - అప్పుడు
 మనముచేయఁగలుగునది యేమి! (రాజలోకమువంకఁ
 దిరిగి) ఈ క్రూరుఁడేల తుంతవ్యుఁడు కరుణాపాత్రుఁడు
 అన్న సమస్యకూడ వెలువడినది. పరాజితుఁడై, యే
 కాకియై, మీమ్రోల నిలిచియున్న వానిని పధింపఁ
 దగునా! కనికరింపవలదా! చతురంగమాడునప్పుడై న
 జంతువులేక నిస్సహాయుఁడై యున్న రాజును జంపరాదం
 దురే! ఆధర్మమునకు వేఁడుకయాటలందు మాత్రమే
 వినియోగమా! మిమ్ముఁ బలుబాములఁజెట్టిన యొకజీవి

మీ చేజిక్కి దానిజీవమరణములు మీయిచ్చాధీనము
 లై యుండునపుడు అద్దానినిఁ జంపుటకంటె విడుచుటయే
 యార్యధర్మము. మీపడ్డబన్నముల మీరొడఁగూర్చ
 నెంచిన ప్రాణనష్టముతోఁ బోల్చిచూడుఁడు. మీ
 రాకష్టముల నెల్లనోర్చుకొనఁ గలిగితిరి. గట్టెక్కితిరి.
 జయించితిరి. మీకష్టములుతీరినవి. ప్రాణనష్టమట్లెప్పటి
 కైన దీరునదా ! నిదానముతో బరిశీలింపుఁడు. ఆత్మ
 పరీక్షగావింపుఁడు. సర్వేశ్వరుఁడు సర్వశక్తిమంతుఁడు
 గావున మీరు చేసినదోషములకు మిమ్ముల నిటులనే
 నాశనముచేయుట మీకిష్టమగునా ! “ పరమేశ్వర !
 కరుణానిధి ! నన్నుక్షమింపుము ! ” అని మనము వేడు
 కొనుటలేదా ! ఆకరుణ మన మితరులయెడఁ జూప
 నపుడు మనయెడ నీశ్వరుఁడేలచూపవలయు ! నిదా
 నింపుడు ! జనులార ! పరిశీలింపుఁడు.

లవణః— ఏమి వినుచుంటిని ! నాకీలోకము క్రొత్తగఁ గనఁ
 బడుచున్నదే ! లోకాంతర మరిగితినా ! జన్మాంతర
 మందితినా !

మధురపౌః— కించిద్జ్ఞులము, సారవడితిమి, రాగద్వేషములఁ
 బడి కొట్టుకొనువారమై తెలియకపోతిమి. మన్నిం
 పుఁడు. రక్షింపుఁడు. లవణునిఁ గరుణించుఁడు.

వసిః— వత్స ! రామచంద్ర ! నీవు గురువులకు గురువవగు
 చుంటివి.

భరః— ఇంకను ఆ రక్షకభటులేల ! (రక్షక భటులు తొలఁ
 గుదురు.

విభీ:—లవణా ! పొమ్ము. బ్రదికితివి. ఇక నైన సన్నార్గ మను
సరింపుము.

శ్రీ:—ఏమికావలయును ! అటులఁజూచుచు నిలిచెదవేల ?

లవణ:—నాకేమి కావలయును ! ఏమియు నక్కఱలేదు. ఎంద
రుగుదును ! ఇచ్చటనేయుందును - కాదు పోయెదను -
ఒకనాఁడు రాఘవర కృపిపాసావీడితమగు కరవాలము
ముట్టి శపథమాఁజేసితిని. అయినను శ్రీరామసార్వ
భౌమ ! నేజయింపఁబడితిని. దయాళూ ! నీకరుణ నా
రాక్షసత్వమునే జయించుచున్నది. అచిరకాలమున నె
యిశ్వరానుగ్రహమువలన - బాలురు, సలక్షణులు,
సుందరులు, సుశిక్షితులు, సత్ప్రవర్తనులు, నద్వితీయ
శౌర్యధైర్య పరాక్రమ స్ఫురణులు నగు పుత్రులం
గందువుగాక. మఱినాకేమి కావలయును. సెలవు
(వెడలిపోవును.)

వసి:—సాధు ! లవణా ! సాధు ! (శ్రీరామజనకులవంకఁ
జూచును.)

జనక:—అవిశ్వసనీయము. అట్టి యదృష్టమా ! హా రామ !
హా నీతా !

శ్రీ:—(సింహాసనమునకుఁ జేరఁబడి కనులమూసికొని ధ్యానిం
చుచుండును.)

విభీ:—లవణునిఁ బిలుచుకొనిరండు. మఱికొన్ని మాటలడుగు
దము. సర్వము విశదమగును.

సుగ్రీ:—హృదయపూర్వకమగు నాశీర్వచనమది.

(నేపథ్యమున వీణాగానము)

ఆంజ:—రామనామమువలె నెంతశ్రావ్యమై యెంత వ్యాద్యమై మనోహరమై విలసిల్లుచున్నది ! ఆగానము ! కష్టదుఃఖ తరంగ కల్లోలక్షుభితమగు నీ లోకమునకుఁ బ్రశాంతనిర్మలతన్మయతఁ గలిగించుచున్నది. తంత్రీస్వనమును మించిహృదయోల్లాస కరంబై వినవచ్చుచున్నదే ! ఎవరో ఆ బాలురు ! క్షీరకంఠసుస్వనము. (అందఱును గాన మాలింతురు. గాన మాగిపోవును. కుశలవుల ప్రవేశము.)

కుశు:—శ్రీరామసార్వభౌముని సందర్శనమునకు వచ్చితిమి. చంద్ర:—వీరె మనయశ్వము బంధించి యద్వితీయ పరాక్రమముఁ బ్రదర్శించినది. (అని కుశలవులడగ్గరి కఱగిలిం చుకొని) మిత్రులకు స్వాగతము.

ఆంజ:—సోదరులన మిక్కిలి యొప్పియుండును.

లవు:—అన్నా ! వారుగోజనకులు. నాఁడు మన యాశ్రమమునకు విచ్చేసియుండిరికదా !

కుశు:—అగును. కాని మిత్రమా ! చుక్కలనడుమ నిగడు చందురునిఁబోలి ప్రకాశించుచున్న వారెకా మనసార్వభౌములు !

లవు:—ఆహా ! శ్రీమద్రామాయణమునకుఁ దగిన కథానాయకులు.

(చంద్రకేతువు కుశలవులఁ జక్రవర్తికడకుఁ గొనివచ్చును.)

సుగ్రీ:—ఆంజనేయ ! చూడుము. ఆసడకతీరు. ఆపోలిక. ఆమాటలపొందిక.

ఆంజ:—అటులనే తోచుచున్నది. (కుశలవులు శ్రీరామునకు వంగినమస్కరింతురు.)

శ్రీ:—(ఏమియు నాశీర్వాదింపక బాలురనెత్తి కాఁగిలింఱు కొని) చిరంజీవు లయ్యెదరుగాక. బాలసూర్యచంద్రుల వలె లోకానందకరులు. ఆచంద్రార్కము వర్తిలుదురు గాక.

వసి:—బాలకులార ! మీనివాసమెచ్చట !

లవు:—మామిత్రుఁడు చంద్రకేతువైక్క వాక్యములోసర్వము నెఱింగించెనే. మీకుఁ దెలియలేదా మేము వాల్మీకి మహర్షి యాశ్రమమందలివారనుని ?

శ్రీ:—(స్వగతము) వీరల నెన్నియో యడుగవలెనని యున్నది. అడిగిననేమి సమాధానము వచ్చునోయని జంకును గలుగుచున్నది. హృదయమూరక ముందు వెనుకల కూగులాడుచున్నది.

లక్ష్మ:—మీ రెవరియొద్ద విద్య నభ్యసించితిరి.

కుశు:—విద్యాభ్యాసము పూర్తికాలేదు. వాల్మీకి మహర్షులే మాకు గురువులు.

లవు:—అన్నా ! మనము జాగుసేయుచున్నాము.

చంద్ర:—సఖా ! ఇచ్చటికంటె యడవులలోనిమీ మునిపల్లెలే మీకు బాగుండునా ! మొదటినుండియుఁ దొందరపడు చుంటివి.

లవు:—ఇందు మాకుఁ గ్రొత్తగ నున్నది.

భర:—మీరు క్షత్రియ బాలురవలె నున్నారే. మునిపల్లెల యందేల వసించుచుంటిరి.

కుశు:—మేము మొదటినుండియు సక్కడనే పెరిగితిమి.

శత్రు:—మీ రిరువురు సోదరులా ! మీలో జ్యేష్ఠుడెవరు !

లవు:—మాయన్నకుఁ బిల్లనిచ్చి పెండ్లి నేయుదురా యేమి
చెపుమా యిపుడు సార్యభౌమ

వసి:—మీకిరువురకుఁగూడ శుభముకలుగఁగలదు నేఁడు చక్ర
వర్తి యనుగ్రహమున.

ఆంజ:—ఈకోతిగాని ప్రశ్నమున కుత్తరముఁ జెప్పుటయాయని
నిరసింపకుండు రేని నాకు నొకమాట యడుగవలెనని
యున్నది. మిముగన్న తల్లిదండ్రుల పుణ్యనామము
లెట్టివ్రాగద.

లవు:—నీవును మానవభాషఁబలుకుచుంటివే. నీపేరేమి !

ఆంజ:—హనుమంతుడందురు. నేనడిగిన ప్రశ్నమీవై నన్న
యియున్నది.

లవు:—మాయమ్మనందఱు నమ్మయందురు. అంతియ మే
మెఱిగినది.

జనక:—మీకు గానమందుఁగూడ మంచి ప్రవేశమున్నట్టు
లున్నది.

శ్రీ:—(లవునిఁ జేరఁదీసి) అబ్బాయి ! వీది ! నీవైక్క చిన్న
పాటఁ బాడుము. ఇక్కడికి వచ్చుచున్నప్పుడు పాడు
చుంటివే. దానినే పూర్తిచేయుఁడు. మాకెంతయు
వినముచ్చటగుచున్నది.

విభీ:—నుహారాజ ! వీరిసంభాషణమే సంగీతమువలె మనో
హరమగుచున్నది.

లవు:—పాటకచ్చేరీలఁ జేయమేము గాయకులము గాము.

కుశు:—శ్రీరామసార్వభౌమ ! రఘువంశధురంధర !

శ్రీ:—(స్వగతము) నేడు తిరిగి యీ మాట యీ బాలుర
నోటినుండి వెలువడి నాహృదయము ప్రక్కలు చేయు
చున్నది.

కుశు:—మేము గురుశాసనము శిరమునఁదాల్చి మాచే దేవర
యాగాశ్వము బంధింపఁబడిన యపరాధమును మన్నిం
పుఁడని మాచక్రవర్తిని వేడుకొనుటకు వచ్చితిమి.

(అని కుశలవులు వంగి నమస్కరింతురు.)

శ్రీ:—క్షమింపఁదగదు. క్షమింపఁదగిన దేదియుఁగాన రా
కున్నది.

సుగ్రీ:—గౌరవింపవలయును.

భర:—గౌరవింపవలయును.

శ్రీ:—మనచంద్రకేతుని మిత్రులను జంద్రకేతునితో సమ
ముగ గౌరవితము.

(తనమెడలోని హారములనుదీసి వారిమెడలోవేయును.)

కుశు:—మమ్ము మిక్కిలి యాదరించుచుంటిరి. మోమోట
మగుచున్నది !

సార్వభౌమ ! మాకు సెలవిప్పింపుడు.

చంద్ర:—మీరు మొదటినుండియుఁ దొందరపడుచునే యుం
టిరి.

లవు:—అమ్మ మాకొకకెదురు చూచుచుండును.

చంద్ర:—తడవైనను రాజసన్తానముగాంచి యానందించును.

(అంతఃపుర పరిచారిక ప్రవేశము)

పరిచా:—జయము, సార్వభౌను, జయము! కౌసల్యాదేవి
 గారిపుడు గానముచేయుచు వచ్చినబాలురను జూడ
 గోరుచున్నారు. కొనిరమ్మని నన్నంపియున్నారు.

శ్రీ:—అమ్మగారేమి చేయుచున్నారు.

పరిచా:—అమ్మగారు, నరుంధతీదేవిగారును గలిసికూర్చుండి
 మాటలాడు కొనుచున్నారు.

శ్రీ:—బాలకులార! వింటిరిగద! పూజ్యులగు వృద్ధులు
 మిము జూడఁగోరుచుండిరట!

కుశు:—తమ్ముఁడా! ఒకసారియటుపోయి పెద్దలదర్శనముఁజేసి
 కొనివత్తము.

లవు:—అది కర్తవ్యముకద! మహారాజ! పోయివత్తుము
 (పరిచారికతో నిష్క.)

శ్రీ:—(స్వగతము.) మహారాజ! మహారాజ! మహా
 రాజ! నన్నెవ్వరు నాన్నాయనిపిలువరు కద! ఈ
 బాలురఁ గన్నతల్లి దండ్రులే తల్లిదండ్రులు. వారి
 యదృష్టమే యదృష్టము.

(వాల్మీకిప్రవేశము. అందఱును లేచి గౌరవింతురు.)

శ్రీ:—ఋషిసత్తములకు నమస్కారము.

వాల్మీకి:—సకలమనోరథ సిద్ధిరస్తు.

వసి:—వత్స! అదియమోఘవాక్యము మనకది వరప్రసా
 దము.

శ్రీ:—అనుగ్రహింపఁబడితిని.

జనక:—భగవానుల దర్శనము గోరి భవదాశ్రమమునకు వచ్చి
 యుంటిని.

వాల్మీకి:—అగును. వింటిని. కార్యార్థినై భరతమునినిఁ జూడఁ
బోతిని. ఆ కార్యఫలిత మేకద నన్నిప్పు డిచ్చటికిఁ దీసి
కొనివచ్చినది.

శ్రీ:—ఆనతీయవలయును.

వాల్మీకి:—నేఁడు మాపుణ్యవిశేషంబున సార్వభౌమ ! నీవశ్వ
మేధమిచటఁ జేయసంకల్పించుటయు, నాకారణంబున
దిగంతంబులనుండియు మహనీయు లెల్లరును మా
వనంబుఁ ద్రొక్కి పావన మొనరించుటయు నను భాగ్య
ములు మాకబ్బినవి. ఏతద్గౌరవసూచకంబుగ నొక
రూపకము నప్పరసలచే నేఁటిరాత్రియే ప్రయోగింపఁ
జేయ సమకట్టితిమి. మీ రెల్లరీ మహాసభ యేసభగ నచ్చ
టికి విచ్చేసి యానాటకమును సందర్శించి మమ్మానంద
పఱచెదరు గాక యని కోరుచున్నాను.

లక్ష్మ:—నాటక మందలి కథయేమి.

వాల్మీకి:—సార్వభౌముని చారిత్రమె.

భర:—ఎవరు రచించినది.

వాల్మీకి:—సర్వము సుఖోధము కాఁగలదు.

శ్రీ:—అవశ్యము వచ్చెదము.

అంద:—మనమెల్లర మరిగి మహర్షుల వేడ్క దీర్పఁదగినదిగద;

సుగ్రీ:—కథయన్న శ్రీరామ చంద్రుని చారిత్రము-మహర్షి
పుంగవులు సమకూర్చి యుంచినదట! అప్పరసలు ప్రద
ర్శింతురట! మఱివేఱు దృశ్యముగలదె !

విభీ:—మనమందరము నేఁటికాగవలసినదే.

వాల్మీకి:—పోయివచ్చెదము. మా కుశలవులేరి. ఇంక నాశ్రమమునకుఁ బోలేదా.

శ్రీ:—అమ్మగారు చూడఁగోరి వార్తనంపిరి. వారికడ కరిగియుండిరి. తమ వాత్సల్యమునఁ గదా మాయాగము నిర్విఘ్నముగ సాగినది.

వసి:—సమయమునకు వచ్చి సంధిచేసితిరి. లేనిచో నీవేళకు మహాప్రళయమై పోయెడిది.

చంద్ర:—మహాత్మా! ఆయస్త్రముల పేరేమి!

వాల్మీకి:—జృంభకాస్త్రములు.

శ్రీ:—తమ రుపదేశించియుంటిరా!

వాల్మీకి:—జన్మతః వారికి సిద్ధించినవి. అదియే నాకు నాశ్చర్యము గలిగించినది.

విశ్వా:—నూచే రామ చంద్రునకు మాత్రమే ప్రసాదింపఁబడినవి. ఈ బాలుర కెటుల సంక్రమించియుండునో!

వాల్మీకి:—తెలియవలయు. పోయివచ్చెదము.

(నిష్క్రమించును.)

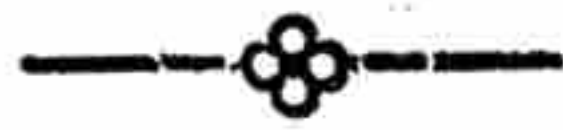
శ్రీ:—సభ ముగించెదము.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

(తె ర ప డు ను.)

షష్ఠాంకము.

మొదటిరంగము.

ఒక హాళి.

(ప్రవేశము - శ్రీరాముఁడు.)

శ్రీ:—భ్రాంతియా! కానేరదు. నాయంతరాత్మయెసాక్షి. హృదయేశ్వరినే కాంచినటుల నా హృదయ మానందమునఁ దాండవించినది. చూచుచున్న కొలఁదియు నకారణముగఁ గరుణయు ననురాగము, నుప్పొంగినవి. తలఁచుకొనిన కొలఁదియు వాత్సల్యముముప్పిరిగొనుచున్నది. రాముని హృదయ మూరక యట్లెల పరువిడును! “అమ్మనందఱును” అమ్మా “యందురఁ”ట అంతియ వారెఱింగినది! అక్కటా! జృంభకాస్త్రములు తమంతనె వచ్చి చిరంజీవులఁ బొందినవఁట! - నాఁడు “నీ ప్రసూతిని దప్పక చేరి సేవించు” నంటిని గదా! అగ్నికణమువలె నాస్మృతిపటము నామానసమును దహించి వేయుచున్నది. కుశలవులు నీపుత్రులు-నీపుత్రులు-అని ప్రకృతియెల్ల నొక్క పెట్టున నుద్భోధించుచున్నది. ఐన నీశ్వరాజ్ఞ యెటులున్నదో కద!

(ప్రవేశము - కాసల్య)

శ్రీ:—అమ్మా! రాముఁడు నమస్కరించుచున్నాఁడు.

కాస:—కుమార! చిరంజీవివగుము. అంతకంటె గోరఁదగినది
తల్లి కేముండును!

శ్రీ:—ఇప్పటికే నా జీవితము దుర్భరమగుచున్నది. రాముఁడు
క్రుంగిపోవుచుండెను. రాజు మాత్రమెటులనో రాజ్యము
వహించియుండెను. అమ్మా! నాకు మిక్కిలి యల
సట కలుగుచున్నది! తిరిగి బాలుఁడనై నీయొడియందుఁ
బండుకొనిననాకుఁ గొంత విశ్రాంతి కలుగును.

కాస:—నీవు మఱల బాలుఁడవై నాయొడియందుఁ గూర్చుంటి
వనియే తలఁచితిని. త్రివేణియందు గంగా యమునల
వలె నాబాలురయందు నాగారాబు సీతారాములు
ప్రత్యక్షమగుచుండిరి. తనయ! నీవింక నాపరమసాధ్వని
శంకించుచుంటివా!

శ్రీ:—అమ్మా! నేను నీరాముఁడనుగానా! పరమేశ్వరుఁడై
సాక్షి. నీపాదకమలముల సన్నిధిని బలుకుచుంటిని.
ఈ రామునకు మనసునందైన నట్టి పాపపుఁ దలంపు
మున్నెన్నఁడుఁ గలిగియుండ లేదు. కలుగనేరదు.

కాస:—అయినచో!

శ్రీ:—పావనమగు హవిస్సును దేవతలకొఱకు హుతవహుని
యందు హోమముచేసినటుల - రాజధర్మము కొఱకు -
ఆర్థాంగినరణ్యముల కర్పించితిని.

కాస:—మంచిపనిచేసితివి.

శ్రీ:—ప్రజానురంజనమె.

కాస:—మేలు. స్త్రీయనిన నీయభిప్రాయమేమి! పురుషున
కాదుది యొక యలంకారమాత్రముగాదు. ఇంద్రియ

ముల యాకలిదీర్చు నొకవింత యాహారముగాదు.
 లేక నిర్జీవముగు జంత్రపు బొమ్మకాదు. స్త్రీయొక
 వ్యక్తి. విశ్వపరిణామమున కాదిశక్తి. ధర్మాచరణం
 బునఁ బురుషునకు సహధర్మచారిణి. అట్టి ధర్మపత్ని
 యనుమతిఁ బడయనిచో, ధర్మసిద్ధియే లేదుగద!
 నీవు కేవలకూరకర్ముడవై తివి.

శ్రీ:—(స్వగతము.) ఏది యాధారముసేసికొని యింతవఱకు
 గొంతయేని నూరటజెందఁ బ్రయత్నించు చుంటినో
 యాయాధారముగూడ నిప్పుడు తీసివేయఁబడినది.

(నేపథ్యమున గాసము.)

కౌస:—భగవతి యరుంధతి కుశలవుల బుజ్జగించి యెటులనో
 పాడించుచున్నది. విందమురమ్ము.

(నిష్క్రమింతురు)

రెండవరంగము.

ఆశమ ప్రాంగణము.

శీత:—ధన్యురాలు ఇందిర. నాకు మార్గదర్శిని యయినది.
 పిల్లలు తండ్రిని జేరిరికద! ఇటువై నీసీత యెంత కఠిన
 హృదయయైనను జీవింపఁజాలదు. నాకిక జీవింపవల
 సిన విధిలేదు. పతియే నాదైవమని నమ్మియున్నదాన
 నగుట సత్యమయేని తల్లీ! భూతధాత్రీ! నన్ను
 విశ్వంకముగ నీలోనికిఁగొని.—

[వాల్మీకి ప్రవేశము.]

వాల్మీకి:—అగుము ! బిడ్డా ! ఏమి పలుకుచుంటివి !

సీత:—ఈ పుడమివై సీత యింకనుండుట యనావశ్యకము.
నేఁబోవుచున్నాను.

వాల్మీకి:—ఎక్కడికి

సీత:—ఎక్కడినుండి వచ్చితినో యక్కడికే పోవుచున్నాను.

వాల్మీకి:—ఆత్మహత్య పాపము.

సీత:—అగునట !

వాల్మీకి:—ఆత్మహత్య గావించుకొనిన జీవి మిగుల యాతనల
పాలగును.

సీత:—మహాత్మా ! ప్రాణనాథునిచేఁ బరిత్యజింపఁబడినదాన
నగుట నీసూర్యరశ్మి నన్ను శోషింపఁ జేయుచుండెను.
వాయువులు చురచుర సోకుచుండెను. ఈ గగనభార
మణచి వేయుచుండెను. కొమ్మనుండివేఱై నేలరాలిన
పుష్పము నశించుటయే సహజముగద !

వాల్మీకి:—నేనొక హితము చెప్పెదను.

సీత:—ఆనతీయుఁడు.

వాల్మీకి:—నేఁడు నాటకమునకు రమ్ము.

సీత:—రాజులను, నాకా, నాటకములు, వినోదములు !

వాల్మీకి:—అమ్మా ! వినోదమునకై న రమ్మందునా ! నీకు
దానివలన శుభము చేకుటవచ్చును. నీభర్తృ సందర్శ
నముగలుగును. పుత్రులఁజెరియొకవై పునఁ గూర్చుండఁ
బెట్టుకొనియున్న భర్తను జూడఁగోరుదువేని రమ్ము. నీ

తండ్రియు, నత్తలును, మరదులును, అందఱు నచటికి వచ్చియుందురు.

సీత:—కావుననే రాజులను.

వాల్మీకి:—నీవైరుల కగుపడకుండులాగున నేర్పాటు గావించెదను. ప్రదర్శనీయము నీ ప్రాణనాథుని దివ్యచరితము.

సీత:—హతభాగ్య కడియాసలఁ గల్పింపకుఁడు.

వాల్మీకి:—నీకీశ్వరునియందు విశ్వాసముకలదా!

సీత:—నా ప్రాణేశ్వరుఁడే నాకీశ్వరుఁడు!

వాల్మీకి:—అయినచో వేఱు చింతలమాని నావెంటరమ్ము. నీవు మాఱుపలుకఁదగదు. (ముందునడచును.)

సీత:—అటులనే విధేయను. (వెనుకనడచుచు) హృదయమా! ఏమిది! భయమా! ఆనందమా! పిచ్చియా!

[తెరపడును.]

మూఁడవరంగము.

నాటకమందిర ప్రాంతము.

లవణ:—ఓహో! శూర్పణఖాదేవియా! కుశలమా!

శూర్ప:—లవణుఁడా! బ్రతికియుంటివా!

లవణ:—నీకుఁదగిన ప్రాయశ్చిత్తమయినదా!

శూర్ప:—అయినది.

లవణ:—ఇంకనిక్కడ మసలెదవేమి! ఏయరణ్యములకైనఁ బోయి తలదాచుకొమ్ము. ప్రాణములవై నాశలేదా యేమి!

శూర్ప:—లేదు.

లవణ:—అయినచో నాటకమునకు వచ్చెదవా యేమి !

అక్కడ నీవధ యొకయంతర్నాటకమగును.

శూర్ప:—వచ్చెదను.

లవణ:—ఈతల బిరుసు తనము గట్టిపెట్టుము. చింత చచ్చినను

పులుపు చావకున్నది.

శూర్ప:—నాకుఁ దల బిరుసుతనములేదు. పోయినది.

లవణ:—అట్లయిన రమ్ము. కలసియే పోవుదము.

శూర్ప:—నీవు ముందరుగుము. నే వెనుకవచ్చెదను లే.

లవణ:—వచ్చితివ్రా. చచ్చితివ్రా. అందఱును నావలె నిన్ను

జాలిగాని విడుతురను కొనకుము. నామాట వినుము.

ఎందైనఁబోయి తలదాచికొనుము. చచ్చిన పిదపనేము

న్నది నీకు మట్టి ! (వెడలిపోవును.)

శూర్ప:—నిజము. పారిపోదునా ! ఎక్కడికిఁబోఁగలను; నాగ

స్వరముచే నాగుబామువలె - ఆరూపమాధుర్యముచే

గట్టువడితిని. సమ్మోహితనైతిని. అంధురాలనైతిని.

లోకమునకంతకు నాసుందరమూర్తి యొక్కటియె కానఁ

బడుచున్నది. విశ్వమెల్లతేజము నందంధ కారమువలె

నీరూపమునందు విలీనమై మాయమగుచున్నది! ఈ

శలభ మీ సుందరజ్యోతి యందాత్మ నాశముగావించు

కొనునుగాని దీనివిడిచి దూరముపోఁజాలదు. ఎఱుఁగు

దును. పిచ్చిదాననగు చుంటిని. కాని నిన్ను నాకన్నుల

విందుగఁజూడక నిలువఁజాలను. నిన్నుజూచుచు నిద్రా

హారముల మఱచి సుఖముగఁ బ్రాణములనైన విడువ

గలను. ఓరామ! ఈ పిచ్చిదానివలె నిన్నెవ్వఱుఁ
 బ్రేమించియుండరు. ఇటులఁ బ్రేమించుచున్న యబలను
 నీవు దక్కనన్యులు నిరసింపఁగలిగియుండరు. హా!
 పాపపు విధి యెటులఁగూర్చెను! ఓరామ! జగదభి
 రామ! ఇందీవరదళశ్యామ! ప్రఫుల్లకమలేక్షణ! పురు
 షావతంస! రూపవిభవవిలాస! రూపజితమన్మథా!
 విశ్వమోహనదీపక! ప్రకృతిమనోహర! రామ-రామ-
 రామ-రామ! నిన్నుఁ జూచుటకును నీచరితము విను
 టకు, నిదిగోమృత్యు ముఖముఁ బ్రవేశించుచున్నాను.
 లవణా! నాటకమునకు నేనును వచ్చుచున్నాను
 చూడుము.

(వెడలిపోవును) (తెరపడును.)

నా ల్ల వ ర ం గ ము.

తమసాతీరమున నాటకరంగము.

(సభయెల్ల యధోచితముగ నిండియుండును. అంతర్నాటకమున సూత్రధా
 రుఁడు ప్రవేశము.)

నాంది.

ప్రకృతిపురుషదాంపత్య స్వరూపమగు నర్థనారీశ్వరుఁడు
 మిమ్ముఁ బ్రోచుఁగాక.

సూత్ర:—(పుష్పాంజలిఁజల్లి) పూజ్యులగు వాలీకి భగవానులు
 మునిస త్తములతో యోగిపుంగవులతో, మహారాజు
 లతో నిండి యుండిన యీసభమ్రమోల నిట్లు తెల్పుమని

నాకాజ్ఞాపించియుండిరి. “మేము యోగదృష్టిచేఁజూచిన దానిని జూచినటుల రచించితిమి. కావునఁ బ్రమాణబుద్ధితోఁ దుదివఱకుఁ దిలకింపఁదగు నీ రూపకము” అని. మారిషా !

మారి:—బావా ?

సూత్ర:—సర్వము సిద్ధమా ?

మారి:—ఎందులకు ?

సూత్ర:—ఎందులకని క్రొత్తవానివలె నడిగెదవేమి! శ్రీరామ నాటక ప్రదర్శన ప్రారంభమునకు.

మారి:—సీతామహాదేవి నాటకమును కొనుచుంటినే.

సూత్ర:—నీగొప్పతెలివి నంతను నొక్కమారు కనఁబరచితివి కదా! జీవాత్మ పరమాత్మలకుఁ బోలె సీతారాముల కభేదమని యెఱుఁగవ్రా !

మారి:—మందబుద్ధినిగద ! కష్టసుఖముల కడ్డువడి భేదించు కొనుచు ముక్తిపథమునఁబోవు జీవాత్మవలె మహావేదనతో, రాఘవసామ్రాజ్య పట్టమహిషి, పూర్ణగర్భిణి, జానకి, వనవీధి నదిగో యక్కటా! ఏకాకినియైయెటులఁ బోవుచున్నదో ! గుండె నీరగుచున్నది !

(వెడలి పోవును).

(యథావర్ణితంబుగ సీతప్రవేశము.)

సీత:—ఇక నొక్క యడుగైనను బెట్టఁజాలను. వాదములు రెండును ముండలతో నిండియున్నవి. కఱకురాలకుఁదగిలి, పగిలి నెత్తురు కారుచున్నది. (కూర్చుండివైఁట చెఱఁ గుతోఁ బాదములొత్తుకొను చుండును.)

లవు:—అమ్మకాదా !

కుశు:—అట్టి చీనాంబరము లెక్కడివి! కంఠముగూడ వేఱుగ
నున్నది. అయ్యా ! ఆమె యెవరు.

శ్రీ:—రాఘవ సామ్రాజ్యపట్టమహిషి! సూత్రధారుఁడు చెప్పి
యుండలేదా !

సీత:—అయ్యో ! ఇంకను నాకీశరీరపోషణ మెందులకు !
అశోకవృక్షము క్రిందబందినై యుండియునాఁడు ప్రాణ
నాథుని సందర్శనము కలుగదాయను నొక్క యాశా
పాశముచేఁ బ్రాణము లెటులనో యీ బొందికంటఁ
గట్టఁబడి నిలిచియుండినవి. కాని నాకేమున్నది నేఁడు!
నిరాశ! అపకీర్తి! వ్యర్థదుఃఖ భాజనకష్టజీవనము. అయి
నను నాహృదయేశ్వరుని తేజము నాయందు నిక్షిప్తము
గావింపఁబడియున్నది. కావున నాధనముఁదిరిగి స్వామి
కర్పించుకొను వఱకు నేనీ దేహము విడిచి పోవుటకు
స్వతంత్రను గానుగద ! నాలుక యెండి పిడచవారు
చున్నది ! ఎక్కడను జలము కానరాకున్నది. పిచ్చి !
నీ నామామృతముకంటె జలములు నాకెక్కుడు సేద
దీర్చి తృప్తిసీయఁగలవా! రామా! రామా! రామా!
(అనిచేరఁబడి యరగన్ను వెట్టి చూచుచుండును.)

(నేపథ్యమున.)

వీమి యీవిచిత్రము ! ఇట వనమెల్ల నొక్కమారుగ వర్షించు
చున్నదేలొకోమధువు ! ఘోరవన్యమృగంబు లీస్థల
మువిడిచి సూర్యునిగాంచిన యంధకార పుంజంబుల
వలె నెక్కడికో నిశ్శబ్దముగఁ బారిపోవుచున్నవి !

(సైన్యాధ్యక్ష వేషముతో లవణుడు భటుడు ప్రవేశము.)

భటు:—ప్రభూ! ఎవ్వరో తపస్సుచేసి కొనుచున్నారు.

లవణు:—కాదురా స్త్రీ.

భటు:—ఆహా! ఏమి యా సౌందర్యము. ఏలిన వారదృష్ట
వంతులు!

లవణు:—తుచ్చ! మాతరా!

భటు:—ఎవతెయో వడగొట్టి పడిపోయినది. మనకేల పోదము
రండు.

లవణు:—(పరికించిచూచి) రాముని యిల్లాలు సీత. జలముఁ
దెమ్ము. ఒక్కమారు పలుకరించి పోదము. (భటు
డందీయ జలము సీతముఖముపైఁ బోయును.)

సీత:—(తెప్పిరిలుచు) రామ! దాహము.

లవణు:—(జలపాత్రచేతి కిచ్చును.)

సీత:—(త్రాగికనువిచ్చి) మీరెవ్వరో పుణ్యాత్ములు. ప్రాణ
దానముఁ జేసితిరి!

లవణు:—నేను లవణాసురుఁడను. నీనామ ముచ్చరించుచునే
మాప్రభువు ప్రాణముల విడిచెనుగద. తుదికి నీవు
పలవరించెడి పాతివ్రత్యమునకు ఫలమిది కదా యైనది!
అనుభవింపుము. నీమూర్ఖతకుఁ దగిన ప్రాయశ్చిత్తమ
యినది. ఇంకను నీవా డొంకయందుఁ గూర్చుండి నీ
గీమునే స్మరించుకొను చుండుము. నీకు బాగుగఁ
బశ్చాత్తాపము కలుగవలె. నిన్ను మేము చంపము.
జీవింపుము.

(నేపథ్యమున శంఖారావము.)

భటు:—విజిగీషువై వాహినీసముదాయము వేగిరపడుచు
న్నది ప్రభూ !

లవణ:—తడవగ నేల ! (వెడలిపోదురు) (సభయెల్లఁ దలలు
వాల్చి కనుల నీరొత్తుకొనుచు దుఃఖించుచుండును.)

ఆంజ:—అరే! లవణా! బ్రదికిపోతివి గదరా శ్రీరామునికరుణ
చేత !

1. పౌరు:—పాపాత్ములము మాబుద్ధి పాడుబుద్ధి.

లవు:—మహారాజ! ఇంతకష్టమగు నాటకములఁ బ్రదర్శించెద
రేల !

శ్రీ:—నరుండింత దురదృష్టవంతుఁడుగావున ! హా ! జానకీ !

సీత:—నీవు జాతిపగయే సాధింపఁదలచితివేని నీటి యందా
విషమును గలుపరాదా ! దానవులయందును నొక్క
దయాళుఁడు గలఁడని సంతసించియుందునే! నేను హేళ
నకుఁ బాత్రమైతిని గద ! కామాంధుఁడగు నాతులు
వయు నన్ను హేళనము సేయ సాహసింపలేదే !
అయ్యో ! నేఁడు ప్రాణనాథునిచే విషువఁబడిన దాన
నగుటచేఁగద ! - హారామా ! - హాజనకా !

లవణ:—అక్కటా ! ఇకనేఁ జూడఁజాల అమ్మా ! నేనె
పశ్చాత్తప్తుఁడనై దహింపఁబడు చున్నాను.

(వెడలిపోవును.)

సీత:—ఈ మొండికట్టియవలె నీ వింకను జీవింపఁగలవా !

జన:—అమ్మా ! అట్లనేయుంటిని.

సీత:—నాగర్భము తిరుగుచున్నది. ఈనట్టడవిలో నాకెవరు
దిక్కు ! అక్కటా ! నేఁడు సీత దిక్కులేనిదై నది కద !

హా రామ! (నేపథ్యమున రామ, రామ, రామ, రామ
రామ, రామ, రామ, దేవ. అనిపాట.)

శ్రీత:—హా! హా! రాక్షసులు! రాక్షసమాయ! శ్రీరామప్రభూ
రక్షింపుము! దిక్కుమాలినదానను. కరుణానిధి!
ఆ ర్తతాణపరాయణ! దీనబంధూ! నిర్మల జీవితను
భయాకాంతను - రక్షింపుము. దేవా! రక్షింపుము.
(మూర్ఛిల్లును ఇందిర ప్రవేశము)

[శ్రీరాముఁడాసనమువై నిశ్చేష్టుఁడై వెనుకకుఁ బడిపోవును. సభ
యంతయుఁగల కలము. శ్రీరామునకు సోదరులు, హను
మంతుఁడు కుశలవులు, తగురీతి నుపచారములు సల్పు
చుందురు. శూర్పణఖ తటాలున బాణమువలె దూసి
కొని పోయి రంగస్థలమువై కెక్కును.]

శూర్ప:—నేను శూర్పణఖను.

విభీ:—చూచెద రేల!

ఇద్దరు ముగ్గురు రాక్షసులు:—అటులనా! నిలు! నిలు!
(ముందునకుఁ గత్తులతో వత్తురు).

శూర్ప:—నిలిచియే యుంటిని. పారిపోవుటకు దేహదార్ద్ర్యము
కలదు. కాని హృదయదార్ద్ర్యము చాలదు. కావున
నిలిచియే యుందును. నన్ను మీరు చంపనేవచ్చును.
అందులకు సిద్ధపడియే వచ్చితిని. కాని ఆగుఁడు. ఒక్క
క్షణమాగుఁడు. నేను కొన్ని సత్యములను ముఖ్య
ముగ లోకమున కెఱిగించిన పిదపఁగాని మరణింపఁ
జాలను. ఇంతకుఁ బూర్వ మెన్నఁడు నాత్మ లజ్జాకరము
లగు నీ విషయములను నాజిహ్వాతోఁ బరులకడ నుచ్చ

రింతు ననుకొని యుండలేదు. కాని యిప్పుడెద్దియో -
మున్నెన్నఁడును నాకనుభవమునందు లేని యొకక్రొత్త
భావము - నా హృదయమున రేకెత్తి నూతనరసము
నకు లోఁబఱచి నాకుఁ దెగువగల్పించి నాచే నిటుల
నిజముఁ బల్కించినవేయ సాహసముఁ గలిగించుచున్నది.
(శ్రీరాముఁడు తెలివిగాంచును) ముల్లోకముల సమక్షం
బున లంకాద్వీపమందు జరిగిన యగ్నిపరీక్షయంద
ప్రమాణబుద్ధిఁ బుట్టించి పతివ్రతయగు సీతయెడ లోక
మునకుఁ దిరిగి యనుమానము గలిగించి తన్నూలమున
శ్రీరామ చంద్రునిచే సీతా పరిత్యాగము చేయింప
సమకట్టి, మున్నుండు పాపమమాయికుఁడగు శంబూ
కుని కడఁజేరి, వానికిఁ బేరాసలఁ గల్పించి తుద్రవిద్యల
నుపదేశించిన దానను నేన.

రామదాసు:—ఓసిరక్కసి! నీకుతంత్రమునకు ఫలముగ నా
తల్లిదండ్రు లిరువురును బలియయిరిగదే. (అని యర
చును).

లక్ష్మ:—వినుచుంటిరా !

శ్రీ:—లోకము వినుగాక.

శూర్ప:—మాలినియను పరిచారికను జంపి, దానివేషముఁ
బూని, సీతాంతః పురముఁజొచ్చి రావణ పటమును సీత
వ్రాయుచున్న దానినిగ మొదట శ్రీరామునికిఁగనఁబఱచి
పిదప సీతచేయి నాపటమువైఁ గుంచెఁబెట్టులాగునఁ జేసి
నదియునేనె. లక్ష్మణుఁడు “తేకు సిద్ధముగనున్నది”
యని వదినెగారినిఁ బిలుచుకొని పోవచ్చినప్పుడు సీత

“యొంటరిగ వనములఁబో మనస్కరించుట లేద”ని బదులుచెప్ప “నీభర్త పిమానముపై వచ్చి నిన్నా యరణ్యములందుఁ గలిసికొందునని నాతోఁ జెప్పి పోయె” ననిబొంకినది నేన.

శ్రీ:—దండకారణ్యవాస ప్రియసఖి !

ఒకపౌరుఁడు:—నీనాలుక యప్పుడు చీలికొనిపోలేదా !

లక్ష్మ:—ఎంత మూర్ఖుఁడనైతిని ! ఒకమారు నీముక్కు చెవులు గోసినటులనే యలనాఁడు నీ నాల్కకూడఁ గోసి యుండవలసినది. అమాయికయగు మాలినియే యనుకొని నీయసత్యము నాక్షణము నందెంతయో కొని యాడితిని. రాక్షసీ!

శూర్ప:—లోపాముద్ర యొసంగిన మణిహారముఁ జేత నుంచుకొని నీతను దలఁచుకొనుచు శ్రీరాముఁడు మూర్ఖిల్ల నీత వేషంబున వచ్చి శ్రీరామునకు శీతలోపచారములఁ గావించి పిదప వాని భ్రమింపఁజేసి నాతోఁగూడ నరణ్యములందుఁ గాపురముఁ జేయుమని వేడుకొనిన దానను నేన.

శ్రీ:—తమ్ముఁడా ! నీవా సమయమునకు వచ్చి నన్నుఁ గాపాడితివి !

లక్ష్మ:—నాకుఁ గోపముకంటె నాశ్చర్యము నాశ్చర్యము కంటెఁ గోపమును నెక్కువగుచున్నవి. ఏమి యాజ్ఞ !

శ్రీ:—తాళుము.

శూర్ప:—పిదప నప్పరసనై వచ్చి బ్రహ్మ మానసపుత్రినని బొంకి యశ్వమేధయాగ నిర్వహణంబునకు నన్ను ధర్మ

పత్నిగ స్వీకరించుట దేహహితమని శ్రీరామచంద్రునిఁ
దరచిచూచినది నేన. అప్పుడు నిరసింపఁబడినదాన
నగుట సిగ్గునుదుఃఖంబును నన్నడుగంటఁ గ్రుంగఁ జేయు
చుండఁ బోటునకై క్రోధము దెచ్చుకొని యొడ లెఱుఁ
గని యాయవస్థయందే మొ చేసెదనని ప్రతిజ్ఞఁ జేసితిని.

వసి:—వత్స ! రామచంద్ర ! నాతో నీమాట యేమియుఁ
జెప్పవై తివి !

శ్రీ:—గురువర్యా ! చెప్పలేదు ఎందులకని.

శూర్ప:—పిమ్మట లవణాసురుఁ డెచ్చటనుండెనాయని వెదకి
కొనుచుఁబోయి కుశలవుల ముందుఁ బెట్టి యశ్వమేధ
మాపుచేసి తుదకయోధ్యనుగూడ నాక్రమించుకొన
వచ్చునని పన్నాగముఁ బన్నినదంతయు నేన.

కుశు:—నుహారాజ ! నిజము. దానవబాలుర స్నేహము
మొదటఁ దెలిసికొనఁజాలకపోతిమి. తుదకు మాయమ్మ
హిత మనుసరించుటచే వీరలతోఁ గలిసి తిరుగు నప
ఖ్యాతినుండి రక్షింపఁబడితిమి.

లవు:—నిన్నా తాటకికడ కంపియుందునుగాని యది తప్పని
తాత నుడివియుండెను. అక్కటా ! స్త్రీవిగావునఁ బ్రతికి
పోవుచుంటివే !

(శ్రీరాముఁడు లవుని శిరము మూర్కొని మేనునిమఁరును).

శూర్ప:—తుదికంతయు నిట్లయినది. దీనికంతకుఁ గారణమే
మందురా ! ప్రేమ ! నేను శ్రీరామచంద్రునిఁ బ్రేమించి
తిని. అలనాఁడు మాలంకదహనమునకు, నాసోదరవధకు
నేమి కారణము ! నాప్రేమ ! ఈనాఁడు సీతా వసవా

సమును లవణాసురపరాజయమును గలిగించినదియు నా ప్రేమయె! కాదు. ఇప్పుడు తెలిసినది. “నేను శ్రీరాముని మోహించితిని. సీత ప్రేమించినది! మోహమగ్నిజ్వాల. ప్రేమయమృతవర్షము. మోహమాత్మనాశక విషప్రాయము. ప్రేమ సర్వలోకోత్తే జక సంజీవనసదృశము. నేనంధకారమును. సీత తేజఃపుంజము. నేనోడిపోతిని. సీత గెల్చినది. శూర్పణఖ యస్తమించుచున్నది. సీత యుదయించుఁగాక... .. దానవ వీరులార! సంసిద్ధనె యుంటిని!... భయమొయ సహ్యతయొ, యెవ్వరు నన్ను డాసి చంపకున్నారు. ఏమి యీ నిశ్శబ్దత! నిశ్చైతన్యము! (మొలనుండి బాకు దీసికొని) ఇదియె మృత్యువు! ఓరామ! నాకడసారి విన్నపమాలింపుము. జన్మాంతరంబున నిన్నె ప్రేమించెద. మన్నింపుము. (బాకునెత్తి పొడుచుకొనును.

(సీత తెరఁజిమ్ముకొని ప్రవేశించి శూర్పణఖ చేయిపట్టుకొని).

ఆ. ఆగుము. ఆత్మహత్యవలదు. ఘోరము పాపమట!

లవు:—అమ్మ! అదిగో, అమ్మ! (అని ముందునకుఁబోవును.)

(శ్రీరాముఁడు కుశలవుల దగ్గరఁదీసి కాఁగిలించుకొనుచు).

శూర్ప:—బాకు లోతుగ దిగిపోయినది. అమ్మా! నాచేయి వదలుము.

సీత:—బాకు వెరికివేయుము.

శూర్ప:—దేవి! నేనిక బ్రతుకను. నీకుఁ బరమ శత్రువ నైతి నిగద!

సీత:—అది నేనెఱుఁగ. ఇప్పుడు నీవె నన్ను ద్ధరించితివి.

శూర్ప:—సహింపఁజాల! పశ్చాత్తప్తను. హఠామచంద్ర!

[అని బాకు వెరికివేసినేల వ్రాలి ప్రాణములవిడుచును.

సభయంతయుఁ గల్లోలము. కుశలవులు తల్లియొద్దకుఁ

బరువిడుదురు. వాల్మీకియు వసిష్ఠుఁడును రంగస్థలము

వై కెక్కుదురు].

వసి:—పూజ్యులగు సభ్యుల కొకవిషయము (అంతయు నిశ్చ
బ్దము) ఈ నాటకరంగమున.

పౌరులు:—మేము పూజ్యులముగాము పాపాత్ములము. హీను
లము. అల్పబుద్ధులము మమ్ము శపింపుఁడు.

వసి:—సర్వము రాక్షసమాయకద !

వాల్మీకి:—అది యిప్పుడు పోయినది. సత్యోదయమయినది.

పౌరు:—సీత పరమపావని, పూజ్యురాలు. లోకమాత. సీతా
రాములా చంద్రార్కము సుఖముగ నుందురుగాక.

మునులు:—అదియే సర్వలోకములకు శాంతిప్రదము, శుభము.

వసి:—వత్స! రామచంద్ర !

వాల్మీకి:—బిడ్డా! సీతా!

వసి:—కావున నర్థాంగిని స్వీకరింపుము.

వాల్మీకి:—ప్రాణనాథునపనయించి సేదదేర్పుము.

సీత:—ప్రాణనాథుఁడు విశ్వరూపము దాల్చియుండెను.

శ్రీ:—నేఁ బుత్రవంతుఁడ నై తిని.

అగస్త్యు:—తన్నులమున ధర్మపత్ని తాజ్యురాలు కానేర్చునే!

వానప్రస్థుఁడుగూడ భార్యాసహితుఁడై యుండవల

యుఁగద !

విభీ:—మహారాజ! పరిత్యాగము ధర్మముగాదు.

ఆంజ:—ఈదాసుని మొఱాలింపుడు.

సామంతులు;—మహారాజ్ఞి పవిత్రురాలు.

(కౌసల్య యెదుటికివచ్చి).

అమ్మా! సీత!—తండ్రీ! రామా! ఇంకను సందియమేల!

శ్రీ:—తల్లీ! నమస్కారములు.

సీత:—అత్తగారికి వందనములు. మన్నింపుడు.

(కౌసల్య సీతారాముల దగ్గఱకుఁదీసికొని వారిచేతులఁగల్పుచు)
క్రూరమగు విధిని మన్నింపఁదగును. నేఁడీయావందమట్టిదిగద!

వాల్మీ:—నాన్న గారికి నమస్కరింపుడు [కుశలవులు నమస్కరింతురు. శ్రీరాముఁడు శిరము మూర్కొని యూరకుండును. కుశలవులు కౌసల్యకుఁగూడ నమస్కరింతురు. కౌసల్య కౌఁగిలింఁచుకొని] నారాముని మఱపింఁచు పరాక్రమవంతులై కీర్తి నార్జింపుడు.

వసి:—ఇప్పుడె యట్టివారై యుండిరి.

కుశు:—తాతయ్య! మాకడ సత్యము నింతకాలమేల దాచితివి! లేనిచో మేము నాయనగారి యాగమున కేమైనను విఘ్నముఁజేసి యుందుమే!

లవు:—కాదు. రానిత్తుమా; ముల్లోకము లొక్కటియై యెత్తివచ్చినను.

ఆంజ:—నిజము సింహకిశోరము సింహకిశోరమెకద!

వసి:—వారుగో జనకమహారాజులు! మీమాతా మహులు!

మహాజ్ఞానులు! కర్మయోగులు! లోక వంద్యులు.

లవు:—మే మిదివఱకె వారిదర్శనముఁజేసి కొనియుంటిమి.

కుశు:—కాని మాకప్పుడు వారి మనుమలమగు భాగ్యమబ్బి
యున్నదని యెఱుఁగకపోతిమి.

(కుశలవులు జనకునకు నమస్కరింతురు)

జన:—(కుశలవుల మేనులు నిమురుచు)మీకు సర్వశుభములుఁ
బ్రాప్తించుఁగాక - మహాత్త! మీరీయాగ “మమాం
గశ్యహారంబు, అఖిల శుభదాయకంబు” అని సంక
ల్పించిననాఁడె వాక్కుచ్చి యుంటిరిగద ! సంకల్ప
సిద్ధులు ! అమోఘవాక్యులు ! (హర్షధ్వనులు).

వసి:—ఇది తమ తపఃఫలముకాని వేఱుకాదు. మమ్మందఱు
శాశ్వతాప యశమునుండి తప్పించి కాపాడెను.

శ్రీ:—క్రూర కఠోర హృదయుఁడగు రాముఁడు మామగారి
పాదములకు నమస్కరించు చున్నాఁడు.

జన:—రామభద్ర ! నేఁడు మనమందఱు మఁదృష్టవంతుల
మైతిమి ! గతముదలంపనేల ! (సీతను సమీపించి)
తల్లీ ! ఏలవిచారించెదవు ! కన్నీరు తేకుము ! నేఁ జూడఁ
జాలను !

సీత:—తండ్రి ! నేనేల విచారించును ! విచారముఁ దుదకు
జయించితిని. ఇప్పుడానందమునకు లోనగుచుంటిని.

లక్ష్మ:—ఈ యానందమునకెల్ల నీమహాకవి సంకల్పమొకద
కారణము.

శ్రీ:—నిజముఁజెప్పితివి. ఈ మహర్షికిఁ గృతజ్ఞతా పూర్వక
వందనములుదక్క మఱేమీయఁగలము. ఈ ఋణ
మును మనమొన్నటికినిఁ దీర్చుకొనఁజాలము.

వాలీ. — నేఁ జేసిన దేమి! ఇట్లంతయు నీసాధ్వీమణి పతిభక్తియొ
సమకూర్చినది.

[సభ్యులందఱును శిరమువంచి యంగీకారముఁ దెలుపుదురు.]

సీత. — నాధ! మనకొఱకై పాపమీశూర్పణఖ ప్రాణముల
విడిచెఁగదా!

శ్రీ. — మహారాజభగినికుచితమగు శౌరవముతో నీ స్త్రీయంత్య
సంస్కారములు జరుగుగాక.

విభీ. — దుర్మార్గుల నంతగ శౌరవింప నక్కఱలేదనియె నా
యభీప్రాయము - లవణుఁడిట రాలేదా!

ఆంజ. — వచ్చియుండెను. కాని కట్టుబట్టలు కాలిపోవుచున్న
వానివలె నడుమలేచి పరుగెత్తుకొని పోయెను.

భర: — మఱేమి చేయఁగలఁడు!

శ్రీ: — మనమందఱ మయోధ్యకు మఱలుదము.

సీత: — రామదాసు - తల్లిదండ్రులు లేనివాఁడు. మన కుశ
లవుల యీడు. ఇందిరాతనయుఁడు ఇచ్చటికివచ్చియే
యుండును.

రామదాసు. — అమ్మా! ఇక్కడనున్నాను.

శ్రీ: — నీతల్లి యెప్పుడు పోయినది.

రామదా: — నిన్ననే పతిమరణము విని సహగమనము
గావించి.

సభ్యులు. — సాధు! ఇందిరా! సాధు!

శ్రీ — నీవు కూడ మా వెంటరమ్ము.